

2012/1 • XIX. évf. 1. szám

Ára: 600 Ft

FOLK MAGAZIN

Mátraalja a hazám
Régi magyar mintakincs
Gyűjtés a zemzemek földjén
Szellemi kulturális örökségünk

A TARTALOMBÓL:

4. Gerendkeresztúr
Pálffy Gyula
6. EGYSZER VOLT, HOGY IS VOLT?
Kóka Rozália gyermekrovata
Al-dunai székely történetek
Péter László
10. Mi a táncház?
Németh György
14. Gyűjtések Arad megyében
Farkas Tamás
16. MAGTÁR
Rózsássy Barbara és Follinus Anna
versei
18. A TÖRTÉNELEM SODRÁBAN
Az „aventinusi tündér” – epilógus
Kóka Rozália
22. Szellemi kulturális örökségünk
Halák Emese
Fotó: Gebauer Hanga
28. ÉTELEK – HAGYOMÁNYOK
A kiscsömög és társai
Juhász Katalin
31. A mi Almáriumunk
Tálas Ágnes
32. Gyűjtés a zemzemek földjén
Sipos János
36. TALLÓZÓ
Találkozásaim a népzenevel
Vujicsics Tihamér emlékezete
Fodor András
39. A szegedi intenzív kurzusról
Kukár Barnabás Manó
40. SZÉKI BABONÁK ÉS HIEDELMEK
Kutyafejű tatárok
Kocsis Rózsi
42. Régi magyar mintakincs (ismertető)
43. Hagyomány – Örökség – Közkultúra
Oktatás és utánpótlás
Beszprémy Katalin
46. Sue Foy angol nyelvű ismertetője

Máttraalja a hazám

Élt néhány család valamikor a siroki és bükkszéki dombok ölelésében megbúvó Lyukva-tanyán, közöttük a Novák család. Emlékezetük szerint eleik is mind pásztorokként foglalkoztak. Idősebb Novák Pál (1920–2004) 1940-ben szegődött ide juhásznak újdonsült feleségével és édesapjával. Ebben az évben született első fia, Pál, akit a katonai behívó miatt 1941-ben felesége és apja gondjaira bízott. Végleg majd csak 1947-ben, katonaviselteni és orosz hadifogság után tért haza, hogy újrakezdje a háborúval fölforgatott életét. Sikertelenül is neki, hiszen még három fia született: István, János és József.

A tanyasi élet (1940–1969) nehézségei ellenére is boldog életre emlékszik az apa és a fiú: búcsúkor és más sátoros ünnepeken „megkeresték egymást a rokonok, nem úgy vótak, mint most, hogy nem törődik senki senkivel. Elgyöttek még Salgótarjánból is a testvérek... Szalókról, Reeskről, meg mindenünnen... Vót köztük olyan is, aki tudott furoljázní is, meg klarnéton is tudott játszani... Hát, meg a nagyapának mind a három veji juhászok vótak, akik ott vótunk... Oszk akkor egy birka meg vót sütve egy tizenöt literes serpenyőbe...”. Ilyenkor együtt múltatták az időt, sokszor napokig, jót ettek-ittak és daloltak. „Minden nóta elégyött”, csiszolódtak, rögzültek, s ezeket hordozta a határban klarinétjába fújva az elsőszülött fiú, apja bojtárjaként. Édesanyja mindig mondta: „Fiam, tele van veled az egész határ.” Ez a klarinét egész életén át elkísérte; „ezzel furoljáztam, igaz-e, végig mindég... Ez má nagyon sokat tudna, hogyha úgy mind elmondaná, amit eljátszogatott.” Novák Pál zenei ízlését formálta a nagyapja is (Novák István, 1873–1956). „Esténként ott kint ült, oszk akkor úgy furoljáztogott” – még táncoltak is rá a gyerekek: „sergettünk, ilyen csárdást jártunk már, ahogy tudtuk.” Az unoka tizenhat évig hallhatta ezt a furulyaszót, így nem lehet véletlen, hogy idős korára neki is igen kedves lett ez a hangszer.

*

Élt egy kitűnő furulyás Bükkszéken is, Pozsik István (1895–1970), aki szintén pásztor volt. Novák Pál így mesél róla: „Hát én 17 éves vótam, mikor elkezdtem komolyan foglalkozni ezzel a klarinéttal. Úgy volt, hogy dolgoztam Borsodnádásdon a lemezgyárba, ott beiratkoztam a zeneiskolába. Odamentem egy hé-

ten egyszer vagy kétszer, de közbé, igaz-e, az öreg Bükkszéken lakott, mi meg kinn laktunk a tanyán – amikor szerit tehettem, az öregnél vótam. Úgyhogy én nagyon szerettem az öregot. S akkor öneki vót furoljája, vót anynyi hangszeri... vót neki egy B klarnétja, vót egy C klarnétja, vót neki trombitája, vót még cimbalomja is... mindegyiken tudott játszani, még hegedülni is tudott. Még akkor a kottára is jobban rávezetett az öreg, mer' ott tanultuk a kottát, oszk még abbó' többet tanultam az öregtő, mint a zeneiskolába'.”

Ilyen családi és zenei emlékek hírmondója lett számunkra a két Novák Pál. Az apa éneklése népzenei gyűjtésekről hallható a lemezen, a fiával pedig furulya, klarinét, tárogató és citera kíséretével idéztük föl az egykori dalokat.

Mikor id. Novák Pált 2002-ben először kértük, hogy mondja el a régi nótákat, maga is kíváncsian keresgélte emlékei – az időrostán fönnakadt dallamok – közt. „Sok régi nóta vót, hohó, annyi vót, hogy egész écajára jutott mikor belekezdünk... Felmentünk nagyapádkho' Ballára, három napig mulattunk.” Újraélesztette a dalokat, közben a dallamok néha önmagukat formálták, ahogy ez rendszeresen szokás és a felvételeken is hallható, végül mindig elégedett mosollyal nyugtázta, mikor kikerekedtek.

Ezt a lemezt a dalokban szereplő pásztorfiú története „szerkesztette” ugyanúgy, ahogy a dalokat az élet. Az id. Novák Páltól fölvevő nóták egyszer csak egy ballada részeként sorakoztak, mintha az „Endre báró” juhászlegényének történetét bontanák ki; a határban, szőlők mellett elterülő legelőkön csiszolódtak, bárányosult és jó bor mellett ismétlődtek, újra- és visszaalakulva, elnyúlhatetlenül, magukkal hozva a régiek ízlését dalban, borban, szerelemben. (Magánkiadás, 2011)

Dsupin Pál

Címlap: „Mezőtúri fazekasság” (A szellemi kulturális örökség nemzeti jegyzékének elemei – fotó: Gebauer Hanga)

Belső borító: „Élő hagyományok Kalocsa kulturális terében: hímzés, viselet, pingálás”

Gerendkeresztúr

Egy erdélyi vegyes lakosságú falu táncai

Az alábbi írást abból a szomorú alkalomból közöljük, hogy Pálffy Gyula folklorista, a legendás Bartók Együttes hajdani táncosa, később Martin György gyűjtéseinek segítője, az MTA Zenetudományi Intézet munkatársa 2012. február 12-én elhunyt.

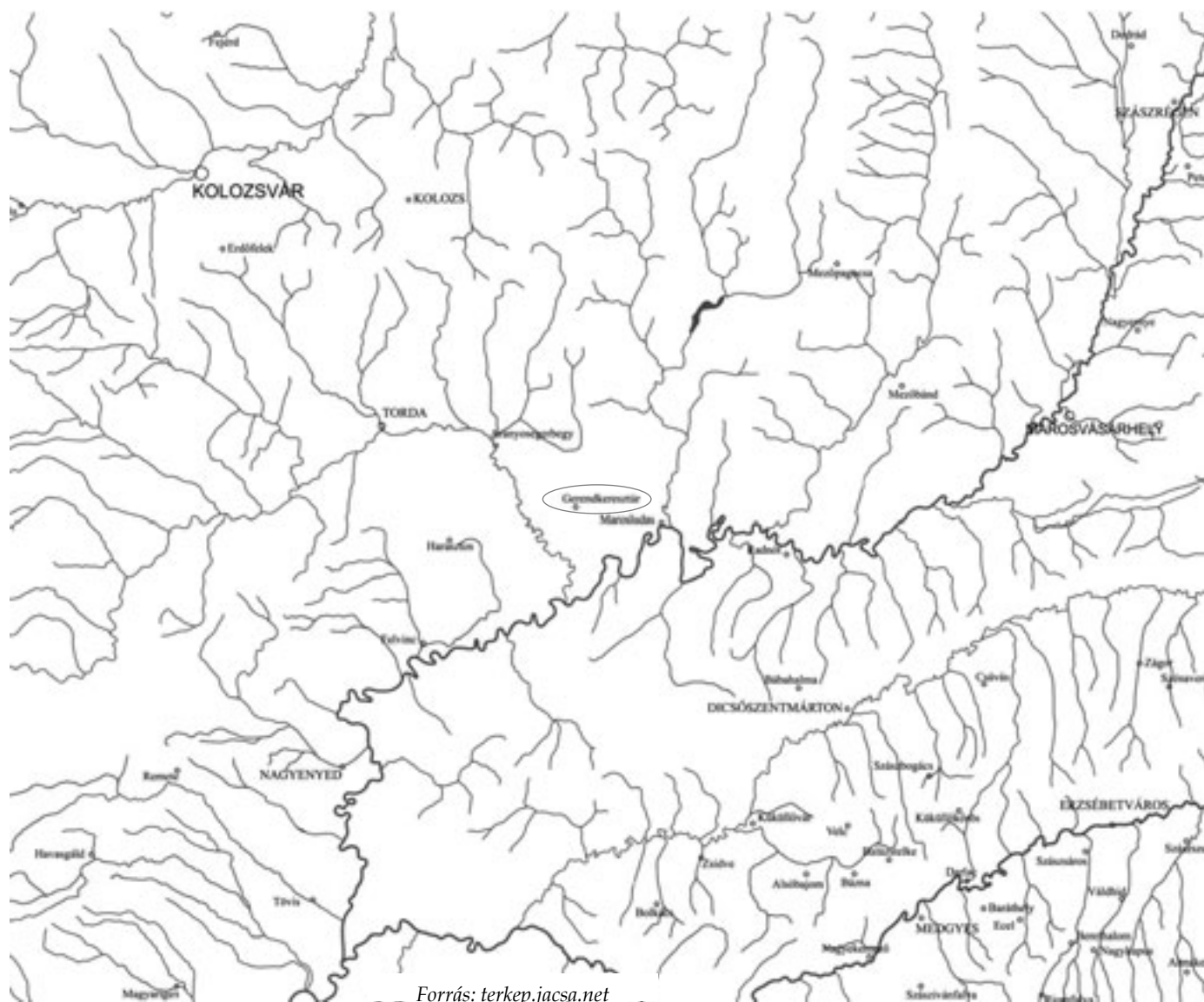
Gerendkeresztúr (Grindeni) az egykori Torda-Aranyos megye keleti felének marosludasi (Luduș) járásában található zsákfalu. Az 1913-as helységnévtár szerint 1910-ben 1341 lakosa volt (román többség, magyar kisebbség), a cigányok nincsenek föltüntetve, pedig szinte bizonyos, hogy már akkor is voltak – mármint helyben lakók –, valószínűleg a felekezeti hovatartozás szerint készült a statisztika. Azt a filmfölvételt, amelyből az előadáson részleteket láthattunk, 1986. augusztus 9-én készítettük. (E tanulmány korábbi változatában előadásként elhangzott Kolozsvárott 2009-ben, majd nyomtatott formában megjelent a kolozsvári Művelődés 2009/9. számában.)

Martin György halála után közel három évvel ez volt az első olyan film, amely reliktumterületen [*reliktum: régies elemeket őrző, archaikus maradványokkal rendelkező – a szerk.*] készült, sőt még pénz is volt a „meghangosítására”. A korszak politikai légköréből fakadó sajátos ellentmondás, hogy végeredményben az akkori román hatóságok kényszerítették bennünket a film elkészítésére, mégpedig azért, hogy lehetetlenné tették a filmezést a Marosvásárhelyt zajló „Öreg Táncosok – Öreg Táncok” fesztiválján. Mint-

hogy Könczei Csilla, gyűjtőcsoportunk központi tagja – részben más társasággal – két évvel korábban már gyűjtött Gerendkeresztúron, kézenfekvő volt, hogy alighanem itt tudjuk a legkisebb kitérővel hasznosítani az időnket az – egyébként nemkívánatos – előkészítetlenség ellenére is, a „kis befektetés, nagy haszon” reményében. A gyűjtőcsoport tagjai voltak még Fülöp Hajnalka és Teszár Miklós.

A helybéli primást egy falubeli tangóharmonikás szokta kísérni. Őt – mármint a harmonikást – egy Marosludason megfogadott kontrással helyettesítettük a régiesebb hangzás érdekében. A két zenész még soha nem muzsikált együtt. Számomra külön érdekesség volt ezzel összefüggésben, hogy az öntudatos városi kontrás mélyen lenézte a falusi primást. Nem a mi kedvünkért, hanem a gáziért volt hajlandó „leereszkeszni” hozzá, olyannyira lekezelte, hogy a forgatás egész ideje alatt rá sem nézett. Ezek a körülmények ugyanakkor nem befolyásolták károsan az együtthangzást.

Az akkoriban általános közhangulat ellenére ebben a faluban egyáltalán nem jelentett gondot a helybéli románok rábeszélése, beszerzése, legalábbis a férfiaké. Lélekmelengető volt, hogy a más-

Forrás: terkep.jacsa.net

hol, szinte mindenütt tapasztalható bizalmatlanság légköréből itt – igaz kívülállóként – feszültségnek a nyomát sem éreztük, pedig a kiválasztott helyszín nem közterület, hanem egy magyar gazda udvara volt. Bizonyára emberséges pap, pópa és tanító működött ez idő tájt a faluban.

Tehát éppen a Marosvásárhelyre koncentrálnak elhárítás fénykévéjén kívül kerülve, mintegy harminc kilométerrel arrébb tudtuk szerencsésen elkészíteni ezt a filmet, közvetlen zaklatás és a benne résztvevők későbbi végzálása nélkül.

Sem a filmen rögzített, sem a bemutatott összeállítás nem tükrözi – a rendszeresen ismétlődő vasárnapi táncok megszűnte után huszonöt-harminc évvel – az egyre ritkábban használt táncok egykori időtartambeli arányát. Több más ok mellett azért sem, mert legfőképpen a férfitáncokat igyekeztünk minél több változatban filmre venni. Mint ismeretes, a hagyományos táncélet táncai a paraszti hagyományozódás utolsó szakaszáig szvitszerű táncfűzerbe rendeződve jelentek meg (táncrend, táncciklus). A többi vegyes lakosságú faluhoz hasonlóan itt is nemzetiségenként eltérő ciklusokban találkozhattunk a falu teljes tánckészletével. (Martin György: A táncciklus – a néptánc legnagyobb formai egysége. Magyar Zene XIX. 1978. 197-217.)

A magyar táncciklus első tétele a *sűrű legényes* típuscsaládhoz tartozó tánc (helyi nevén *csördögölő* vagy *verbunk*), ezt ugyancsak hangszeres zenére járt páros tánc követi, amit *serénynek*, vagy szintén *csördögölőnek* neveznek. A váltásnál a típusok szétválási folyamatának az a kezdeti formája figyelhető meg, amelynek során azonos szerkezetű és még közel azonos tempójú kísérezzenére járnak a cikluskezdő férfi- és páros

táncot egyaránt. Ez a szétválás néhol egyáltalán nem történt meg, mint például a Mezőség néhány pontján vagy a Maros-Küküllő közti Királyfalván. Másutt csak a páros forma maradt fenn, mint például a Felső-Maros mentén, néhol pedig, mint Kalotaszegen is, eltérő etnikai tulajdonérzet kapcsolódik a közel azonos zenére párosan vagy szóló férfitáncként járt változatokhoz.

A *verbunk* táncnév itteni előfordulása azt a Dél-Dunántúlon is tapasztalható táncnévadási gyakorlatot mutatja, amely szerint az újabb keletű névalak régi réteghez tartozó táncot jelöl. (Martin György: Magyar tánc típusok és táncdialektusok. I-III. melléklet. Néptáncpedagógusok Kiskönyvtára. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1970-72.) A magyarok ciklusának folytatásában a *serény* után a *lassú* és *friss csárdást* találjuk, a hozzájuk kapcsolódó egyre fejlettebb, azaz újabb kísérezzenékkal.

Megjegyzendő, hogy a negyedes düvös *verbunk*típust mindenki ismeri, a fiatalabbak a férfitáncok közül csak ezt, *székely verbunk* néven, azonban ez nem épült be szervesen a táncciklusba. Ezért föltételezhető, hogy csak a hagyományosnak nevezhető táncciklus rendszeres használatának a megszűnése körüli időben vált ismertté, tehát viszonylag kései jövevény és ezért sem vált a ciklus szerves részévé.

A magyarok táncciklusában románokat is láthattunk a táncosok között. Egymás táncainak kölcsönös ismerete legnagyobb valószínűséggel onnan fakad, hogy a kicsiny falu fiatalsága az egykor rendszeres vasárnapi táncokat közösen tartotta, mert csak így tudták a zenészeket megfogadni. Ennél fogva természetes módon, akaratlanul is megtanulták egymás táncait. Úgy tűnik, hogy nem volt semmiféle nyelvtől, felekezeti hovatartozástól, főként felsőbb politikai érdektől vezérelt kirekesztő szempont. Az egyes táncváltozatok kristályosabb vagy amorfabb szerkezete sem az etnikai hovatartozástól, hanem a táncos egyéni adottságaitól függött.

A román táncciklusban nagyjából a fejlődés relatív időrendje szerint követik egymást a különböző táncok, természetesen a kapcsolódó dallamokkal együtt.

Pálffy Gyula
1950–2012

A sűrű és a ritka legényes viszonyát Martin György több helyütt is kifejtette, az itt előforduló konkrét esetről csak annyit érdemes megjegyezni, hogy a *ponturi* és az *invártita* viszonya gyakorlatilag megegyezik a *sűrű legényes-serény* mag viszonyával, augmentálódott formában, egy közéjük ékelődött vonulós-páros jellegű *de-a purtataval*. A ciklus-záró friss forgós-forgató párost pedig *hațeganának* nevezik.

A bemutatott sorrend nem volt azonos a fölvételi sorrenddel. Ennek az volt az oka, hogy a kapun kívüli árokarpartról nézelődő román asszonyokat a román páros táncok fölvételéhez szinte csak – kedves és mérsékelt – erőszakkal lehetett berángatni, akkor pedig az előkészítetlenség miatt érthető módon a felszínen elevenebben meglévő zenék-táncok jöttek elő. Amikor rájöttünk, hogy a régies román táncrendből a *purtata* kimaradt, addigra eltűntek a román asszonyok az árokarpartról is, ezért a pótláskor már magyar asszonyok helyettesítették őket. A román táncciklus tehát a következő fölépítésű volt: *ponturi*, *de-a purtata*, *invártita*, *hațegana*.

A magyar és a román táncciklus dramaturgiai fölépítése, mondhatni természetes módon, ahogy ez a szerkesztésmód más folklór-műfajokban is gyakran megfigyelhető, teljesen azonos logikát követ a belső tempóarányok tekintetében. Összességében a román táncciklus régiesebbnek mondható, már pusztán a mérsékelt tempók miatt is, de nemcsak ezért. A kétféle táncciklus közötti különbség magyarázataként vagy a hajdani társadalmi különállásra, vagy pedig az ugyancsak hajdani divatkövetési hajlandóság különbségére gondolhatunk, föltételezve, hogy a két körülmény egymással szorosan össze is függ.

A fölépítés, úgy tűnik, a lehető legelembibb, teljesen természetes emberi igény szerint alakul. Gondolhatunk teljességgel különböző szöveghez kötött alkotásokra, például népmesékre vagy akár zenedarabok sokaságára, a fölépítés lényege – természetesen az „ördögi részletektől” eltérően – a következő: expozíció, magyarul bevezetés; tárgyalás, (gyakran hullámzó) fokozódással; befejezés (esetleg csattanóval).

Pálffy Gyula

Péter László: Al-dunai székely történetek

A SZÉKÉLI BETYÁROK

A székelyi betyárok közönséges mezítlásbás gyermekek voltak, akik szüleik nincstelenségét a mesék világával összevetették, s rájöttek arra, hogy a rab embert bántják mindenfelől, de a szabad, azt teszen, amit csak akar...

Sándor Bálint és cimborája irtózatosan rakoncátlan, rossz gyermekek voltak, s mindkettőt legalább hetente jól ki kellett fűteni, hogy valahogy kordában maradjanak. Az örökös sanyargatásokat: a koránkelést, a szülők-nagyszülők zsarnoki parancsolgatásait, a korai munkára fogást nem akarták tovább túrni. Inkább a bujdosó-s betyáreltet választották, mint hogy az apjuk szíjat hasítson a hátukból.

Egy szép napon estefelé, mikor az Aljpartról, ki-ki hazaterelte a falu legelőjéről a Nagyaljhoz érkező teheneket, s a napi nyakleveseken már nagyjából túl voltak, összebeszéltek ketten, hogy ők most már elbujdosnak. S ha megszöknek, már senki nem parancsolgathat nekik, ugye, felelőtlenül...

Alig pirkadt, felserkentek mind a ketten, gyorsan összeszedték a kamrából az elemózsíát, kenyeret, szalonnát, ami volt, batyuba kötötték, s az utcasarkon találtak. Aztán, uccu, neki, mint az igazi betyárok, csak gyalogosan, neki az Aljnak, a Fücfásnak, s elbujdostak.

Midőn eltelt a fél nap, s a Nap a tetőfokára hágott, már a Forlandnál jártak. Megmártóztak a Duna gyors vizében, s fürdés után megszáritották a gatyáikat a fűzfagallyakon. Tüzet gyújtottak, s nagy füstöt csináltak, hogy a szúnyogokat távol tartsák maguktól.

Közben úgy felvidámodtak, hogy elővették a maradék elemózsíát, megsütötték a szalonnát, s megették jó kormosan mind. Jó élet volt a betyáreltet, tetszett nekik.

Aztán megbeszéltek a haditervet is, majd a töltés közelében lassan ereszkednek víznek felfelé, hogyha arra járó lovas kocsit látnak, rajtaüssenek, s kirabolják. Majdnem úgy is lett...

A Szakadó közelében találtak két tanyagzdával is, akiket megvártak a bokrok között, de aztán nem merték kirabolni egyiket se. Az első derék, nagy ember volt, hosszú ostorral, s a betyárle-

génykéknak inába szállt a bátorság. A másik kocsin egy ugyancsak morcos parasztember ült, mellette az asszonya, aki észrevette őket, de olyan csúful nézett rájuk, hogy megijedtek tőle. Ezért eloldalogtak, s a Szakadó mellé értek, ahol a tűző nap elől árnyékba bújtak, és elszundítottak mind a ketten. Alkonyodott már, amikor megébredt cimborája, s rázogatni kezdte a betyárvezért:

– Bálint, ébredj még, alkonyodik...

– Hát aztán! Akkor fekszünk s kelünk, amikor csak akarunk! – vágott vissza hetykén Bálint.

De aztán meggondolta magát, mert a szúnyogok kezdtek előjönni, s úgy csíptek, hogy azt elviselni nem lehetett.

– Gyúccsunk tüzet, s vacsorázzunk még!

– Há, csak kenyer még hagyma maradt...

Hát az már baj volt, ha a szalonna elfogyott. Meggyújtották a tüzet, s ahogy a nap leáldozott, s még piroslott az ég alja, egyre inkább elfogyott a kedvük s a bátorságuk. Bálintot a fogadalma s betyári büszkesége még tartotta erősen, de a cimborája egyre jobban neki-keseredett. Éhes volt, kíméletlenül csíptek a szúnyogok, és a nagy víz közelében fázni kezdtek. Ez már sok volt...

– Mennyünk haza, otthon kapunk enni, s nem bántanak a szúnyogok se!

– De kikapunk!

– Mé te, hát máskor és kikaptunk!

Ez aztán olyan nyomós érv lett, hogy egyszer csak kibukott mindkettőjükből:

– Akkor mennyünk haza, mégés!

Azzal, mintha ott se lettek volna, futás hazáig, hogy csak úgy porzott utánuk... Estére hazaértek. A kiskapuban várta az ostor mind a kettőt:

– Ugye, hol vótatok, csavargók?!

De aznap este már nem szakadt el a gatyá korca. Csak egy-két csípős suhintást kaptak, a szülők örültek, hogy nem esett nagyobb bajuk a betyároknak. A betyárok is örültek, hogy nem tagadták ki őket...

Hanem, másnap aztán, lett nemulass...

*

A VÉKNIS MUTATVÁNY

A családban Karcsi volt a legvirgoncabb. Nap mint nap újabb trükköket, találmányokat eszelt ki, ügyeskedett, bohóckodott, nem bírt magával. Hol a társait neveltette meg, hol a maga szórakozására talált ki újabb és újabb elmés játékokat. Forgott az esze kereke, megállás nélkül.

Mivel talpraesett gyermek volt, korán reggel általában őt keltették fel, hogy elszaladjon a pékhez friss, ropogós kenyérért. Vette ő a kanyart szívesen, mert az albán pék kedveltje volt, s valami apró csemegét, kiflivéget, lángos darabkát mindig juttatott neki. Ezért szívesen járt el, s mindig jókedvű volt, állandóan füttyörészett, figurázott.

Hazafelé mentében, hogy az út ne legyen unalmas, kitalált egy új trükköt. Ha volt a környéken valaki emberfia, rögtön fel is hívta magára a figyelmet, s bemutatta... Füttyentett egy nagyot, hogy mindenki odanézzon, és:

– Ide süss! – felkiáltással a friss kenyeret jó magasra feldobta, s átlendítette a kapufa felett, majd hirtelen mozdulattal kitérte a kiskaput, és kifogta. Ezt olyannyira begyakorolta már, hogy egy idő után rutinosan, művészi cselezgetve, mint egy labdajátékos, s nekifu-

tásból lendített egy hatalmasat és élvezettel nyitott be, s kapta el a kenyeret. Ezt bemutatta jó néhány alkalommal, s az utcabeli gyermekek már a mutatvány miatt gyűltek ki az utcára, s ámulnak a bátorságán.

De a szomszédban lévő gyerekek sem voltak jobbak a Deákné vásznánál, gondolták, viszonzják a poént. Egyszer, késő őszi időben, midőn Karcsi kilépett a kiskapun, és a megeredő eső miatt nyakába vette a lábait, összebeszéltek. Amikor elhaladt mellettük, a kerítésen ücsörgők egyike nagy gyorsasággal beszaladt hozzájuk, s bériglizte a kiskaput, majd kimászott a kerítésen. Aztán megültek türelmesen a téglakerítésen, mint valami fecskék, és várták a mutatványt.

Száguldott is hamarosan Karcsi vissza a kenyérrel, mint a szélvész, és nem is állta meg a mutatványa nélkül. Füttyentett egy nagyot a báméskodóknak, s elkiabálta magát:

– Ide süss! – azzal nagyot lendített a kenyéren, és nyikk! Zárva találta a kiskaput. Hiába rázogatta a kilincset, az nem nyílt. Aztán hallotta, ahogy a kenyér nagyot toccsan a sárban! Egyből tudta, hogy kik zárták be a kaput, de mielőtt odaért volna hozzájuk, elmenekültek. Akkor aztán bemászott a kapun, és a kútnál nagy gyorsan le is mosta a megcsúfolt kenyérlét, de bent már nem tudta eltitkolni a szentségtörést. Akkoriban még okosabbak voltak az emberek, és tudták, hogy a gyerekeket csak vasszigorral lehet megfegyelmezni. Akkor az édesapja leoldotta a derékszíját, és Karcsit jól elfenekelte. Móresre tanította úgy, hogy a módszer hatékonyságát a fél utca azonnal megtudta.

A büntetés üzenete pedig az volt, hogy *Krisztus teste* nem játék, hanem minden földi halandó ajándéka Istentől.

*

bérigliz – bezár; *Forland* – Duna menti partszakasz; *fűcfás* – fűzfás; *ki kell fűteni* – el kell náspángolni; *Krisztus teste* – a kenyér; *Szakadó* – Székelykeve alatt, az Al-Duna kanyarulatánál gátszakadás miatt képződött, patkóbél alakú tó; *vékni* – kilós kenyér

(Péter László: *Kérésztapám* nadrágja.

Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2011.)

NEMZETI TÁNCSZÍNHÁZ – SZÍNHÁZTEREM

2012. március 1. csütörtök, 10.30 és 15.00 óra
Beavató Táncszínházi Program – Ágoston Művészeti Óvoda
Tititá • Foltin Jolán – Novák Péter

március 2. péntek, 19.00 óra
A varázslat • Varidance

március 3. szombat, 19.00 óra
Rómeó és Júlia • Badora Társulat

március 4. vasárnap, 10.30 óra
Tititá • Foltin Jolán – Novák Péter

március 5. hétfő, 19.00 óra
Tánc, tánc, tánc • Magyar Táncművészeti Főiskola

március 8. csütörtök, 19.00 óra
Gyöngyszólam • Duna Művészegyüttes

március 9. péntek, 19.00 óra
Testek filozófiája • Szegedi Kortárs Balett

március 10. és 31. szombat, 15.00 és 19.00 óra
Liliomfi • ExperiDance – Román Sándor Táncársulata

március 11. vasárnap, 10.30 óra
Vackor kalandjai • Inversedance – Fodor Zoltán Társulata

március 14. szerda, 15. csütörtök, 19.00 óra
Dalotti Tibor – Mészöly Gábor: Mester és Zuriel
Botafogo Táncegyüttes

március 16. péntek, 19.00 óra
Vukán-Chopin: Vizuális hangjegyek • Budapest Táncszínház

március 17. szombat, 19.00 óra
Pár-ének • Herczku Ágnes Bartók-estje

március 20. kedd, 19.00 óra
Eszter • Inversedance – Fodor Zoltán Társulata

március 21. szerda, 10.30 és 15.00 óra
Zene-Bona, Szana-Szét • Honvéd Táncszínház

március 24. szombat, 19.00 óra
Az Ezeregyéjszaka virágai • Bozsik Yvette Társulat

március 25. vasárnap, 10.30 óra
Az Ezeregyéjszaka legszebb meséi • Bozsik Yvette Társulat

március 27. kedd, 19.00 óra
Ballada • Honvéd Táncszínház

március 28. szerda, 10.30 és 15.00 óra
Tengertánc • Dunaiújvárosi Bartók Táncszínház

március 29. csütörtök, 10.30 és 15.00 óra
A suszter álma • Fitos Dezső Társulat

március 30. péntek, 19.00 óra
Csipkerózsika • Szegedi Kortárs Balett

www.nemzetitanctanzinhaz.hu

Péter László: Keresztapám nadrágja

Tréfás al-dunai székely mesék, mondák, történetek

Péter László grafikusművész a Belgrád melletti Székelykeven (Skorenovac) született, nevelkedett, családos férfiként a délszláv háború idején települt át Magyarországra. Az elmúlt két évtized óta tartó távollét se idegenítette el övétől, máig is az al-dunai bukovinai székely közösség hűséges gyermeke. Grafikai alkotótevékenységével, újságírói munkájával, s újabban könyvek írásával is arra törekszik, hogy mindent, amit emberileg lehetséges, megmentsen és közkinccsé tegyen az immár rohamosan felbomlóban lévő közössége emlékeiből. A *Vándorfecske hazatalál?* című nagyszerű könyvében népcsoportja történetét, XX. századi életét írta meg, archív fotókkal és saját grafikáival illusztrálta.

Új könyvében más formában, csupa-csupa rövid lélegzetű, csattanós történetben, a keserű derű tükrében hozza elénk, közénk a három al-dunai falu: Székelykeve, Hertelendyalva és Sándoregyháza népének jellegzetes figuráit. Mielőtt a kötet rövid bemutatására sort kerítenék, szükségesnek tartom az al-dunai székely népcsoport történetének felvázolását, hiszen a „hősök” gondolkodása, beszéde, minden cselekedete, térben és időben való mozgása, mind-mind ebben a „külön történelemben” gyökerezik.

E háromfalunyi közösségre méltán illik a népszerű *Székely himnusz* kifejezése: „maroknyi székely”. Kik ők, és hogyan, mikor kerültek őseik, a Kárpátok öléből Bukovinába, majd onnan az Al-Duna mocsarai közé?

A bukovinai székelyek az egykori székely határőrvidék népéből, a székelyföldi Csíkszék és Háromszék, Udvarhelyszék falvaiból szakadtak ki a XVIII. században.

Mária Terézia uralkodása alatt, 1762-ben a bécsi haditanács, az egykori határőrök leszármazottaiból új, osztrák mintájú és osztrák érdekeket szolgáló határőrség szervezését kezdte meg Erdélyben. A szervezés erőszakosan, a székelyek ősi szabadságjogainak semmibe vételével zajlott. A székelyek előbb nagy ellenállást tanúsítottak, majd 1763 decemberében nyílt lázadás tört ki. A felkelők egyik vezére Zöld Péter csíkelnei plébános volt.

1764. január 6-án a felkelők Madéfalvára sereglettek, hogy vízkereszt elmúltával népgyűlést tartsanak, és próbáljanak megegyezni az osztrákokkal. Az osztrák katonaság éjszaka körülvette a falut, és hajnalban ágyútűzet zúdított az alvókra. A menekülők közül sokakat lekaszaboltak a megvadult katonák. Reggelre kétszáznál többen maradtak holtan a hóban.

Akik elfuthattak, fejvesztve menekültek át a Kárpátok hágóján Moldvába. A történelemnek ezt a véres epizódját madéfalvi veszedelmeként, vagy siculicidiumként, székelyöldöklésként emlegeti az utókor.

A megtorlástól való félelem körülbelül tízezer embert készített otthona elhagyására. A bujdosók elrejtöztek a moldvai magyarok falvaiban, de új falvakat is alapítottak. A vajdák mindig szívesen fo-

gadták az újabb és újabb magyar és székely menekülteket. Megélhetést és védelmet biztosítottak számukra. A bujdosók lassan beépültek Moldva társadalmába.

1764 márciusában az udvar Hadik András grófot nevezte ki Erdély királyi biztosává, fő hadparancsnokává. Hadik András személyesen vizsgálta ki a lázadás körülményeit.

1774-ben az osztrákok megszerezték a porta hűbéresétől, a moldvai fejedelemségtől a háborús események miatt feldőlt, szinte teljesen néptelen Bukovinát. Az új koronagyarmat benépesítésére telepéseket toboroztak. Románok, ukránok, lengyelek, zsidók, németek, csehek, szlovákok költöztek hamarosan a Szeret, a Moldva és a Szucsáva folyó termékeny völgyeibe.

A bécsi haditanács feje, Erdély helytartója, Hadik András gróf szorgalmazására papok és katonák indultak Moldvába, hogy a rejtőzködő székely bujdosókat felkutassák, és Bukovinába csalogassák.

A madéfalvi menekültek zöme már megállapodott Moldvában, és nem akart Bukovinába költözni. Kisebbségek azonban elindultak. 1776 és 1786 között összesen 2687 főt telepítettek le. A Bukovinába vándoroltak öt falut alapítottak: Istenségszék, Fogadjisten, Hadikfalva, Andrásfalva és Józseffalva neveket adták az új településeknek. A bukovinai magyarok zöme katolikus vallású volt, a Háromszékből származó néhány száz református Andrásfalván telepedett le.

A hadmérnökök tervezte, nyílegyenes utcájú településeken hamarosan megindult az élet. Új, sajátos arcú magyar etnikai csoport született: a bukovinai székelység.

A letelepülők családonként 18 falcsa földet, körülbelül 36 holdnyi területet kaptak. A kezdeti időkben pénzt és adókedvezményt is biztosítottak számukra, hogy meggyökereszhessenek. A tartományt benépesítő sokféle nációnál hamarosan kialakult a munkamegosztás. A németek közül kerültek ki az iparosok, a zsidók kereskedtek, a románok pásztorok, a székelyek főként mezőgazdasággal foglalkoztak, s magas szintű kertészkedést folytattak. Az andrásfalviak a hadsereg számára lovakat tenyésztettek stb.

A telepítéskor kapott földterületek néhány évtized alatt az örököségi rend miatt elaprózódtak, s nem bírták eltartani a megszaporodott népességet. Sokan váltak földnélkülivé.

Akinek otthon nem volt biztosított a megélhetése, arra kényszerült, hogy a moldvai bojárok földjein keresse meg kenyerét. Már hét-nyolc esztendősen kislányokat is elszegődtek a szegény szülők „módvázására”. Az idénymunkások távol az otthonuktól, nyomorúságos körülmények között, a „kalfák” irányítása alatt dolgoztak. A gyermekeket s a leányokat két hónapra, a férfiakat hat hónapra szerződették.

1877-ben egy Bukovinából Budapestre elszármazott pap, László Mihály drámai hangú cikkben hívta fel a közvélemény figyelmét a Kárpátokon túla került magyarok sanyarú helyzetére. Az írás nyo-

mán a magyar kormány is felfigyelt az ügyre, és több bizottságot is kiküldött a helyzet felmérésére. Hamarosan nagy társadalmi összefogás alakult ki a székelyek megsegítésére, hogy az Al-Duna környékére, a Duna árterébe, a korábbi lakóik által elhagyott kincstári birtokokra telepítsék őket. Jókai Mór a *Hon* című újságjában gyűjtött pénzt az előfizetőitől a nagy terv megvalósításához. A Szent László Társulat is jelentős segítséget nyújtott. Odescalchi Artúr herceg állt a támogatók élére. A tervek szerint először csak 1000 férfit vittek volna az Al-Duna szabályozásának munkálataihoz, de azok nem hagyták el családjaikat. 1883 májusában 3520 bukovinai székely települt le Belgrád közelébe. Diadalmenerben vitték a hajók a „hazatérőket”, útközben ki-kikötöttek a Tisza menti városokban, ahol megvendégelték, ünnepelték a „derék székelyeket”. Minden állomáson újságírók hada lepte el a hajók fedélzetét, s lelkesen tudósítottak az eseményekről. Az út végén magyar címerrel díszített, fáklyákkal kivilágított töltéshez értek. Másnap a Duna menti mocsarak között találták magukat. Földbe vájt kunyhókban teleltek ki sokan. Végtelen nagy nehézségek árán építettek fel falvaikat, megalapították Hertelendyfalvát (Vojlovica), Sándoregyházát (Ivanovo) és Székelykevét (Skorenovac). Sándoregyházán bolgárokkal, Hertelendyfalván németekkel és szlovákokkal, Székelykevéen bánási magyarokkal, németekkel és bolgárokkal éltek együtt. Székelykeve elődjét, Gyurgyovát (Đurdevo, végül Rádayfalva) egymásután kétszer elmosta az árvíz, új helyen kellett felépíteni. A természettel való küzdelem csak az egyik nehézség volt, amit el kellett szenvedniük. Az első világháború után mint ellenséges ország állampolgárai jogfosztottakká váltak, s csak a második világháború után rendeződött valamelyest a sorsuk. Magyar tannyelvű iskoláikban kiváló pedagógusok nevelték az ifjúságot, egyesületeket és hagyományörző együtteseket alapítottak, amelyek napjainkban is működnek, és élénk kapcsolatokat ápolnak a dél-erdélyi és a magyarországi bukovinai székelyekkel. A Tito érában számosan kivándoroltak Ausztráliába, Kanadába, Svédországba. A legutóbbi délszláv háború ismét sokakat menekülésre készítetett.

Az otthonmaradottak őrzik ma is hűségesen bukovinai székely hagyományaikat, népszokásaikat. Ízes, gyönyörű beszédük, csaváros észjárásuk, jellegzetes humoruk még mindig a csiki székely gyökerekre emlékeztet. Természetesen a XIX–XX. században végbeménő gazdasági-politikai változások sokasága, a paraszti társadalom teljes átalakulása, amiként másutt, az ő hagyományaikban is elvégezte romboló munkáját.

Népmesegyűjtők hamar felfedezték páratlanul gazdag mesekincsüket, és már néhány évvel a kitepedést követően történetek körükben gyűjtések. 1887-ben Zsidó Domokos Hertelendyfalván, 1919-ben Berze Nagy János Sándoregyházán. Népdaikait népzene-kutatók gyűjtötték, elsősorban dr. Kiss Lajos, később Bodor Anikó. A három falu kincseiből az 1950-es évektől Penavin Olga és tanítványai végeztek gyűjtéseket évtizedeken át. Ez utóbbi gyűjtés meseanyaga 1984-ben, a kétkötetes *Jugoszláviai magyar népmesékben* jelent meg. A nagytudású mesemondók elmondásában, szinte az összes népmeseműfaj megjelent a hősmesétől a tündérmesén át a trufáig. Mondák, legendák, anekdoták sokaságát rögzítették. A

különböző időszakokban gyűjtő kutatók gyűjtéseit áttekintve mesemondó dinasztiák jelenlétét fedezhetjük fel. 1988-ban magam is gyűjtöttem egy kiváló mesemondó család negyedik generációját képviselő asszonytól, Erős Teréziától Hertelendyfalván.

A XX. század derekán még virágzó meseélet, a hagyományos mesemondás megszűnt az al-dunai magyar falvakban is. Újabban a hagyományörző együttesek műsoraiban, mesemondó versenyeken olykor fellépnek, és nagy sikerrel szerepelnek egy hertelendyfalvi család nagy mesemondói tehetséggel megáldott tagjai, Lócsei Antal és gyermekei. Úgy vélem, Péter László könyvének zömmel újszerű történetei ennek a közösségnek utolsó „őszi virágai”.

*

Péter László gyűjteménye nem mód-szeres néprajzi gyűjtés eredménye. Elmondása szerint a kötetben olvasható történeteket gyermekkor óta sokszor hallotta a családjában, a „székeliaktól”, a hertelendyektől, a sándoregyháziaktól. Most ezeket több évtized után visszaemlékezve leírta, megszerkesztette, kikerekítette. A kötet mindössze egyetlen valódi hiedelemmondát (*Boszorkányok*) tartalmaz, viszont számos esetben megjelennek a hagyományból még jól ismert babonák (*A szarvas boszorkányok, A halálhozó kutya, Szümmölsküldés, A bátorságpróba, A kerti ember* stb.), de jelen esetben már csak egy-egy tréfában, amelyben lelepleződnek. Két klasszikus rátótiáda szerepel a

kötetben: *A templom centrírozása* és *A mohaévvő tehen.*

A történetek legtöbbször a való életből merít. Szinte egy al-dunai panoptikum jelenik meg előttünk. A kisgyermektől az élettől búcsúzó öregekig sorban megjelennek lelki szemeink előtt – sokan név szerint is, olykor egyszeri emberként –, az elmúlt évszázad „székeli” figurái: a kocsmázók, a mesterek, a papok, a csöszök, a mozis, a szerelmesek és az immár a halálra készülők.

Különös beleérző képességgel, szeretettel és szánalommal rajzolja meg a szerző a *Gyermek a holdban* című fejezet kis hőseit. Az elvesztett csecsemő (*Egészségedre, Mátéka!*), a mindig éhes, olykor lopni kényszerülő gyerekek (*A kerti ember*), a lázadó kiskamaszok (*A székeli betyárok*) figuráit, a felnőttek ábrázolásában, szinte bármelyik legyenek is a szereplők, megjelenik a szatirikus hangvétel és a minden sebet begyógyító vérbő humor.

A történetek sorát végül a „székeli aranyköpések” csokrával toldja meg a szerző.

Néhány szót a mű nyelvezetéről! Bár a szerző tökéletesen ismeri és használja népcsoportja archaikus tájnyelvét, nem autentikus székely nyelven írta meg történeteit. Kizárólag a párbeszédokban szólnak meg ebben a dialektusban a szereplők. Felfedezhetjük egymás mellett a múlt századi magyar köznyelv kifejezéseit, a főiskolát végzett művészember mai irodalmi-köznyelvi szókinésének szavait, idegen jövevényszavak sokaságát, amelyek egyrészt a német szaknyelvből szűrődtek be az al-dunai magyarok beszédébe, másrészt a környező bolgár, szerb, német szomszédságtól átvett kölcsönszavak. Mindez így együtt nem zavaró, inkább színes, kifejező, érdekes és érthető. A szerző a kötetet bőséges szöszedettel, jegyzetekkel látta el, saját rajzaival illusztrálta. Szeretnivaló, kedves könyvvel gazdagodtunk!

Kóka Rozália

Mi a táncház?

Válság és kilábalás – részletek egy készülő könyvből

Mi a táncház?! Ez egy felesleges kérdés, a tettek viszik előre a világot, a polemizálás csak a káosz és az átláthatatlanság homályát borítja szemünkre – hangzik az egyik vélemény. Különbösen is, egyszerű a válasz: amikor egy zenekar zenél, a publikum meg néptáncokat táncol. Kész, ennyi.

Bár ilyen egyszerű volna! Sajnos, homály inkább az agyunkban van, éppen ezért lényeges lenne, hogy elinduljon egy olyan „polémia”, amely nem merül ki pusztán reklámeszközök keresgélésében és hatékonyabbá tételében, hanem egyszer végre mélységében elemezné az elmúlt negyven évet, megteremtén a világos, egyértelmű, mindenki által egyformán értelmezett fogalmakat.

Az UNESCO-listára való felkerülés ismét felszínre dobta, hogy valami nincs rendjén a táncházmozgalom háza táján. A Folkrádió levelezőlistáján valaki azonnal azon dohogott, hogy „papíron rendben vagyunk, de Budapesten csak két igazi táncház van, a többi folk-kocsmá”. (*Salamon Bea*) Néhány, valójában visszhangtalan levélváltás ellenére most nem alakult ki ebből igazi vita, de korábbi, rendszeresen kirobbanó, sértődésekkel tarkított „csatározásokban” felszínre került, hogy az újabb és újabb generációk már nem ugyanazokat az elveket követik, mint az alapítók, felhígult a népzenei anyag, össze nem tartozó hangszerek, hangszercsoportok kerülnek egymás mellé, modern hangszerek lepték el a zenekarokat (harmonika, basszusgitár, szaxofon, szintetizátor). Elmosódnak a stílusok, egységesül és modernizálódnak az akkordkíséret, kávéházi cigányzenei patronok durrognak, magyar nóta, cigánynóta, „vördmjuzik” hígítja a repertoárt, s foglalja el a népzenei pódiumokat. Ellenőrizetlen zenék és táncok kerülnek át pár nap alatt a budapesti táncházakba. Megváltozott a légkör, a zenekarok egy része már nem műhely, hiányzik az összetartozás, egyre több a számlakitöltő, hagnizó, két-három tiszvirág-életű zenekarban egyszerre játszó lakkcipős, „profi” zenész. Előbbre való a cirkuszi mutatvány, mint a hitelesség, és előbbre való a zenész öröme, mint a táncosoké.

Miért is került válságba a táncházmozgalom, hogyan alakult ki mára ez a káosz, miért nincs tekintélye a tudományos munkának? Miért került előtérbe ennyire az egyén – erősebben fogalmazva –, az ego? Sok zenekar unalmas favágásnak tekinti az egyszerű reprodukálást, amit feldolgozásokkal, átalkításokkal, különböző crossover produktumokkal kompenzálunk.

*

A MODELL

A népzene és a néptánc – a hagyományos kultúra részeként – a nem választáson alapuló, egyszeri és folyamatos hovatarozást biztosító, önellátó falusi közösség, az ön-maga egyszerű újratermelésére törekvő paraszttársadalom teremtménye. Volt. Ma már nincs élő népzene és néptánc. A falusi közösségek – nagyjából a reformkortól tartó – felbomlása a határon belül már a két világháború között lezajlott, Erdélyben, Moldvában az elszigeteltség és a kisebbségi, alárendelt lét ezt lassította, de az elmúlt harminc évben „halálos” gyorsasággal megtörtént ott is. A népzene, néptáncot teremtő, életmódjával fenntartó és utódaira hagyományozó közösség megszűnésével a népzene-néptánc fejlődése lezárult. A lokális falusi közösségek maguk teremtették, és viszonyaik, életmódjuk, értékrendjük változásával maguk hagyták el.

Ettől kezdve a népzene- és néptáncörténetből csak különböző korokban készült és különböző korokból származó pillanatfelvételeink vannak, ezeket tudjuk osztályozni, összehasonlítani, válogatni, kielemezni. Több lehetőségünk van: a felgyűjtött anyagot, vagy egyes elemeit, többnyire formai változtatásokkal felhasználjuk új képződmények létrehozására: különböző alkotásokat, átdolgozásokat, performance-okat vagy „bármit” kreálhatunk. Vagy az egészet berakjuk egy múzeumba és mutogatjuk az utókor épülésére. Úgy is dönthetünk, hogy nincs is rá szükség, és eldobjuk, s akkor mindez eltűnik, mint sok érték eddig a történelem folyamán. A negyedik megoldás az, hogy ha úgy találjuk, hogy számunkra ennek a hagyománynak van használati értéke, akkor használjuk, ugyanúgy, mint a falusi ház padlásáról megmentett korszót, fonnott kosarat vagy festett ládát.

Népzene-kutatók, néptánc-kutatók, táncosok, táncegyüttesek vezető szakemberei, zenészek és mértékadó értelmiségiek 1972-ben minden mozgósítható tudás felhasználásával megalkották a városi táncházat. A táncház nem hagyományörzés, bár korábbi korok hagyományaira épül, nem néprajz-szakör, bár jó tudni valamit a táncok eredetéről, a hozzájuk köthető szokásokról. Nem diszkó, mert közösséget feltételez és teremt is. Nem aerobik, hanem nagyon is konkrét tartalommal, formával és szabályrendszerrel rendelkező városi, közösségi szórakozási forma. A falusi közösségek társadalmi életében jelentős helyet elfoglaló táncos események eredeti környezetéből és funkciójából kiragadott és a XX. századi viszonyok közé behelyezett „modellje”. Azaz, „a tanulmányozni kívánt nagyon bonyolult rendszer tetszés szerint kiválasztott komponenseit és a komponensek közötti kölcsönhatásokat helyettesítjük egy viszonylag egyszerűbb rendszer komponenseivel és a komponensek közötti kölcsönhatásokkal”. (*Csányi Vilmos*) A táncház lényege tehát ez a használati érték alapuló szikár váz, nem több, ezt az alapítók jól tudták. „Az újítás az volt, hogy a néptáncot »társastáncként« kezdtük használni.” (*Sebő Ferenc*)

Az erre a vázra rakódó járulékos elemek korszakonként változnak, gazdagítják a táncházat és a táncházba járás motivációját formálják. Például a hetvenes években az adott viszonyokból fakadóan a táncházhoz hozzatapadt ellenzéki, népmemzeti felhang is, a hatalom gyanakodva szemlélte, de ez az oldala a rendszerváltással elillant. Az identitás kérdése nekünk nagyon fontos, de bármennyire fáj, nem tartozik a városi táncház lényegéhez. Mindannyian tudjuk, hogy japánok is táncolják a széki táncokat, és örömeiket lelik benne, valamint Magyarországon is működik rengeteg nemzeti és balkáni táncház, ahol a közönség többsége magyar.

*

FOGALMI ZAVAROK

A mozgalom szélesedésével a zökkenők, konfliktusok, megoldandó problémák elkerülhetetlenek voltak, hiszen a táncház spon-tán módon jött létre, nem intézményesített, a feltételeket, módszereket előre lemodellezett, kidolgozott formában. Így, ha véget ért a sánpár, a továbbhaladáshoz kénytelen volt a mozgalom a síneket újra és újra meghosszabbítani. Amikor a Biharisok kitalálták, hogy a négy táncsoportnak közös táncházat kellene szerveznie – „úgy, mint Széken” –, és megrendezték az első, kiderült, hogy még sok táncos nem ismeri a táncanyagot. A próba egy részét fel kellett áldozni, a koreográfiák helyett az eredeti táncok megtanulására kellett fordítani. Amikor a Bartók-sok azt javasolták, hogy tegyék nyilvánossá a rendezvényeket, felmerült egy újabb probléma, hogyan oldják meg a civil publikum tanítását, hiszen enélkül nem tudna a táncba beállni senki. Aztán menet közben rájöttek, hogy a jövőre is kell gondolni, ha elmúlik az újdonság varázsa, elfogyhat a közönség, ezért időben gondoskodni kell az utánpótlásról. Széken erre is volt szerencsére kidolgozott példa, ettől kezdve minden zenekar tartott aprók táncát. És ez így ment, mindig egyfajta tűzoltás folyt. Szembetalálkoz-

tak egy új problémával, és azt mindig menet közben kellett megoldani, de meg is oldották. A táncházak szaporodásával egyre többször jelentett gondot a helyi szaktudás hiánya, ezért beindították, igaz, csak rövid időre, a táncházvezető-képzést.

Vizont éppen a – sok előnnyel járó – spontaneitás miatt nem jöhetett létre a táncház mibenlétéről egy mindent átfogó, többféle tudományág képviselői által kidolgozott közös analízis. Hiányzik egy olyan tudás, ami mindenre kiterjedően eszközöket és útbaigazítást adott volna az egész mozgalomnak, a már működő „őstáncházaknak”, az újonnan létrejövő táncházaknak, a következő nemzedékeknek, vagy a nemrég még élő hagyománnyal rendelkező, de azóta azt elveszített vidékeknek.

Azzal, hogy magunk között nem végeztük el a fogalmak tisztázását, elmaradt a fogalmak kanonizálása is. Se az új táncház generációk felkészítésére, se a társadalom számára nem küldtünk világos üzeneteket. Csak egy példa: minden néprajzosnak evidencia (táncházaknak is annak kellene lennie), hogy ma már nincs élő népzene. Mégis tizennyolcadik éve jelenik meg hanghordozó „Új élő népzene” néven. Hideget és meleget is fújunk ugyanabból a szájból, csodálkozunk, hogy káosz van?

A már meglévő tudást sem sikerült azonban eljuttatnunk az egyre terebélyesedő és differenciálódó mozgalom „csápjaihoz”. Igaz, hogy egyre kevesebben is érdeklődtek utána, csak magukban bízva – inkább

egy félreértéstől megtevesztve – az eredeti felvételek helyszínére utaztak, hogy újra elkészítsék a régi pillanatfelvételeket. Ott viszont már minden megváltozott, a városi tömegkultúra, a kávéházi cigányzene – mint kés a vajba – behatolt a maradék hagyományos kultúrába. A felnövekvő falusi generációk életmódja is óriási kanyart vett. De az ott tolongó városi táncházak, zenészek, akik nem érdeklődtek túlzottan a tudományosan megalapozott és kiválasztott anyagon létrejött, már egyszer jól kitalált „felépítmény” iránt, ezt többnyire észre sem vették. Hasonló tévhitbe estek, mint Kolombusz: azt hitték, a mesés Indiába értek, pedig csak Kubába.

A szervezetlen, átgondolatlan gyakorlat következtében, mint látjuk, tapasztaljuk, a résztvevők, a táncházcsinálók, a média, a zenészek és a hivatalos szervek sokféle elképzelése, törekvése az évek alatt egy szétartó folyamatot eredményezett, s most már ezerfelé futnak a szálak, szétforgácsolva az erőket, ellaposítva, eltorzítva az eredeti célokat. A fogalomzavart csak fokozzák a legkülönbözőbb ideológiák és csoportok, melyek megpróbálják megszállni a táncházat, a nyilazó lovas nomádoktól kezdve az ökológiai anarchistákig, az irredentáktól a hungaristákig.

Mit értek a táncház-fogalom körbejárásán? Ahhoz, hogy ma jól tudjunk táncházat üzemeltetni, jobban kellene ismernünk az átvett táncanyag minden vonatkozását, nem csak az egyes motívumokat. Ismerni kellene a táncház történelmi változásait, hogy milyen értékrend és életmód működtette annak idején, hogyan illeszkedett a falu társadalmi életébe. Mi a különbség a hagyományos és a mai táncház egésze, egyes elemei, valamint a funkciói között.

A táncház (akárhogy is hívták az egyes vidékeken) annak ellenére, hogy mint tevékenység látszólag nem több, mint tánc és szórakozás, mégsem tartozott a privát szférába (ha egyáltalán volt ilyen a parasztház négy falán kívül). Inkább a kötelező társadalmi érintkezés, a többiek előtti számadás, a jóváhagyott párválasztás, a szolgálatnak tekintett munkához való regenerálódás, feltöltődés, azaz a falusi társadalom önmaga újratermelésének körébe. A városi táncház ezzel szemben választáson alapuló közösség, a privát szféra része, ha létrejön csoportnorma, az nem az életmód, a szokás és hagyomány vezérelte értékrend „légy olyan, mint mások” parancsa (*Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor*) alapján alakul ki, hanem a résztvevők összetétele, a tudatos táncházgazda és a tudatos zenekar vezető szerepe alapján.

Senki nem szeretne gyárban előállított egyen-táncházakat, de ha azt akarjuk, hogy a táncházak magas szinten szolgálják a népha-

gyományon alapuló közösségi, táncos igény kielégítését, meg kellene teremteni egy-egy tudáshalmazt, és annak kanonizálásával érvényre is kellene azt juttatni. Ez persze nem könnyű feladat. Kíváncsi vagyok, például művelődésszervező szakon a táncházról vajon milyen ismereteket oktatnak?

Nem elég azt tudni, hogy milyen volt 1968-ban vagy 1972-ben a táncház Széken, hogyan szerveződött, kik látogathatták stb., hiszen egy hosszú bomlási folyamat utolsó fázisában ismertük meg. Maga a táncrend – Martin György szavaival – az „élő néptánc-történet”, hisz minden egyes eleme más-más korban alakult ki és illeszkedett a korábbiak közé, de egyben csiszolt is a korábbiakon és magukon a táncos alkalmakon is. Nemcsak a táncdivatok formálták az új táncokat, hanem alapvetően az életviszonyok – reneszánsztól kezdődő – változása, a korábbi szokás- és hagyomány-vezérelt értékrendszer és a feltörekvő polgári-individualista értékrendszer küzdelme, s az ezek hatására létrejövő életmódváltozás. Ismerni kellene a genezist, amikor a falusi közösség még ereje teljében volt, mindenfajta bomlás és rétegződés nélkül önellátásra berendezkedve. A polgári-individualista értékrendszer falura történő behatolásával hogyan jutott egyre nagyobb szerep az egyénnek, ez hogyan változtatta meg az emberek életfelfogását, mindennapjait. Ismerni kellene az egész folyamatot, melynek eredményeként „társadalmunk oly mértékben tagolódott, hogy lejárt az egyszeri és folyamatos hovatartozást biztosító csoportok, a hajdani patriarchális közösségek sok elfojtást, kint és keservet, de egyben számos ünnepi pillanatot is tartalmazó ideje”. (*Csepeli György*)

Le kellene írni tehát a táncházat mint kis-csoportot – a szociálpszichológia apparátusa elég fejlett, hogy ezt megtegyük –, enélkül nem is érdemes újabb táncházvezető-képzést tartani. A néprajz nem vizsgálja, hogy miért kíséri végig az emberiség történelmét a tánc, létezését adottnak veszi. A kulturális antropológiát és a pszichológiát kell segítségül hívnunk, hogy megértsük, mit is keresünk a táncházban. Nem írtuk le az egyes táncházakat mint struktúrával bíró szervezeteket, pedig jobban értenénk, milyen módon kell azokat szervezni, működtetni, vezetni, ahogy nem vizsgáltuk azt sem, hogy milyen „konglomerátum” a táncházak összessége, tekinthető-e egy másik, bonyolultabb, felettes szervezetnek, és ha igen, milyen feladatok következnek ebből. Fel kell térképezni, hogy milyen kapcsolatrendszerre van szükség (és van-e egyáltalán szükség) az egyes táncházak és a táncházak alkotta szervezet között.

*

**Hangszerek, Tokok,
Kellékek, Javítás**

**Népzenei CD-k teljes választéka
ÓVODÁKNAK, ISKOLÁKNAK
KEDVEZMÉNY**

Cím: Budapest VII., Dohány u. 84.
Bejárat az Almássy utca felől
telefon/fax: 351-3341,
Mobil: 06/30 954-9903, 06/30 399-5042
E-mail és Web Site:
pro@t-email.hu, <http://www.afolk.hu>

Nyitva tartás:
hétfőtől csütörtökig: 10:00-17:30,
pénteken: 10:00-17:00

A VÁLSÁG

Már a válság felismeréséhez is bizonyos tudás kell, ezért vannak, akik tagadják, hogy válság lenne. A tánc és a néphagyomány tudásdeficit miatti téves értelmezése, és az ebből következő széttartó törekvések eredményezik végül a jól érzékelhető, kiábrándító valóságot. Tapasztaljuk, hogy mindenféle nosztalgia, illuzórikus vágyalom keveredik a hagyományőrzéstől a hagyományápolásig, a néprajz-szakköri jellegtől a táncgyüttesek utánpótlásának biztosításáig, az ősi magyarság szellemiségétől a nemzet egyesítéséig, a folklorizmustól a visszatanításig. Ki nem munkált, pongyola fogalmak keringenek, így nem csoda, ha nem tudunk egymással szót érteni, s mindenki a maga szája íze szerint próbál tánczást csinálni.

A válságot három irányból közelíthetjük meg: piaci, szakmai és vezetési válságtól egyaránt szenvedünk.

1. Piaci válság A rendszerváltás óta még inkább a társadalom periferiájára szorultunk. A kulturális palettán a tánczást valahol a hátsó lomtár szintjén kullog. Fialatok, középkorúak, idősebbek több milliós töme-

ge nem is hallott még tánczást, népzene-ről, ha mégis: megmosolyogni való, defektes emberek unaloműző tevékenységének tartja. A médiában jóformán meg se jelenik a népzene és a tánczást, a néptánc legfeljebb „örömtánc” torzítva. A Duna TV is csak fokozza a fogalmi zűrzavart.

Sokkal több tánczást van, mint a hetvenes-nyolcvanas években, hogy pontosan mennyi, azt nem lehet tudni, mert folyton megszűnnek, alakulnak, költözködnek, kiszorulnak. Azok működnek tartósan, amelyek művelődési vagy alapítványi intézményben tudtak megtelepedni, a kocsmák, cafék, romkocsmák, lerobbant ipari telephelyek profitorientált üzemeltetői nem nyújtanak biztos kuckót, a zenekarok ki vannak szolgáltatva a profitnak, ha a tánczások (és zenészhaverok) nincsenek elegenden, és nem isznak eleget, nem tartanak rájuk tovább igényt. Egy kocsmában ez az egyedüli szempont. Szerencse, hogy az alkohelizálást még időben átvettük a hanyatló erdélyi „hagyományokból”...

Előregegett a közönség, a bekapcsolódó fiatalok válogatnak, nem szívesen mennek olyan tánczástba, ahol kevés a fiatal, nem érzik ott jól magukat.

Korábban, bár a közönség minden társadalmi rétegből verbuválódott, a felülreprezentált egyetemistáknak köszönhetően a művelődési házak és ifjúsági klubok mellett sok tánczást egyetemeken, főiskolákon és azok kollégiumaiban működött. Van olyan egyetem vagy főiskola, ahol működik most tánczást?

2. Szakmai válság Amikor az első tánczások létrejöttek, minden mögött ott állt Martin György, de a többiek, zenészek, táncosok, pártolók is ott voltak a kezdetektől. Közösén dolgozták ki a módszert, mindenki értette, tudta, hogy miről van szó. Egy te-am voltak, egymással közvetlenül érintkező kis csoport, amelyben felszavakból is megértették egymást. De az évek alatt különböző felkészültségű és indíttatású, egymással sem kooperáló szervezők irányításával a tánczástmozgalom egyre nagyobb lett. Egy általam nagyra becsült tánczást-népzene-tudós a kialakult helyzetet a Folkrádió levelezőlistáján írt hozzászólásában így fogalmazta meg: „a mozgalom kiszélesedésével egyes arányban csökkent az átlag szakértelem szintje, miközben soha nem volt ennyi lehetőség a tájékozódásra, az archívumok tele vannak gyűjtésekkel, a könyvtári polcok roskadoznak a szakmai kiadványok százaitól, de nem sokan olvassák ezeket”. (Pávai István)

Ma népzene, feldolgozott zene, cigányzene keveredik. Össze nem tartozó hangszercsoportok, modern hangszerek, diszkó-dal-

lamok, a Dallas zenéje, a letkiss, s egyéb „kreálmányok” keverednek a csiszolt gyémántok közé. Az egzisztenciális okból áttelepült erdélyi vagy moldvai, ha tud táncolni, azonnal adatközlőnek minősül, és – senki által nem ismert eredetű – tudása alapján harmadnap már tanít valamelyik tánczástban. Civilek nyílt színen vitatják az ellenőrzött, hitelesített filmanyag alapján oktató táncos hozzáértését, arra hivatkozva, hogy most jöttek az eredeti helyszínről, és ott nem így táncolják.

Magyarországi zenekarok turnézna Moldvában, maguk teremtve új normákat az elpárolgott helyi értékek pótlására. De a szakmai válsághoz sorolom azt az arcátlan hamisítást is, amit az etnobilizs keretében, Patyomkin-falvak létrehozásával, a tánczást erdélyi és moldvai eredetmítosának, illetve vadászterületének fenntartására követnek el a legkülönbözőbb üzleti csoportok, budapesti tánczástasoktól, zenészekről japán üzletemberekig, mindezt úgymond a „helyiek érdekében”.

3. Vezetési válság Ha nincs tánczástgazda, ki vezet a tánczást? Hosszabb a szünet, mint a tánc, mert a zenekar saját örömeire a büfében zenél a pódium helyett. Csak magukkal tördő, „laza figurák” bulinak tekintik a tánczást, amely megy magától, ellenéznek minden kötöttséget, az ugyanis felelősséggel jár, és csodálkoznak, amikor a tevékenységük nyomán széthullik a közösségé válni így nem is tudó társaság. A mozgalom büszke arra, hogy központi irányítás nélkül jött létre, de amikor tagadnak minden szervezeti formát, a mosdóvízzel a gyereket is kiöntik!

Pedig az eddig felhalmozott tudást, a naponta keletkező újabb és újabb információt „szállítani” kell, a segítségre szoruló helyekre kell juttatni. A többirányú információ-áramláshoz viszont szervezetre van szükség. Nemcsak az egyes tánczástakat kell tervezni és vezetni, hanem szükség van a tánczástakat összefogó ernyőszervezetre is. Érdekvédelemről és lobbizásról még nem is beszéltem, szervezeti formák nélkül a koordináció elképzelhetetlen.

Éppen a Hagyományok Háza által indított szakmai továbbképzéseket kísérő érdektelenség, s a már előbb szóba került tánczást-vezető-képzés körüli anomáliák mutatják, hogy a háborgó tengeren a szervezeti függetlenségüket betegesen őrző tánczást-sajkák alacsony színvonalon maguk próbálnak navigálni, és rá se hederítenek a jól kiépített, felkészült szakmai apparátussal dolgozó, mindenfajta életbevágó információt beszerző és felhalmozó világítótornyok jelzéseire.

Németh György

12
március 16.
– április 1.

TÁNCZÁST 40 Hajnalban indultunk...

Thália Színház
2012. március 17., 19.30

Közreműködnek:

Sebő együttes, Sebestyén Márta,
Szalonna és bandája, Bálint és
bandája, a Bartók Táncgyüttes
hajdani táncosai, Bihari
Táncgyüttes, Csillagszemű
Táncgyüttes, Vadrózsák-
Cavinton Táncgyüttes, Vasas
Táncgyüttes, Martonvásári
Százszorszép Táncgyüttes,
Nógrád Táncgyüttes, Corvinus
Közház Táncgyüttes, Gödöllő
Táncgyüttes, Szentendre
Táncgyüttes

Szerkesztő-rendező:
Diószegi László

www.tanchaz.hu

Magyar néprajz I. 1.

Táj, nép, történelem

A *Magyar néprajz* nyolckötetes sorozata az *I. 1. Táj, nép, történelem* címen 2011 decemberében megjelent kötettel vált teljessé.

A magyar néprajztudomány eddigi legnagyobb tudományos vállalkozásának kötetei nem az eredetileg elgondolt, a tartalmi, logikai sorrendet követő számozás rendjében, hanem a kéziratok elkészültének időrendjében követték egymást. Az *V. Népköltészet* kötet 1988-ban, a *VI. Népzene, néptánc, népi játék* 1990-ben, a *VII. Népszokás, néphit, népi vallásosság* 1990-ben, a *III. Kézművesség* 1991-ben, a *IV. Életmód* 1997-ben, a *VIII. Társadalom* 2000-ben, a *II. Gazdálkodás* 2001-ben, az *I. 2. A népi műveltség korszakai* 2009-ben, az *I. 1. Táj, nép, történelem* 2011-ben jött ki a nyomdából. Az *I. 1.* kötet kiadásával befejeződtek az 1988 és 2011 között megjelenő sorozat munkálatai. A sorozat létrejöttét Ortutay Gyula és Tálasi István 1976-ban kezdeményezte, a Magyar Tudományos Akadémia a Néprajzi Kutatóintézet öt éves munkatervébe is felvette, ám megvalósítása a Paládi-Kovács Attila vezetésével 1986-ban újjalakult szerkesztőbizottságra és a vállalkozásban közreműködő, összességében 115 szerzőre maradt.

A sorozat nyolc (valójában kilenc) vaskos kötete összesen 8330 oldalon tárja elénk a magyar népi kultúra örökségét. Nem pusztán leírja, rendszerezi a zömében hosszú történeti múltra visszatekintő hagyományok világát, hanem értékeli, elemzi a nemzeti kultúra egyik forrásvidékének felfogott tradíciók együtteseit, a köznépi kultúrának a magyarságra, illetve annak egyes társadalmi rétegeire, foglalkozási, táji, területi csoportjaira jellemző, sajátos vonásait. Mindezek összegző áttekintésére vállalkoztak a nyolckötetes *Magyar néprajz* szerkesztői és szerzői.

A legutoljára megjelent *I. 1.* kötet nagyobb tematikai egységei a magyar néprajztudomány történetét, a magyarság természeti környezetét és tájhasznosító, tájalakító tevékenységét, a magyar nép „életrajzát”, történeti demográfiáját és a Kárpát-medence etnikai térszerkezetének történeti változásait, s végül a magyar nép táji-történeti tagolódását, a néprajzi régiók, népterületek és népcsoportok rendszerezését, a népi kultúra regionálisan eltérő jellegét, sajátosságait tartalmazzák.

A kötet elméleti bevezetője tárgyalja a néprajzi kutatások tárgyát, módszerét, legáltalánosabb kategóriáinak, fogalmi kérdéseinek felfogását a hazai és a nemzetközi szakirodalom tükrében. Olyan fogalmak értelmezését járja körül, mint a *nép*, a *kultúra*, a *kulturális örökség*, a *hagyomány*, a *nemzeti kultúra* és a *néphagyomány* kapcsolata, szerepe a XIX–XX. században. Vázolja a nemzeti keretbe illeszkedő néprajzi szintézisek születésének európai menetét. Átte-

kinti a magyar etnográfia és a hazai folklorisztika kutatásának történetét a XVIII. század végétől napjainkig. Ezek a fejezetek az eszmétörténet, az intézménytörténet és az irányadó tudósok vonatkozásában is új korszakolással, számos eredeti megállapítással szolgálnak.

Sajátos ökológiai szemlélettel íródott a magyar nép természeti környezetét, annak formálódását vázoló fejezet. Az őshazáktól napjainkig követi a népesség adaptációját a természeti tájhoz, figyelemmel e folyamat tükröződésére a szókészletben és egyes kulturális tradíciókban. A Kárpát-medence mai képének kialakulása döntően

népünk tájépitő teljesítménye, itt az antropogén eredetű környezeti változások ezeréves folyamata elválaszthatatlan a magyar köznépi történetétől, kétkezi munkájától. Kapcsolódik ehhez a történeti Magyarország etnikumainak és etnikai tereinek történeti alakulása. A középkor századait a magyarság térfoglalása, terjeszkedése, a XVI–XVIII. századot térvesztése jellemezte. A XIX. század elejétől 1920-ig ismét a magyarság gyarapodása figyelhető meg. Azóta számára kedvezőtlen etnodemográfiai folyamatok zajlanak.

A kötet második felét a *Kulturális régiók és etnikai, néprajzi csoportok* tárgyköre foglalja el. Vázolja a magyar népterületet és népszigeteket magába foglaló tartomány méretű nagytájak – Dunántúl, Felföld, Alföld, Erdély, Moldva, Szlavónia – geográfiai, néptörténeti, felekezeti, kulturális jellegét. A magyar népterületek, néptömbök rendjében haladva bemutatja a hozzájuk kapcsolódó kistájak, népcsoportok történeti-táji tagolódását, néphagyományainak jel-

legét, megkülönböztető jegyeit, elemeit a tárgyi kultúrában, a folklórban, a vallási életben, a népnyelvben.

A kötet szerzteágazó tárgykörét szokatlanul gazdag és gondosan adatolt képanyag illusztrálja (114 színes, 200 fekete-fehér fotó, 285 ábra, 38 térkép). A tudós szerzők gazdagon adatolt, olvasmányosan megírt szövegeit a szövegben elhelyezett hivatkozások és a kötet végén elhelyezett több mint száz oldalnyi irodalomjegyzék, bőséges helységnevmutató és az illusztráció forrásjegyzékei egészítik ki.

A sorozat eddigi – és már régen elkelt – köteteihez hasonlóan az *I. 1. Táj, nép, történelem* címet viselő kötet sem csupán a néprajztudomány művelőinek, a hagyományörző és a honismereti mozgalom tagjainak, csoportjainak ajánlható. Tanulmányokkal szolgálhat a történeti diszciplínák többségének (néptörténet, nyelvtörténet, irodalomtörténet, társadalom- és művelődéstörténet), a táj- és környezettörténet, a történeti ökológia, a történeti geográfia kérdései és minden népünk múltja, kulturális hagyatéka iránt érdeklődő olvasó számára. (MTA Néprajzi Kutatóintézet, Akadémiai Kiadó, Budapest 2011. Főszerkesztő: Paládi-Kovács Attila.)

MAGYAR NÉPRAJZ I. 1. TÁJ, NÉP, TÖRTÉNELEM

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

Gyűjtések Arad megyében

A mai Románia nyugati részének, Arad megyének táncfolklorisztikai feltérképezése kimaradt a magyarországi néptánc- és népzene-gyűjtők látóteréből. Martin György az egyetlen, aki Arad-vidéki táncokat rögzített, mégpedig egy seprősi hagyományörző együttestől 1972-ben, Marosvásárhelyen.

A köröscsentei banda, középen Jivan Teodor (1929–2010)

Román szakemberek számos gyűjtést végeztek Arad megyében, de filmjeik nehezen elérhetők. Az aradi alldialektus magyarországi falvaiban ugyan több gyűjtő is filmezett (Elek, Kétegyháza, Puszaotlaka), de a határ másik oldalán lévő településekkel senki sem foglalkozott.

Arad megye, hasonlóan a Kárpát-medence több területéhez, erősen többnemzetiségű. A magyarok, románok, cigányok együttélése több évtizedes, szinte már évszázados múltra tekint vissza, de élnek például Vingán bolgárok, az egykori Zaránd megyében szerbek, valamint Tornján svábok is.

A fent említett etnikumok a mai napig őrzik identitásukat, kultúrájukat, ki tudatosan, ki ösztönösen.

A családom anyai ágon az egykori Arad vármegyéből származik: dédnagyapám, Kurtucz Gergely, Mácsa falu szülöttje, a falubeliek elmondása szerint a környék legjobb román táncosa volt. Mulatni olyannyira szeretett, hogy az egyik lakodalom végeztével a sátor tezején táncolt jó kedvében.

A gyűjtések helye Arad megyében:

Nadáb (tánc, zene); Kürtös (tánc); Kisjenő (zene); Köröscsente (tánc, zene); Székudoar (tánc, zene); Újszentanna (tánc, zene); Fazekasvarasánd (tánc, zene); Pécska (zene); Mácsa (tánc, zene); Szentmárton (tánc); Keszend (tánc, zene); Apáti (tánc); Alsóbarakony (tánc); Sofronya (zene); Simánd (tánc, zene); Kisiratos (zene)

A gyűjtések helye Bihar megyében:

Illye (zene); Tamáshida (zene, tánc); Barátka (zene); Körösbánlaka (zene); Biharhosszúaszó (zene); Keményfok (tánc)

Elsősorban tehát családi vonatkozásom miatt indultam el, hogy feltérképezem a területet a hagyományos tánc és zene szempontjából. A terepmunka közben jöttem rá, hogy a terület teljesen „fehér foltnak” számít. A gyűjtések megkezdésekor nem volt határozott célom, hogy konkrétan melyik etnikummal szeretnék foglalkozni; az elmúlt közel tíz évben, amelyik nemzetiséget csak tudtam, azt táncolásra illetve zenélésre bírtam, elsősorban Arad megye nyugati, északnyugati részén. Néhány faluban (Nadáb, Simánd, Mácsa) kiváló táncos egyéniségeket találtam. Megfordultam vasárnapi bállokban, keresztelőkben, lakodalmakban, részt vettem a karácsonyi ünnepekörhöz kapcsolódó kolindálásokban.

Ezen cikkem elsősorban a románság tánc kultúrájával foglalkozik, ami a legdominánsabb, legarchaikusabb ezen a többnemzetiségű területen.

Az általam filmezett tíz-tizenkét faluban a táncok megegyeznek, csupán névbeli eltéréseket találtam. Az aradi alldialektus három jellegzetes tánca: 1. *de-a lungu, lungu, lunga, ardeleana, rar* (hosszú, hosszan, erdélyies, ritka); 2. *minințelu, marunțelu, desu* (aprózó, aprózva); 3. *țigăneasca, în loc* (cigányos, egyhelyben).

A táncrend három fő részén kívül előfordultak jövevénytáncok is a bállokban, ezek a *sírba, stapa, logogana, horă mare, perinița*.

Az északnyugati területeken végzett gyűjtések alkalmával kapcsolatba kerültem több Bihar megyei település táncaival, táncosai-val, zenészeivel. A két alldialektus (aradi és bihari) nem válik el élesen egymástól. Számos, még észak-aradi területen már táncolnak bihari táncokat, például *polca*-t, amit Nadábon *polca de Bihor* névvel illetnek. Több észak-nyugati faluban a férfiak az *ardeleana*-ban

különné válnak a nőtől és csapásba kezdenek, amely igen fejlett szerkezetű (AAAB, AA_vAB, ABAB, ABBC). A csapások előfordulása a bihari *pe picor*, ardeleana, *ardelenescu*, *feciorește* táncokban állandó, az Arad-vidéki falvak többségében viszont nem, kivétel például: Nadáb, Köröscsente, Apáti.

Táncolásra a lakodalmakon, keresztelőkön kívül a vasárnapi bálokban, *joc*-okban nyílt lehetőség. A *joc* (ejtsd: zsook) jelentése játék, de táncalkalmat is jelent. Ezek legtöbbször a vasárnapi ebéd illetve az istentisztelet után kezdődtek és általában naplementéig tartottak, de előfordult, hogy egy-egy legény hajnalig mulatott a zenekarral.

Az év jeles napjaihoz, ünnepeihez fűződtek a bálók. A *joc*-hoz hasonlóan, tapasztalt legények szervezték, s kérték föl a zenekart az esti mulatságba. A legények feladata volt a belépőjegy szedése, és az este folyamán a rend fenntartása.

A táncnak helyet adó helységben a párok egymás mellett állva sort alkottak. Általában a legjobb táncos állt a sor elején, a zenekarhoz legközelebb. Az ügynevezett táncvezetőt, aki a falu legügyesebb táncosai közül került ki, nem csak a bálban, hanem a hétköznapi életben is tisztelték, becsülték. Sok konfliktus kerekedett abból, hogy ki „járja a figurát” a zenekar előtt.

A *joc* néhány helyen a mai napig működik, szemben a magyarországi románok lakta településekkel. Mácsán és Köröscsenteden rendszeresen szerveznek *joc*-okat, nem háznál, mint korábban, hanem a művelődési házban.

Az 1970-es évekig egyféle zenekari összeállítás létezett. A zenekarban a következő hangszerek fordultak elő: hegedű, hegedű-kontra, cintányéros dob, ritkábban nagybögő. A környék legjobb cigányzenészei Nadábon éltek. A Cáciulá család tagjai, akik elsősorban hegedűn játszanak, a mai napig kiszolgálják a környék magyar, román és cigány lakosainak zenei igényét. A hatvanas-hetvenes években elsősorban vasárnapi bálokban, nagyobb naptári és családi ünnepekkor zenéltek; ma már minden kedden és csütörtökön Arad különböző éttermeiben muzsikálnak.

A nadábi zenészek gyakran eljárnak a közeli településekre (Kisjenő, Simánd, Zaránd), de előfordul, hogy Nagyváradon vagy esetleg Nagyszebenben kell egy-egy keresztelő alkalmával muzsikálni.

A dél-alföldi román zene egyik jellegzetessége, hogy a másodhegedűs hegedűn kontrázzik. A Cáciulá család két férfi tagja felváltva használják hangszerüket zenei kíséret vagy dallam játzsására. Az 1970-es évek derekán ezen a környéken is megjelent a tangóharmonika. Jelenléte kiszorította a zenekari összeállításból a hegedű-kontrát és egyre inkább a nagybögőt is.

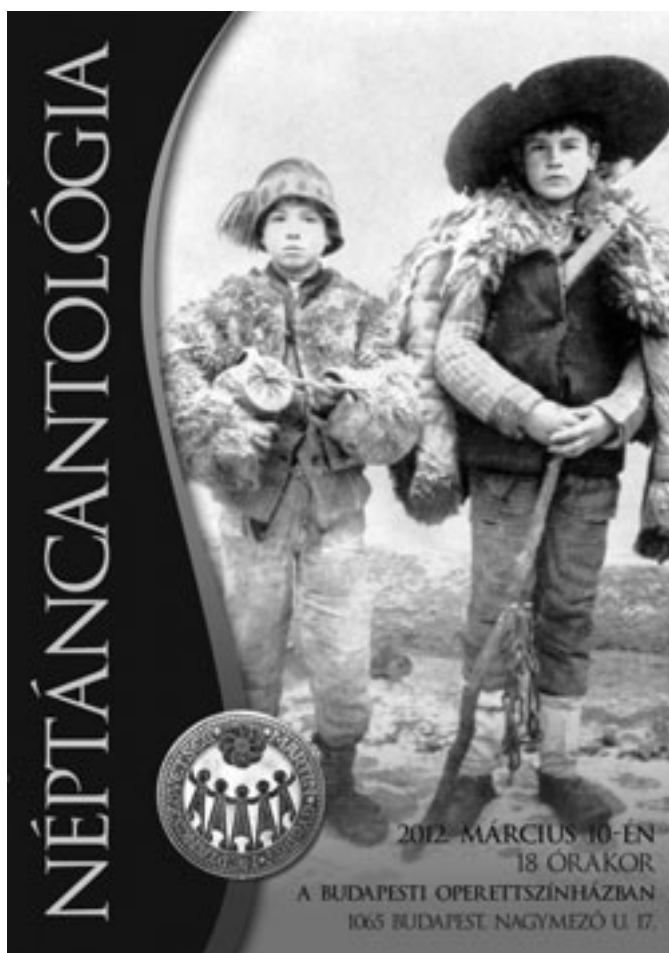
Az alföldi románság gyakran használt ütőhangszere a cintányéros dob. A dob bőr részét általában dobverővel, a cintányért pedig valamilyen fém tárggyal (csavarkulcs, villa, kiskanál) ütik. A dobos mindkét kezével más-más ritmust üt.

Nem csak Nadábon, hanem Kisjenőben, Pécskán, Köröscsenteden, Mácsán, Zarándon és Ottlakán is élnek cigányzenészek, valamint Arad, a terület közigazgatási központja is otthont ad több falusi zenésznek. Nem csupán vonós hangszereken, hanem szaxofonon illetve tárogatón játszó zenészek is élnek több faluban (Székudvar, Mácsa, Kisjenő, Zaránd, Fazekasvarsánd, Kürtös, Simánd).

Sajnos az utóbbi években a szintetizátoron játszó, a szóló-énekes, valamint a basszusgitáros is állandó tagja lett a különböző felállású vonós vagy fúvós bandáknak.

A jövőben folytatni szeretném a terület további falvaiban élő etnikumok hagyományos táncainak, zenéinek a gyűjtését. Az Arad megyében végzett terepmunka anyagát minden érdeklődőnek, zenésznek, táncosnak, szakmabelinek bármikor a rendelkezésére bocsátom.

Farkas Tamás

TAVASZI SOKADALOM 2012. március 10.

IFJÚSÁGI NÉPTÁNCANTOLÓGIA

2012. március 10. 11.00 óra
Budapesti Operettszínház
(1065 Budapest, Nagymező u. 17.)

NÉPTÁNCANTOLÓGIA
2012. március 10. 18.00 óra
Budapesti Operettszínház
(1065 Budapest, Nagymező u. 17.)

NÉPTÁNCOSOK BÁLJA

2012. március 10. 18.00 – 04.00 óráig
Aranytíz Kultúrház
(1051 Budapest, Arany János utca 10.)

Rendező:
MARTIN GYÖRGY NÉPTÁNC SZÖVETSÉG

Információ és jegyrendelés:
www.martinszovetseg.hu, neptancantologia@gmail.com

Jegyvásárlás:
Martin György Néptáncszövetség (tel./fax: 06-1/269-5680)
Budapesti Operettszínház jegypénztár (tel: 06-1/312-4866)
InterTicket országos hálózat (tel: 06-1/266-0000)
www.jegy.hu

Fióka a Himaláján

Follinus Annának,

Az arnheimi birtok költőjének

Reméld, egyszer a Himaláján ébredsz.
Nem talál rád a karvaly-pillanat,
mi időből csőrében kiragad.
Az új élet rak benned titkos fészket.

Mint Arnheimed – ébred a Himalája.
Csúcsok közé kifeszített bölcső,
ringat a tojásodból kiköltő
puha tollú perc hozzád simulása.

Mikor új időd a hegyen fönt talál,
rejtett magassága nyíló zöldhatár.
Ha szédít is a sűrű levegő,

légy képzelt madárként benne lebegő,
majd fiókat, kéklésbe emel ő,
míg szárnyad a végtelenbe belenő.

Gondola-magány

Belül minden sötét, mint megalvadt véred;
mintha kút mélyéről kéne visszanézned.

Magasból a napfény szemetelve hull rád,
temetne a földre – aki voltál: hullád.

Szólnál, de az ének szádba tömött tampon,
szárnyalnál, de röptöd fennakad a kampón,

hogy a fémszín úrből kinyúlva utánad
szakítsa le tested, levetett ruhádat.

Sár magába dagaszt, nézed magad pőrén,
ahogy Sixtinában Bertalannak bőrét.

Körbevirágoznak pipacsmező sebek,
két lét közt e réten megfogod a kezéd. – – –

Olyan hideg vagyok, madár hangja, szólj már,
melegíts föl, mintha nagy telektől óvnál;

minden idő bennem: padovai fényed,
temetőgödrömbe becsurgatott élet.

Még ha kiteszít is magából a percem,
semmi betonfalán Velencémet festem.

– Ahogy a gondolám Gí fotóján láttam,
szemem elől siklik alkony-vörös lázban

égő rió testén. Mikor a híd alatt
eltűnik sötéten, csak a víz színarany

hullám-csobogása maradna belőlem –
mögöttem a világ tengerbe bedőlten.

– Ahogy benne ülök, evezve a nincsbén,
micsoda nagy magány, ha mellém ülsz, Isten.

Memento mori

Gérecz Attila (1929-1956)

jelöletlen börtönénél

Mivé leszel, ha még a sír se föld be?
Csupasz halál kísért. Kítárva gödre

e múzeum-terembe zárna: fogda,
ha múmiák aszott szivén dobogva

ma percük itt szorongva újraéled.
– Kimúlva mind, de borda közt a kések,

de bőrükön a penge-élü metszés,
s a csontjaik közé kövült hidegség

e jégverem ölen velük remegtet
– csupasz halálukat ahogy kilested.

Mit ér, ha még a szád ma tudna szólni?
– Ilyen leszel te is: memento mori.

Mit ér, ha futna föl a térre lépcsőd,
hol átmos élve még tavasz, e fénylő,

arany-hajú, sugár-nyalábos omlás?
– De ott liheg, nyomodba ér a romlás,

de bent reked darabka én belőled,
ki varrja már előre szemfedődet.

S ha kint a város átmos is meleggel,
a cellasor figyel sötét szemekkel;

a börtön árnya úgy vetül elébed:
ilyen lehet a kriptafal, ha nézed,

hogy eltemettek élve téged orvul
– sötétre tárt szemed sötétbe fordul.

Eszedbe jutna ő, ki régi rab volt:
kamasz csupán, de verse égre karcolt

rovásnyomát – ki kék-magasba felnőtt –
vizik tovább örökre váci felhők.

Szabad világ?! – Itt élni ő tanított.
Viszem tovább az átöröklött titkot. –

Mit ér kihűlt porod a légbe szórni,
ha mind egyek leszünk – memento mori;

ha csont és hús és test csupán, ki élhet?
Ha Styx vizén alámerülne fényed,

szeresd világ, ki hálójába fonná,
mint gyöngyhalász a mélybe bukva hozzád.

A tékozló fiú hazatérése
Hommage à Rilke

A magány végül mindig véget ér.
 Hiába mennél tovább, hol idegen tájak várnak,
 hol más rajzolata van a rezgő fáknak
 – mert más szél fúj, ágaik szemedbe vágnak –,
 bármelyik útra lépsz, az visszatér,
 visszavezet oda, honnan indultál.
 Szomjadat nem olthatod, csak annál a kútnál,
 mely kertedben áll, s csak téged vigasztal.
 Hiába tudod, hogy ott mindent beterít
 a végtelen sötétség, mint egy fekete angyal –
 hiánya mégis hatalmába kerít,
 s bár még haza sem értél, máris marasztal.
 Benned lüktet, mióta megszületted,
 ha nem így volna, nem lenne benned idegenség
 más tájakon, s nem mérnél mindent hozzá.
 Igazán csak azt érted, ami ott van,
 a fáknak, a csöndben, mámorodban –
 hangodat egyetlen nyelv sem visszhangozná.

Snooker

Huszzonegy golyó mértani rendje,
 s a fehér érintkezése velük.
 Gömbökből rakott furcsa kelengye,
 hol a piros a színestől elüt.
 Két ember dákóval, iksszel, pókkal,
 hattyúnyakkal és hosszabbítóval
 tereli őket titkos útvonalon.
 Úgy épül lökésük lökésre,
 megmászhatatlan s magába érve,
 ahogy téglá téglát követ a falon.
 Felfestett vonal, az asztalt megosztó,
 csak kettő fut, holdkaréj-ívet hasítva ki.
 Ritkul a golyóktól a zöld posztó,
 s ki Napként képes őket pályára állítani,
 dönti el: melyikük meddig hull –
 a rendet felbontva a tér megtisztul.

Schiele: Őszi fa szélben

Egy fa talán sosem volt ilyen,
 gyűrött papírhoz hasonló.
 Hiába mondanád, hogy igen –
 az ég, a szürkén kibomló,
 körülveszi már e gyenge fát,
 és hordozza saját testén,
 ráfeszül a csend, a törzsbe zárt,
 míg egével egy a festmény.
 Ágai, mint kézen az ujjak,
 göcsörtösek és elvadultak,
 felhasítják a sík tájat.
 Nézi magát benne a festő,
 tükréből visszanéz rá kettő:
 aki bánt, és aki fájhat.

Nincs az a hívás

Most, hogy a szó már máshova tévedt,
 egymagam állok újra előtted.
 Zúzmaraként nő rajtam a kétség:
 nincs a közelben kéz, ami felránt,
 fény, ami éltet – s oly vakon állok,
 hogy kezedet, míg húz ki a bajból,
 észre se venném. Éjjelek árnyán
 bújom a könyvet, bár nem is értem:
 képletek ingó házfala mért ad-
 ná menedéket holnapi órád?!
 Nincs az a hívás, melyre ha indulsz,
 össze ne törnéd szembogaradban
 egyre növekvő évkarikáid.
 Mert ahogy átél téged a sorsod –
 vers a tudódra tárt hideg ablak,
 vers a kezeknek félsz-remegése,
 vers ahogy emlék már a jövőd is.
 Elmenekülnél? Vers a futásod!

Janus néz

A fordítás, az nem rólad szól.
 Önző gyerekként nem diktálhatsz.
 Hiába monddod, hogy ez a te Lorcád,
 ha elhagysz minden garciásat.
 A hűség nem a szóhoz kötött
 – szavaknak nincsen tükörképe –,
 az átírás tétje mégsem csak annyi,
 hogy a vers helyébe új vers lép-e.
 Hogy összerándulnak-e képek,
 mint mágnesre fémpor-rajzolat.
 Meglelheted-e vajon másban költő
 énedet, ki utánad kutat?
 Mert szimbiózis nélkül nem lesz
 két nyelv nemzéspontján újszülött.
 Hogyan tudnál úgy felemelni bárkit,
 ha nem tartod meg magad fölött?!

Magritte: Az arnheimi birtok

A természet azonos önmagával:
 sasként száll felettünk a hegy orma,
 és az erő, hogyha a kőre rávall,
 erezi, mint gleccseres csatorna.
 Teste sziklaszilárd, és mégis szárnyal.
 Egyszerre állat és lakóhelye.
 A festő határmezsgyéket úgy árnyal:
 őket egymásba olvasztja bele.
 Tojást az ember párkányára tojik,
 és bár félig mienk, ő vigyáz rá.
 Noha bízik bennünk bizonyos fokig,
 felelősségét át nem ruházná.
 Igaza van, az ember esendő –
 jön egy szél, és elszáll, mint a kendő.

Az „aventinusi tündér” – epilógus

Karácsony előtti napokban jelent meg lapunkban a Szőnyi Zsuzsannával készített, háromrészes interjúm utolsó fejezete, amely alá oda is írtuk, hogy „befejező rész”. Sietve vittem a tiszteletpéldányokat a nagyon-nagyon megszeretett „hősnőmnek”. Éppen a Katolikus Rádió munkatársa volt nála és hosszabb beszélgetést folytatott velem, amelyet nagy érdeklődéssel hallgattam. Pillanatok alatt kiderült, hogy az atya is az egykori „Triznya-kocsmá” tagja volt, hiszen újra és újra szóba jött a számomra is oly szerelmetes város, Róma.

Elkészült a rádióinterjú, Zsuzsanna örömmel vette kezébe a *folkMAGazint*, megsimította a szép karácsonyi címlapot, gyönyörködött a régi magyar karácsonyokat felidéző képekben. Végül meghatottan lapozta fel a róla szóló oldalakat és könnyek szöktek a szemébe. A sok-sok évtizede készült fényképeken szerettei, szülei, férje, régi római otthona, tele falánkan lakomázó fiatalokkal. Csak sejteni tudom, hogy milyen érzelmek viharzottak át a lelkén. Aztán rám mosolygott, megölelt és megköszönte a munkámat. Vaskos, friss nyomda illatú könyvet vett elő egy kupacból. – Ma jelent meg! – mondta és dedikálta: „A drága Rozinak sok szeretettel! Szőnyi Zsuzsa, 2011 Karácsonyán”. Rövidre fogtam a búcsúzkodást, már csak az ajtóban kérdeztem meg:

– Nem sajnáltad otthagyni Rómát?

– Nem, nem, hiszen az összes magyar barátunk hazajött.

Ezt úgy mondta, hogy azután napokig motoszkált a fejemben az a „hazajött”.

Az ünnepek egyik nagy ajándéka volt számomra, hogy a két vaskos leveleskönyvet, a *Levelek Rómából – Szőnyi Zsuzsa és Triznya Mátyás levelei a Szőnyi és a Triznya szülőkhöz, 1949–1956* és a 2009-ben megjelent, *Levelek otthonról – Szőnyi István és Bartóky Melinda levelei Szőnyi Zsuzsához és Triznya Mátyáshoz (1949-1960)*, a közel ezerkétszáz oldalt nyugodtan elolvashattam. Meg se kíséreltem a több mint egy évtizedet felölelő hatalmas életanyagot össze-

A Szőnyi-házaspár, Zebegény, 1949. – fotó: Gink Károly

Triznya Mátyás és Szőnyi Zsuzsanna, Graz, 1949.

foglalni, ami ennek a négy, nagy tehetségű embernek szeretetben fogant írásából kikerekedik. Kiválogattam néhány levelet, levélrészletet, amelyek ezért vagy azért számomra a legérdekesebbeknek tűntek vagy megérintették a szívemet.

*

GRAZ, 1949. FEBRUÁR 24.

Kedves Anyu és Apu!

Ne haragudjatok, hogy minden búcsú nélkül jöttünk el és nem szoltunk Nektek semmit, de gondoltuk, hogy úgyse engednétek meg, hogy elutazzunk. Most már Grazban vagyunk egy hotelban, de idáig elég kalandos volt az utunk. Szeretnénk szerencsét próbálni a világban, a holminkat még Pesten eladtuk, abból van egy kis pénzünk, reméljük, majd csak kapunk valami munkát és boldogulunk. [...] Az osztrákok nagyon barátságosak, amit lehet, segítenek. Hál' Istennek itt nincs túl sok magyar, így lehet szobát kapni. Egyelőre még nem jelentkeztünk, mert akkor az IRO lágerbe tesznek 2 hétre, és ott megvizsgálják, hogy nem vagyunk-e betegek [...] Graz egy helyes városka, egy Gellérthegy-szerű várhegy van itt és a közepén folyik a Mura, egy haragos folyó. Csupa régi házikó van itt. [...] A nők általában úgy néznek ki, mint ha éppen vadászni indulnának, zöld kalapban és nagy sastollak vannak a kalapjukba tűzve. A férfiak is fehér zoknit és térdnadrágot viselnek. Enni mindent lehet, de elég drága, mivel még nincs jegyünk. A sör irtó jó!! A hotel is nagyon rendes, ma este fürödni fogunk [...] Egész nap sétálunk és intézzük az ügyeinket, közben nézzük a várost. Remélem, megbocsátjátok, hogy eljöttünk és senkinek se szoltunk, majd fogunk írni minden héten. Egyelőre itt egy pár napig maradunk ebben a hotelban, mert nem tudjuk, hogy kell-e lágerbe menni vagy se. Majd megírjuk. Mindkettőtöket sokszor csókol

Zsuzsa

*

BUDAPEST, 1949. MÁRCIUS 10.

Kedves Zsunk és Matyi,

nagyon köszönjük megnyugtató leveleiteket és arra kérünk, írjatok ezután is szorgalmasan nekünk öregeknek. Én legjobban örülnék, ha rászánnátok magatokat, hogy naponta készítsetek rövid jegyzeteket, s a levélíráskor átfutnátok, hogy ne hagyjatok ki semmi érdekes vagy mulatságos eseményt. Ez később nektek is kedves emlék lenne s idővel mi is megtudhatnánk minden olyan apró dolgot is, amit nem érdemes talán

„Kirándulás Nesso-ba” (1950)

megírni. Örülünk, hogy szép helyen, jól érzitek magatokat s jól táplálkoztok. Reméljük, a kismalac mázlija továbbra is veletek marad. Apu tegnap hallotta, hogy (Korda) Vince bácsi eltörte a lábát s jelenlegi címe: Suisse. Lausanne, Hospital Kantonal. [...] Mi is írtunk neki ma, megadva a Ti címeteket is. [...]

Anyu és Apu, aki már közben bement a műterembe.

*

GRAZ, 1949. MÁJUS 27.

Édes Mamikám és Apu,

bár tegnapelőtt írtam Nektek, most jelenleg úszkálók a boldogságban. Nincs itt senki, akinek elmondhatnám, képzeljétek, most kaptunk levelet Rómából, Peter Moore-tól, hogy mindent megtett és legyünk türelemmel, meg fogjuk kapni a vizumot. Az olasz hatóságoknak azzal az indokkal adták be a kérvényt, hogy sürgös szükségük van a mi segítségünkre egy filmnél, amit most nyáron fognak forgatni. A film címe Joy lányom lesz és Matyi, mint Art Director és én, mint Script Assistent vagyok fontos. Azt is garantálják az olaszoknak, hogy amíg mi ott leszünk, ők gondoskodnak a mi ellátásunkról és anyagi helyzetünkről. Írtó kedves az egész levél, persze angolul van, de én tökéletesen értem. [...] Hiába, remek cég ez a Korda. [...]

Zsuzsa

*

ZEBEGÉNY, 1949. JÚNIUS 1.

Édes Zsuzsókám,

[...] Apu most nem ír külön, csak azt mondta, hogy írjam meg, hogy ő is nagyon örül (Korda) Vince bácsi küldeményének, a római leveleknek, s annak, hogy minden olyan jól, simán megy. [...] Mindkettőtöket mindketten nagyon sok szeretettel csókolunk [...]

az Öregek

*

RÓMA, 1950. JANUÁR 6.

Édes Mamikám és Apu!

Rettenő nagy izgalomban voltunk, most már megnyugodtunk, talál-

koztunk Vincével, aki egy angyal. Tegnap délután felhívott itthon telefonon és megbeszéltük, hogy ma délben egykor találkozunk az Alfredo nevű nagyon híres vendéglőben a Via della Scofán. Mi tegnap este elmentünk a Piazza Navonára, erről később írok, nagyszerűen mulattunk. Ma délelőtt izgultunk és szépen felöltöztünk, én a szürke ruhámba, Matyi is a szép ruháját vette fel és elindultunk. Kicsit kerestük, hogy hol van a vendéglő, de akárkit megkérdeztünk, mindenki rögtön tudta. Hamar megtaláltuk, nagyon gusztos hely, Vince még nem volt ott. Leültünk egy csendesebb helyre, a falba volt mélyesztve egy akvárium és csikós halak úszkáltak benne, nagyon nagy flanc volt. Alig egy perc-re rá jött Vince, Matyi megismerte és integetett neki. Egy ősz bácsi, borzasztó szimpatikus, keveset beszél, és mindig úgy nézi az embert. Valahogy az az érzésünk, hogy vagy beteg, vagy valami nagy csalódás érte az életben, de direkt boldogtalan ember benyomását teszi. Először persze Apuról érdeklődött és hogy mi hogy vagyunk itt, aztán beszélgettünk mindenféléről, főleg a mi helyzetünkről. Angliában szörnyű lehet, a filmmunkások 80 százaléka munka nélkül van és a többi szakmák is döglődnek. Nagyon biztatott minket, hogy szorítsuk a dolgot, mi még fiatalok vagyunk és vihetjük valamire. Meséltük, hogy miket csinálunk, én a könyvfestést, ez nagyon tetszett neki, és mondta, hogy állandó állást nem lehet szerezni, a szakszervezetek és egyebek miatt, hanem ilyen kis dolgokból kell megélni. Matyinak ez az állása nem fog sokáig tartani, mert a filmhez nemsokára nem kell több díszlet, de ő most megpróbál valakikkel beszélni, és esetleg Milánóban lenne egy új állás, szintén filmnél, valami skicccrajzolás. Ma este tízkor Vince fog telefonálni, hogy mi a helyzet. Persze mi mondtuk, hogy elmegyünk szívesen Milánóba, nem nagy lelkesedéssel, de ahol pénzt kap az ember, oda megy. Kanadára vonatkozóan azt mondta, hogy nem hiszi, hogy ebben tud segíteni, de mi mondtuk neki, hogy egyelőre nem nekünk jutott ez eszünkbe. Szóval ebből, úgy látszik, nem lesz semmi, amit mi se bántunk. Vince már régen nem fest, csak üzleti ügyekkel foglalkozik, borzasztó elfoglalt ember és nem ér rá semmire se igazán odafigyelni. Direkt sajnálatra méltó, megtört ember, akit semmi se érdekel

már és nem tud semmit élvezni a világból. Közben remek ebédet ettünk, húslevest, vajban sült borjúhúst zöldborsóval és gombával, hozzá Chiantit és utána egy nagyszerű tortát és mandarint meg feketét. Vince az ételben is csak turkált. De hozzánk nagyon kedves volt, egy igazán jó ember, aki segíteni akar. Megkérdezte, hogy van-e pénzünk, erre mi hümmögtünk, és ő nekem ideadott, mint később megszámoltam, 15.000 lirát, egy kis zsebpénzt. De olyan helyesen csinálta, mint egy nevelőpapa, aki meglátogatja a gyerekeit. Ebéd után együtt kísértünk a Teveréig [...]

Nagyon megnyugodtunk, hogy végre találkoztunk Vincével és ilyen helyes, szimpatikus ember, látszik rajta, hogy bármikor számíthatunk rá, ha tőle függ, ő mindenben segít. A legérdekesebb az, hogy úgy érezzük, hogy mi ezerszer boldogabbak vagyunk, mint ő, pedig neki van pénze, lakása, azt vesz meg, amit éppen megkíván, de úgy látszik, valami nem sikerült az életében. Talán az a baja, hogy abbahagyta a festést.

Tegnap este kilenckor elmentünk a Piazza Navonára, mert hallottuk, hogy Befana, vagyis Vízkereszt előestjén ott nagy népiünnepély van. Hát ilyen remek dologban még sosem vettünk részt. Már az gyanús volt, hogy ott az egész autóbusz leszállt, mi is bementünk a szűk kis utcákon. A tér messziről világított már, tele volt búcsúi sátrakkal, mind kivilágítva, különböző játékok, rettentő ordítózás, füttyülés, trombitálás. Alig lehetett lépni, csak sodródtunk az árral. Tíz óra felé mindenki meghülyült már, egymás fülébe sípoltak, egy ősz bácsi végigtrombitált mindenki fülébe, az emberek fején különböző papírcsákók, somberók és süvegek voltak. Mi is vettünk kigyónyelv-szerű füttyülőt, ha ezt megfújja az ember, kiszalad belőle egy hosszú nyelv. Egy áradat emberrel mentünk mi, egy másik jött szembe és mindenki a másik pofájába, fülébe fúj, rettentő röhögések és kiabálás, visítás közepette. Ettünk törökméz mandulát, csavart cukrot, amit ott csinálnak a szakácsok a sátorban. Egy csoport luftballon elszabadult, erre mindenki visított és mutogattak az égre. De mind felnőtt emberek, főleg római kispolgárok, srácok és matrózok, de volt egy pár idegen is, főleg connaisseurök (szakértők), akik tudták, hogy ide érdemes eljönni. Mindenki röhögött, olyan zaj volt, hogy egymáshoz beszélni nem lehetett. Egy kis csoportból álló füttykülönítmény állandóan egymásba kapaszkodva kigyózott, és mindenki abszolút megsüketült. A közepén van Bernini négy-folyó kútja, ahol az egyik figura, a Nilus elrejtí az arcát, mert állítólag nem

bírja nézni a szemben lévő csúnya templomot. Leültünk pihenni a kút szélére, de alig tudtunk megmaradni, folyton a fülünkbe dudáltak és két matrózzal sippárbajt vívtunk, nekem többször simlabdát dobtak a fejemre. Nagyszerűen mulattunk, játszottunk is különböző kuglikon és totón, de nem nyertünk semmit, csak sokat nevtünk. Az olaszoknál helyesebb embereket elképzelni se lehet, folyton beszélnek az emberhez és mindenki egymás arcába nevet. Egy csepp szeszt se lehetett kapni sehol, úgy látszik, ez nem szokás, enélkül is olyan hangulat volt, hogy állandóan visítottunk örömiünkben. [...]

A leghelyesebb szokást ma délelőtt láttuk. Minden közlekedési rendőrszolgálat körül van rakva a földön ajándékokkal, hatalmas „Meinl”-szerű kosarak pezsgóval, konyakkal, kekszes dobozok, likőrök, az autósok olajat adnak, minden szépen lerakva. Luftballont is kaptak, a San Silvestronál lévőnek nyolc luftballonja volt. Középen áll a rendőr a masnis kosarak közt és irányítja a forgalmat. [...]

Pá-pá, nagyon sokszor csókol Mindkettőtöket Zsuzsa, Matyi.

*

ZEBEGÉNY, 1951. ÁPRILIS 15. VASÁRNAP

Édes Zsuzsókám,

ma kaptuk meg 9-én írt leveledet, de még a megelőzőre, az 1-én írtára se válaszoltam. Mindkettőt, valamint az összesen négy fotót is nagyon köszönöm. Kösz, hogy az estélyi ruháról is küldtél, de szeretnék róla egy olyan tükör előtít is, amelyet T. Anyunak küldtetek. Nagyon tetszik nekem az a ruha, a blúz meg igazán egy remekmű. Juliették se csinálhattak volna különbet. A Buksis, a balkonajtóbani kép olyan, mint egy Vogue divatkép. Buksi különben úgy megnőtt, hogy meg se ismertem volna, már egész Buk, si nélkül. [...]

Apunak az említett vázlatát elfogadták, de némi változtatásokat óhajtottak, úgy, hogy végül is újra kell neki csinálni az egészet. Hogy azután ez meg fog-e felelni, az majd kiderül. Pesten dolgozik, itt meg Ruzsiékat legelieti. Ruzsi után újabban 100 liter tejet kell havonta leadnom, ami nem tudom meddig fog sikerülni, mert novemberben volt borja és eddig még nem óhajtott újra párosodni. Meg fogom nézetni állatorvossal, hogy talán valami baja van. Szekfü szépen fejlődik és nagy gazember, nem akaródzik neki az istállóban lenni, mióta néha feljárnak a kertbe. Ha lejönnek a kúthoz inni, mindig fel akar szökni és nagy hajkurászás van. Tojást is kell leadnom, évente 180 darabot, úgy, hogy július 1-ig a 70%-át beadjam. 5 tyúkom van, az egyik kotlik, kettő félretöjik, és nem tudjuk megtalálni, hogy hová? Csak úgy tudjuk teljesíteni a kötelességemet, ha 1.10-1.30-ért veszek tojást és leadom, amikor is 38 fillért kapok darabjéért. A mennyiség a föld területe szerint van kivéve, és privát pech, hogy ez itt olyan, hogy semmi sem terem rajta s így nem tarthatok 100 tyúkot is. No, de több is veszett Mohácsnál, fő, hogy le tudjam bonyolítani ezeket az ügyeket. [...]

Írjál Zsum gyakran.

Mindkettőtöket sokszor csókolunk szeretettel: Anyu és Apu

*

RÓMA, 1951. ÁPRILIS 23.

Édes Mamikám és Apu,

megkaptam az április 15-i leveleteket és a receptet, el fogjuk küldeni ugyanúgy az orvosságot, mint T. (Triznya) Anyunak, remélem, megkapjátok. A tükör előtti estélyi-ruhás képet itt mellékelem, a múltkor csak azért nem küldtem, mert nem fért már bele, féltem, hogy nehéz lesz a levél. Küldhetnék egy-egy jó szagú toilette szappant, itt nagyon finomak vannak, nem kellene Nektek? Vagy Apunak borotvaszappan? Ha ilyesmire kell, csak írjátok meg, ez igazán nem kerül sokba.

Szombat este elhatároztuk, hogy nem megyünk el innen, mert ilyen hely nincs még egy a világon. [...] Vacsora után elmentünk megnézni a kivilágítást, mert szombaton volt Róma 2704-ik születésnapja és mécsesekkel ki volt világítva a Campidoglio és a Colosseum összes parkánya. Ezek a mécsesek nekem mindig a gyengéim voltak, most képzeljétek el a Capitoliumot és a Marcust gyertyafényben... Egészen elérzékenyültünk

Szónyi István pannója (Moszkva, 1951)

„Majoros Bandi, Matyi, Szőnyi, Hunyorné, Zsuzsa, Szőnyiné, Piazzáné Hunyor Kati, Vidovszky Béla, Piazza Péter (nálunk) Rómában.”
(1959 szilvesztere)

a gyönyörűségtől és kórusban elhatároztuk, hogy nem megyünk Brazíliába, csak azért se. Majd csak lesz valahogy itt is, az emberek nagy része szintén munkanélküli és nincs egy vasa sem, mégis megél valahogy. Pláne nekünk vannak reményeink is, hogy különböző helyekről ígéretnek állást, valaki majd csak betartja egyszer az ígérését. [...]

Mindkettőtöket rengetegszer csókol szerető Zsuzsókátok,
Csau-csau Matyi

*

ZEBEGÉNY, 1951. MÁJUS 6.

Édes Zsuzsókám,

[...] Nagyon örülünk, hogy annyi szép látványban van részetek, és hogy úgy élvezitek Rómát. Reméljük, hogy miután Apu módszerével nem árultad el az esetleg kilátásban lévő megoldást, és sikerülni fog az örök városban maradnotok örökre?! Most átadom a szót az Öregnek.

Pá-pá, Mindkettőtöket rengetegszer csókol szerető Anyutok.

Kedves Fixi-Faxiék!

Összehívtak pár héttel ezelőtt egy nagy bizottságot, senki se tudta, hogy miért mennek oda az ülésre, voltak ott vagy ötvenen, azt kislútt, hogy Moszkvában egy magyar Mezőgazdasági Múzeumot építenek, melynek a díszítésére különböző szobrok és képek kellene. Az egyik ilyen díszítésre váró terem képeinek tervezésére felszólítottak hármunkat, mely tervet egy hét alatt be kellett adni, a megadott téma szerint. Ketten Domanovszkyval megegyeztünk abban, hogy az egy heti terminus túl rövid lévén, egymás között elosztjuk a feladatot s mindegyik pontosan a felét-felét tervezi meg. [...] Akkor a zsűri a mi kettőnk által tervezett vázlatokat fogadta el [...] a képfelület 24 méter hosszú és 4 méter magas és ezt vászonra kell megcsinálni, ecsetbe-olajba, mert az épületet, hol eme mű díszíteni fog, augusztus elsején nyitják meg, tehát innen készen kiszállítva rakják fel ott a falra. Így körülbelül hét-nyolc embert kell alkalmaznom, s a Szépművészeti Múzeum nagy előcsarnokában lesz a vászon felállítva, s én az embereimnek majd beintek, hogy most a cinóbert kenjék fel taktusra, utána az ultramarint. Ami talán ellentétes a zenei karmesterekkel az talán az, hogy a hátam mögött ugyanabban a teremben fog állani Domanovszky kartársam s a terem másik oldalán felállított másik 24 méter vászon előtt ugyanígy fogja dirigálni saját embereit. Részben saját választásom alapján zenekarom-

ban helyet foglalnak, mint nagy pemzlikék: Elekfy Jenő, Iván Szilárd, Mattioni Eszter, Molnár C. Pál, Miskolczi volt tanársegédem, mint kispemzlis, Breznay, három mostani növendék, mint brigád. Az ellenkarban, Domanovszkynál Sztani fog, többek között a nagymeszelővel „levegőt” pingecolni. [...] Abban reménykedem, hogy 30-40.000 forint körül marad nekem, ha jól megy minden. [...]

Pá-pá, éljen a haza. Csókol Öreg Kollégátok.

*

RÓMA, 1957. SZEPTEMBER 14. – NOVEMBER 21.

„Már kezdtünk beletörödni abba, hogy soha nem látjuk viszont szüleinket [...] Aztán 1957 őszén – csodák csodája – két hónapra mégis csak engedélyezték a római utazást. Nem is hittük el mindaddig, amíg a Ternini pályaudvaron meg nem láttuk apám magas alakját a kinyíló vonatajtóban. Köszönés helyett csak ennyit mondott: „Gyerekek, mi a pokolból jövünk!” Sápadt, sűrű arcára a ráncokat az elmúlt keserű tíz év nyomorúsága véste rá. De alaptermészete nem változott: a belső derű, ami felcsillant szemében, segített megőriznie „platina gerinc” jellemét, amelyről még a náci időkben vált híressé. [...] Mikor a barátok megtudták, hogy Szőnyi István Rómában van, megindult a vendégjárás. Elsőnek Korda Vince érkezett meg Londonból.” (Szőnyi Zsuzsa: *A Triznya-kocsma, Kortárs Kiadó, Budapest, 1999., 25.o.*)

*

JEGYZETEK:

IRO – menekülteket segítő nemzetközi szervezet (International Refugee Organization)

Korda Vince – (1897–1979) festő, grafikus, díszlettervező. Fivére, Sir Alexander Korda mellett a London Film vállalat művészeti vezetője. Szőnyi István barátja, Szőnyi Zsuzsa és Triznya Mátyás segítője, pártfogója az emigrációban.

Peter Moore – (1919–2005) filmszakember, a Korda-fivérek által alapított London Film vállalat olaszországi megbízottja volt, aki Rómában személyesen egyengette Triznya Mátyás és Szőnyi Zsuzsa életét. Később szoros barátság alakult ki közöttük.

„platina-gerinc” – Szőnyi Istvánt Gresham-csoportbeli társai – vezetőjük Bernáth Aurél – nevezték így a náci eszmékkel való szembeszegüléséért, az üldözött művészek megmentéséért.

Szellemi kulturális örökségünk

A magyar kultúra „írott nagyköveteként” 2011 decemberében megjelent az *Intangible Cultural Heritage in Hungary* (Szellemi kulturális örökség Magyarországon) című kötet az Európai Folklór Intézet [EFI] kiadásában. A szellemi örökség nemzeti listájának első elemeit bemutató reprezentatív, angol nyelvű kötet ismeretterjesztő szöveganyag, valamint archív és recens fotók segítségével vonultatja fel a magyar kultúra sokszínűségének, az évszázados hagyományok továbbélésének tanújeleit.

„Busójárás Mohácson – maszkos farsangvégi télűző szokás” (fotó: Gebauer Hanga)

Az UNESCO 32. közgyűlésén, 2003. október 17-én, a 190 tagállam elfogadta a „megfoghatatlan kulturális örökség” védelméről szóló konvenciót, melyet Magyarország 2006 tavaszán harminckilencedikként ratifikált. A magyar nyelvben szellemi kulturális örökségként fordított és elterjedt gyűjtőfogalom az egyezmény meghatározása szerint „olyan szokás, ábrázolás, kifejezési forma, tudás, készség – valamint az ezekkel összefüggő eszköz, tárgy, készítmény és kulturális színhely –, amelyet közösségek, csoportok, esetenként egyének kulturális örökségük részeként elismernek. Ez a nemzedékről nemzedékre hagyományozódó szellemi kulturális örökség – amelyet a közösségek, csoportok a környezetükre, a természettel való kapcsolatukra és a történelmükre adott válaszként állandóan újrateremtnek – az identitás és a folytonosság érzését nyújtja számukra, ily módon segítve elő a kulturális sokszínűség és az emberi kreativitás tiszteletét”. [EFI Communicationes 18. – UNESCO Egyezmény a Szellemi Kulturális Örökség Védelméről, Budapest: EFI, 2007: 37-38.] Kovácsné Bíró Ágnes az Egyezmény szöveges megjelentetéséhez írt előszavában kiemeli, hogy a „szellemi kultu-

rális örökség védelme érdekében született jogszabály lehetőséget teremt arra, hogy Magyarország a magyar kultúrát – nem megfelelően a hazai kisebbségek kultúrájáról – nemcsak határain belül, hanem határain túl is értékéhez és fontosságához méltó nemzetközi elismerésben és védelemben részesítse.”. [Kovácsné Bíró Ágnes: Előszó in: EFI Communicationes 18. – UNESCO Egyezmény a Szellemi Kulturális Örökség Védelméről, Budapest: EFI, 2007: 2.; l. folkMAGazin, 2007/3. 29. o.]

2009-ben megalapult a Szellemi Kulturális Örökség [SZKÖ] igazgatósága a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum részeként a magyar örökséganyaggal kapcsolatos munkálatok elvégzésére, míg az Európai Folklór Intézet az SZKÖ-vel összefüggő nemzetközi feladatokat látja el, a nemzetközi együttműködést segíti elő. Nagy hangsúlyt fektet a szellemi örökségvédelem magyar eredményeinek határainkon túli megismertetésére, valamint legjobb külföldi példáinak közvetítésére a hazai közönség felé, ezáltal támogatva a kulturális sokszínűséget, és a hagyományos kultúrát még éltező kis közösségek folklórkincseinek megőrzését. A folklór védelme érdekében elengedhetetlenül szükségesnek tartja a kérdéssel kapcsol-

latban a figyelemfelhívást, az információáramlás biztosítását, a nyilvánosság megteremtését egyaránt.

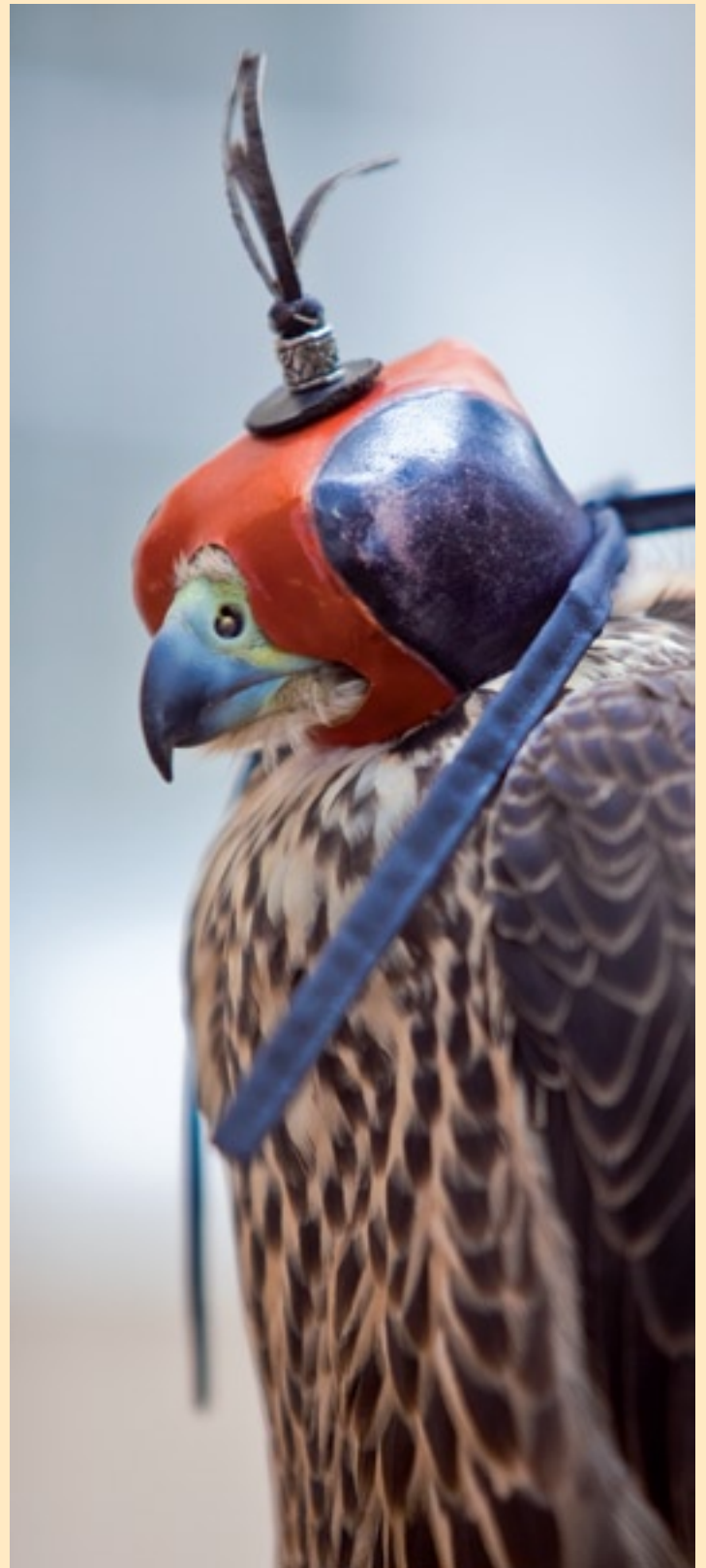
A Hungarian Heritage című angol nyelvű folyóirata is azzal a céllal kerül megjelentetésre több mint egy évtizede, hogy átfogó képet adjon a világnak a tradicionális magyar kultúra és a megújuló folklórhagyomány jelenségeiről. Többek között azt a szerepet igyekszik betölteni, hogy a külföldi szakemberek és érdeklődők, illetve az országból távolra szakadt magyarság számára hiteles módon és magas színvonalon közvetítse azt az egyedi, gazdag és sokszínű kultúrát, amely évszázadok óta képes értéket teremteni, és közben időről-időre megújulni, valamint életformát, mintát nyújtani a különböző generációk számára. Ezért kap oly nagy hangsúlyt – az igényes tartalom mellett – a megjelenés formája, valamint magas szintű kivitelezése is. Ezért lényeges a tipográfia és a formátum különlegessége, egyedisége, továbbá a reprezentatív színes illusztrációk alkalmazása is.

A legutóbb megjelent *Intangible Cultural Heritage in Hungary* című (12.) szám fókuszában a szellemi kulturális örökségvédelem magyar vonatkozásai állnak. Az Eu-

„A halasi csipkevarrás élő hagyománya” (A szellemi kulturális örökség nemzeti jegyzékének elemei – fotó: Gebauer Hanga)

„A magyar solymászat” (A szellemi kulturális örökség nemzeti jegyzékének elemei)

„A kunsági birkapörkölt karcagi hagyománya” (fotó: Gebauer Hanga)

„Matyó örökség: a hímzés, viselet, folklór továbbélése” (A szellemi kulturális örökség nemzeti jegyzékének elemei – fotó: Gebauer Hanga)

rópai Folklór Intézet felterjesztése alapján és többéves munkájának eredményeként az UNESCO 2009 őszén a mohácsi busójárás szokását első magyarországi elemként felvette az emberiség szellemi kulturális örökségének reprezentatív listájára, amelyet remélhetően a közeljövőben több újabb magyar elem is követ majd. [L. Csonka-Takács Eszter: UNESCO-listán a táncház; folkMAGazin 2011/6., 13. o. – a szerk.] A nemzeti lista természetesen ennél bővebb, a meglévő nyolc elem mellé 2011 nyarán három új került megszavazásra. Jelen kötet a Nemzeti Bizottság döntéseinek eredményeként a nemzeti listára – a kötet megjelenéséig – felkerült szellemi örökségeket veszi sorra, amelyek a következők: 1. *A Népművészet Mestere-díj kitüntetettjeinek tudása és tevékenysége*; 2. *Busójárás Mohácson – maszkos farsangvégi télüző szokás*; 3. *A kunsági birkapörkölt karcagi hagyománya*; 4. *Élő hagyományok Kalocsa kulturális terében: hímzés, viselet, pingálás, tánc*; 5. *Mezőtúri fazekasság*; 6. *A magyar solymászat*; 7. *A halasi csipkevarrás élő hagyománya*; 8. *Matyó örökség – a hímzés, viselet, folklór továbbélése*. Pontosabban szólva, ezekből nyújt válogatást, mivel csak hét elem bemutatását vállalhatta. Az első elemként elfogadott és áttemelt Népmű-

vészet Mestere-díj kitüntetettjeinek listája ugyanis – 1953-as első átadása óta – már több mint 500 tagot számlál. Az ő munkásságuk dokumentálása, amely önmagában is külön kötetet tölt meg, jelenleg is tart. [L. http://www.szellemiorokseg.hu/index.php?m=nemzeti&menu=nepmuveszet_mesterei.]

A többi elem egy-egy fejezetben képviselteti magát, melyek sorrendje időrend helyett a szerkesztők, Hoppál Mihály és Gebauer Hanga művészi-képi elgondolásait követi. A sort a legmélyebb történeti gyökerekkel rendelkező solymászat nyitja, és az eddig egyetlen nemzetközi reprezentatív listás örökségünk, a busójárás zárja. Az egyes fejezetek felépítése azonos, kifejezetten „olvasóbarát” szempontok szerint került kialakításra, melyet az egyszerű, érthető, könnyen átlátható és követhető szövegezés is erősít. Minden fejezet egy általános, lényegi ismérveket összefoglaló résszel indul. Mivel pedig a kötet elsősorban a nemzetközi olvasóközönséget célozza meg, így a földrajzi tájékozódást, az elemek térbeli elhelyezését egy-egy térképes illusztráció is segíti. Szerkesztői koncepció volt rávilágítani az elemek bemutatásánál a szellemi kulturális örökség kritériumainak szempontrendszerére, azaz hogy az adott örökség mitől is vált örökséggé, miért is kerülhetett védelem alá. Nagy hangsúlyt kap tehát az egyes hagyományok identitásképző, -formáló hatásainak, közösségi jellegének megragadása. Másképpen: hogy az egyének hogyan határozzák meg és határolják el magukat, hogyan fejezik ki közösséghez tartozásukat a tárgyak, a viseletdarabok, a táncok, a szokások, vagy bármilyen egyéb tevékenység nyelvén. Hasonlóan fontos a történetiség megragadása: különböző archív dokumentumok és fotók segítségével kiindulni a múltból, és a folyamatosan újratermelődő válaszok mentén eljutni egészen a jelenig. A cél: megjeleníteni azt az ősi vagy kevésbé ősi gyökerekre építő, de a mindenkori aktuális környezet, a természettel való kapcsolat és a történelem problémáira reflektáló, dinamikus alkalmazkodást, mely voltaképp ezen örökségek életképességének záloga. Nagyon jó példája ennek a busójárás, ahol az évszázadokon átívelő szokáselemek mellett az üzletileg jól prosperáló turizmus hozadékaként a „busó-attribútumok” mind újabb anyagból és a legkülönfélébb használati célra megálmodva kerülnek a vásárosok asztalaira (például busóálarc mézeskalácsból). De ugyanezt mutatja a kalocsai stilizált virágmotívumok feltűnése a hűtőmágnesként funkcionáló kerámiaajtókon. A fennmaradás természetesen a hagyományozódás, tanítás folyamatosságát is feltételezi, ezért a különböző generációk együttélése, a belenevelődés folyamata, a megőrzés egyéb

módjai, azaz a továbbélés biztosítékai is helyet kapnak a fejezetek végén, melyek a jövőbe tágitják ki a kötet idő-horizontját.

A művészi koncepcióban fontos szerepet kap az a törekvés is, hogy az adott örökség és az olvasó között minél személyesebb kapcsolatot teremtsen meg. Ennek terepet Gebauer Hanga (néprajzos-fotográfus) keze munkáját dicsérő, nagyszámú és igen kiváló minőségű, színes képanyaga szolgáltat, ahol az apró részletek, a láthatatlan munkafolyamatok, a megbújó szokáselemek, de mindegyik előtt az örökséget éltető ember előtérbe állításával teremődik meg az az intim légkör, mely közelebb viszi, sőt bevonja az olvasót. Hiszen a szerkesztők egyik nem titkolt szándéka éppen az, hogy – az olvasót kézen fogva és végigkialuzolva a magyarság és a hazai kisebbségek kultúráját méltán képviselő „örökségtáron” – olyan tudatos, egészséges és büszke öntudattal rendelkező, toleráns emberré segítse, aki meglátja a másik kultúrájában a folyamatosan változókat kereső emberi kreativitást, észreveszi környezete hasonló szellemi értékeit, ezáltal pedig felismeri a kulturális sokszínűség tiszteletének fontosságát.

Emellett a szerkesztők – a kötet előszavából Hoppál Mihály szavait idézve – szeretnének „...azokról is megemlékezni, akik napjainkig megőrizték a népi kultúra azon elemeit, amelyeket most kiválaszthatunk, és a hazai szellemi kulturális örökség elemeiként a magyar listára felvehetünk, s később esetleg a nemzetközi listára jelölhetünk. Tisztelet a kézműves mestereknek, az énekeseknek, a táncosoknak, a mesemondóknak, a hímző és pingáló asszonyoknak, a népszokások résztvevőinek, akik maszkokat öltenek és jelmezekbe bújnak, egyszóval mindazoknak, akik tevékenyen részt vesznek a hagyományok fenntartásában. A lokális értékek megőrzése a biztosítéka annak, hogy a világ kulturális sokszínűsége fennmaradjon.” [Hoppál Mihály: Introduction, in: *Intangible Cultural Heritage in Hungary* (Hungarian Heritage Volume 12.), Budapest: EFI, 2011: 9.] Ennek propagálása a kiadvány másik fontos törekvése, hisz amint Küllös Imola a 2011 decemberében tartott könyvbemutatón kiemelte: „*az EFI által összeállított szép kiállítású, információ gazdag kötet minden hagyományörző közösségnek, valamint a magyarországi külképviseleteknek fontos dokumentuma, propaganda anyaga lehet, hisz újabb lehetőséget teremt arra, hogy hírt adjanak magukról.*”

Kívánom tehát, hogy a kiadvány érje el célját: mind többen vegyék észre környezetük hasonló értékeit és a másokét tiszteletben tartva éltessek, hirdessék büszkén örökségüket!

Halák Emese

Tavaszköszöntő

2012. március 17.

MOM Kulturális Központ
(Budapest XII., Csörsz u. 18.)

16.00 Zenés köszöntő

16.30–18.30 „Facsiga” Játsszóház – kézműves foglalkozás kicsiknek és nagyoknak

17.00–18.30 „Aprók tánca” – Timár Böske, a Csillagszemű Táncgyűttes és rábaközi Népművészet Mesterei-díjasok közreműködésével

19.00–21.00 „Az emberélet fordulói” (nyugat-magyarországi népszokások)

Műsorunkban a szentcsaládjárást, a farsangfarkán lévő rönkhúzást, a téli ünnepkörben lévő regölést, valamint János köszöntőt, pünkösdlőt, legényavatást, regrutázást, kanászválasztást, aratási és lakodalmi szokásokat mutatnak be a gencsapáti, kapuvári, szanyi, szili, vitnyédi hagyományörző együttesek.

21.30–23.00 Hagyományörzők bálja

www.muharay.hu

A kiscgömböc és társai

Tartósított, töltött „disznóságok”

Gyerekkoromban, a Békés megyei Gyomán a mi családunkban mindenki évente csak egyszer vágott disznót. Az abból készült élelmiszerek egész évben kitartottak. Édesapámnak három testvére volt. A testvérek mindegyike házastársaikkal együtt és apai nagyanyám (szül. Balogh Borbála) is mindegyikük disznóvágásánál kölcsönösen segítettek. Az időpontokat tudatosan úgy alakították (vagy a több évtizedes rutin alakíthatta így), hogy a tél folyamán folyamatosan jutott minden családnak a kötelező „kóstoló” csomaggal friss hús, orjacsont, hurka, kolbász, májaspogácsa.

A kolbászt nagy becsben tartottunk. Édesapám szigorúan vette a szabályt, hogy csak akkor ehetünk kolbászt, ha előbb szalonnából is befalatoztunk. Nyilván így kevesebb fogyott belőle.

Családunk több férfitagja – édesapám, Juhász Mihály és keresztapám, H. Kovács László, a hentes nagyatám, Kovács László – szakavatott mesterei voltak a disznó feldolgozásának és ezen belül is a kolbászkészítésnek. A nálunk készült vékony- és vastagkolbász leginkább a „hungarikumként” is híressé vált csabai típushoz áll legközelebb.

*

A KOLBÁSZ KULTÚRHISTÓRIÁJÁBÓL

Már a régi rómaiak is sok kolbászfélét ismertek. Tőlük vették át a germánok a kolbászkészítés művészetét, és a középkor folyamán számos újítást is bevezettek. A füstölt szárazkolbászt a németalföldiek is előszeretettel fogyasztották. A kolbász elnevezés az ótörök *qalbuz* (harapás, falat), illetve a *külbasti* (roston sült bordaszlet) szavakra vezethető vissza, amelyek feltehetően szláv közvetítéssel kerültek nyelvünkbe.

Nálunk az 1373-beli első említés (*Kolbaz* családnév) óta többféle szóalakban – például 1405-ben *colbaz*, 1763-ban *kóbasz*, 1865-ben *kalbász* forma is előfordult. A legtöbb nép konyhája ma is ismeri és kedveli a különböző húsfélékből készített hurka- és kolbászféléket. Ebbe a kategóriába tartozik például a német *Bratwurst*, a nürnbergi, a braunschweigi vagy a bajor kolbász, a spanyol *chorizo*, a lengyel *kielbasa*, a görög *sheftalia*, a skót *haggis*, sőt a balkáni hosszúkás formájú, bányahúsból készült *cevapsicsa* és más parázson sült *kebab*-félék is.

A magyar konyha kolbász-szerű töltött húskészítményei főként disznóból készültek. A sertés darabolásának, a húsok és a szalonna tartósításának, töltelék készítésének rendszere Kisbán Eszter szerint már a középkor végére kialakult. Míg a sertés tisztítása és bontása az egész Kárpát-medencében nagyon hasonlóan, az anatómiai felépítés szerint történt, a töltött készítményeknek tájanként és történeti korszakokként is igen gazdag változatai alakultak ki. A nálunk hagyományos legfőbb töltelékek a hurka, a kolbász, a gömböc és disznósajt.

HURKA

A hurkaféléknek nagyon sok változata ismert országszerte. Legfőbb jellemzőjük, hogy frissen, általában sütvé fogyasztják. A legegyszerűbb hurkatöltelék kásából és zsiradékból áll, mely kiegészülhet belsőségekkel, vegyes nyesedékhússal. Leggyakoribb a „fehér” és „fekete” – azaz a májas-tüdős és véres töltelékkel készült hurka, de egyes helyeken, például az Észak-Tiszántúlon tüdős, májas, véres,

Mezőtúr, 1941.
Kádár Ferenc gyűjtése
(www.lapozgato.hu)

HURKALEVES (Karcag)

Hozzávalók: 1 szál vastag tüdőshurka, 50 dkg disznópacal, só, ecet, tejföl, rántás.

Elkészítés: A hurkát 2 liter vízben feltették főni, közben a sertéspacalt gondosan megtisztították, bő ecetes vízben átmosták és egy 3 literes fazékban sós vízben megfőzték. A hurkalevet leszűrték, beletették a megfőtt pacalt, sóval, ecettel ízesítették, berántották, tejföllőték és a kész levest az adagokra vágott, tányérokra szedett hurkára szedték.

Mórahalmon krumplilevesbe főzik a hurkát, s karikára vágva teszik vissza a tányérokba szedett levesbe.

valamint vér, hús és belsőség nélküli kásás hurkát is kevernek. Voltak liszttel töltött hurkák és olyanok is, amelyekben hosszában középen egy húscsíkot vezettek végig. A legtöbb hurkaféle egyik fő alkotórésze a kása, amely korábban lehetett köles, árpa, hajdina, kukorica. Ezeket szép lassan mindenütt kiszorította a rizs. Idegen hatás a kása helyébe került zsemle vagy házi kelt tészta. A hurkafélék fűszerezése nagyon változatos és tájilag jellegzetes vonásokat mutat. A leggyakrabban használt fűszerek a só és a hagyma mellett a fekete és fehér bors, majoránna, gyömbér, illetve a keleti területeken kapormag, csombor, alma és aszalt szilva is. A hurkakészítés szinte minden fázisa hagyományosan női munka volt. A hozzávalókat megfőzték (abálták), a megkevert töltelék a megtisztított bélbe töltötték. A töltést régebben kézzel végezték, s különböző hiedelmek, tréfás rítusok is kapcsolódhattak hozzá.

Például a Kisalföld egyes vidékein a hurkatöltő asszonynak a szerencsés hurkafőzés érdekében nem volt szabad megszólalnia, vagy a szertartásszerűen hozzá intézett kérdésre – *Mit főz komámasszony?* – előírt bajelhárító választ kellett adnia (például: – *Lóf...t főzök, komámasszony!*). A hurkafőző levet nem öntötték ki, hanem leves alapanyagaként használták el a következő napokban. Nálunk is ismert néhány különleges hurkaféle: például a régi matyó lakodalmaakra készített fehér hurkát tejlevesben tálalták. Az alföldi juhászok birkavágáskor készítették az ún. juhászhurkát (gyöngyöshurka, birgehurka). Ez a hurka sós-paprikás kenyérdarabokból, dercéből készült, amelyet az állat végbelébe töltöttek, és ezt frissen, pörköltben főzték meg. Karcagon sok parasztcsaládnál a birkapörkölt tartozéka volt.

GÖMBÖC – DISZNÓSÁJT

A disznóvágáskor alapvető elv volt, hogy az állat minden egyes részét valahogyan felhasználják, fogyaszthatóvá tegyék. A disznó gyomrát néhol feldarabolva levesbe főzték, de ennél sokkal elterjedtebb megoldás volt a hurkaszerű töltelékkel töltött gyomor készítése, amelyet sok helyen gömböcnek neveztek. A kisgömböc az ugyanígy megtöltött vakbél neve. A töltelék alapjaként mindegyik kását használták, amelybe ugyanolyan kiegészítők kerülhet-

H. Kovács László a füstölőnél

tek, mint a különböző hurkákba, s hasonlóan ezekhez, a gömböcöt és a kisgömböcöt nem préselték, nem füstölték, hanem mielőbb elfogyasztották.

A Dunától és az Alföld néhány vidékén gömböcnek nevezték a disznósajtot is, amely ugyancsak a disznó gyomrába töltött, újabb készítmény. A disznósajt már az 1600 körül írt erdélyi Kéziratok fejedelmi szakácskönyvben is szerepel, de nem a ma ismert módon elkészítve, hanem a déli német nyelvterület szakácskönyvei szerint. A fejhúsból, bőrből készült, az állat gyomrába töltött, préselt, füstölt disznósajt csak az 1870-es évektől, s csupán a középosztály háztartásaiban terjedt el valószínűleg német és osztrák hatásra. A paraszti disznóöléseknél az 1880-tól 1960-ig terjedő időszakban, előbb a nyelvterület nyugati felén, legkésőbb Erdélyben kezdték készíteni. Erdélyben gyakran nem is a gyomorba, hanem a hólyagba töltöttek, hogy a gyomorból továbbra is gömböcöt csinálhassanak.

A KOLBÁSZ

A kolbász tölteléke fűszerezett színhús, ízlés szerint zsírosabb részekkel keverve. A XVIII. századtól egyre több helyen fűszerpaprikát is tettek bele. A kolbász a Székelyföldön a legújabb korig megmaradt barna színű, borsos hústölteléknek. A nyugat-dunántúli parasztnál a XIX. század végéig a kolbász szó hurkát jelentett, vagyis kolbász nem készült, akárcsak Közép-Európa szomszédos nyugati vidékén. A délkelet-dunántúli német falvakban főtt krumplival kevert húsból, füstölt, eltartható krumplis kolbász készült.

KOLBÁSZ, HURKA ÉS MÁJASPOGÁCSA KÉSZÍTÉSE GYOMÁN

Egy korábbi kutatási program keretében gyomai keresztapámat, H. Kovács Lászlót (továbbiakban HK) és feleségét Icát (I) többek között a disznóvágás és feldolgozás minden csínjáról-bínjáról is részletesen kikérdeztem. A velük készített sok-sok interjúból és terepmunka-jegyzetekből szemezgetve lássuk, hogy is megy a hurka-kolbász készítés Gyomán (a dőlt betűs részek interjúalanyaim saját szavai).

Tartósítás

Amíg nem volt hűtőláda, addig az oldalast lesütöttük zsírba raktuk el, úgy tartósítottuk. Vagy felfüstölték. Most meg a hűtőbe rakjuk. A kolbászt is, mikor már annyira kiszáradt, fóliába becsomagolom és rakom

A megtöltött májaspogácsák

Mezőberény, 1933.
Kádár Ferenc gyűjtése
(www.lapozgato.hu)

el. A szalámit is. Amíg nem volt hűtőláda, addig túl sok húst nemigen hagytak. Kolbászt csináltak. Meg akkor úgy csinálták, hogy a csülköt is sonkának nevezték. Azt elhasználták sonkapaprikásnak, süttögették, füstölték, meg sokan káposztával megfőzték. A csontos részeket is úgy csinálták, hogy felfüstölték. Most is van nekünk füstölt csont a kamrába. Akármilyen levesbe beleszúrják, másabb az íze. (I)

Kolbász

A kolbászkészítésnél a húsból kell kiindulni. Mi van előttem. A hús általában nagyon sok mindentől tevődik össze. A só az adott, de a zsír-hús arány és a fűszerezés a lényeg. (HK) A kolbászhúshoz a fokhagymát már korábban megpucolják és ledarálják, és egy tálba teszik. Ebből adagolják nemcsak a kolbászhúshoz, hanem mindenhez, amihez szükséges. Az erős paprikát fokozatosan adják a kolbászhúshoz, így különböző erősségű kolbászt, illetve szalámit (vastagkolbászt) tudnak készíteni. HK egyéni találmánya, hogy a kolbászhúst befűszere-

zi és utána darálja, így a hús jobban átveszi az ízeket, egyszerűbb keverni. A kolbászhús is az én technológiám. Régen ledaráltuk, bekutyultuk. Most én fordítva csinálom, főlvagdosom először a húst, befűszerezem, általában nagyon nem kell mérni se, tudom, miből mennyi kell. Beleszórom a sótl, fokhagymától kezdve a köményig, paprika, minden..., azt már én kapásból tudom. (HK)

A daráláshoz HK saját fejlesztésű elektromos darálót használ: Be-mentem a céghez, kérlek szépen, előkaptam egy Riga motort, szétszedtem elemekre, a főtengelyt meg vittem a gombüzembe az esztergályosnak: „Ilyet meg ilyet csináljál ide erre!”, „Jó. Minek?”, „Ne foglalkozz te azzal”. Benne maradt a kuplungtárcsa, minden, első sebesség, át, másik oldalt visszament a pedálra, bele a vasék, rá a kihajtás, harminckettes gép, ez hajtja a Riga motorral. És működik azóta is. Ennek oszt mind-egy, hogy milyen teszsel bele, milyen húst. Ebbe, ha beleteszed a hosszúpecsenyét, kétféle vágod, hogy beleférjen a gépnek a szájába, már megyen kifele. (HK) Réka (az unoka) szokta darálni a húst. Ilyen lábpedálos, oszt most már még a lábát se kell rátenni, mert súlyt szoktak rátenni, és akkor csak töteni kell. Ha nagyon púposan van a ládába a hús, akkor arrébb kell húzni. Úgyhogy má' itt minden meg van oldva. (I)

A kolbászhúst régen késsel vágta fel. Külön technikája volt ennek: két kézzel vágta egyszerre. A HK gyerekkorabeli kis darálók nem voltak alkalmasak nagy mennyiség darálására. Mikor a tanyán a mangalicát levágták, akkor csak pár szál kolbászt készítettek belőle és az abba kerülő húst a késes módszerrel is fel lehetett aprítani.

A darált, fűszerezett kolbászhúst nyersen kóstolgatva állítják be a végző ízeket, ezután kerül a kolbásztöltőbe. A kolbásztöltés két-személyes férfimunka, nagy tapasztalatot és összeszokottságot kíván, mert a kolbász nem lehet levegős, a tölteléknek tömörnek kell lennie, egyébként nem bírná a hosszú tárolást és megromlana. Az egyik személy csak a kolbászhúst tölti a darálóhoz hasonló kolbásztöltőbe, amelyből a hús egy hosszú csőbe kerül. Erre előzőleg ráhúzzák a beáztatott megtöltendő műbelet (az egészet), és a kijövő hús mennyiségének megfelelően engedik le a csőről. A megfelelő

FORRÁSOK:

- Dedinszky Gyula: *A csabai kolbász (Čabianská klobása)*. Kézirat, Békéscsaba, 1975. (Tevan Kiadó, Békéscsaba, 1998.)
- Juhász Katalin: „*Csiga, kolbász...*” Egy ételkészítő-specialista házaspár a Békés megyei Gyomán. In: Bali János–Turai Tünde (szerk.): *Élet/Út/Írások – Szilágyi Miklós tiszteletére*. MTA Néprajzi Kutatóintézet – ELTE BTK Néprajzi Intézet, Budapest, 2009. 122-129.
- Kisbán Eszter: *Táplálkozáskultúra*. In: Magyar Néprajz IV. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1997.
- Kisbán Eszter: *kolbász, hurka címszavak*. Magyar Néprajzi Lexikon Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.
- Szigeti Andor: *Népi konyha. Tiszán innen – Tiszán túl*. Planétás Kiadó, Budapest, 2001.
- Szigeti Andor: *Népi konyha. Dunántúli tájak ételei*. Planétás Kiadó, Budapest, 2001.
- Verrasztó Gábor: *Csípős falatok. A házikolbász igaz története*. http://www.napkut.hu/naput_2006/2006_01/063.htm

hossz elérésekor a kolbász mindkét végére egy speciális eszközzel (deszkába ütött szög) hurkot kötnek. Másképp kötik a hurkát, a kolbász és a szalámit is.

Gyomán régen a kimosott, felpumpált vízhólyagot is kolbász-hússal töltötték meg, amit felfüstöltek és aratáskor fogyasztották. Ugyancsak a kolbászhúsból veszik el a töltött káposztához a tölteléknek valót, és a tüskepecsenyét is gyakran kolbászhússal töltik meg, szintén a kolbásztöltő segítségével.

Disznósajt

A disznósajt fejhúsból készül, fokhagymával, sóval, borssal, pirospaprikával erőteljesen fűszerezik. Manapság már műbélbe töltik, nem a gyomorba. Töltés után abálják, majd faprésben lepréselik és füstölik.

Füstölés

HK a füstölést is maga végzi a saját füstölőjében, amelyben általa készített ventilátor forgatja a levegőt. A füstölés nagyon kényes fázisa a kolbász- és disznósajtkészítésnek. HK folyamatosan ellenőrzi a füstölés menetét, hiszen nagyon sok tényező befolyásolja a minőséget. *Mindig attól függ, hogy a bél milyen, az idő milyen, a hús milyen. [...] Ha saját bélből van, akkor kell két-két és fél nap. A sajtnak másfél nap. Míg bebarnul. Lehet látni a felszínén, hogy barnás foltok lesznek, nem fekete. Meg a kötésnél lehet látni, ahol vastagabb, ha egy kicsit elszíneződik, akkor már jó. Ugyanígy a kolbászféléknél. Ez tapasztalat kérdése, mert én látom, mikor jó. Mások meg kérdezik, hogy mit látok én rajta?* (HK)

Hurka

A hurka a fejről leszedett nyesedékből és belsőségekből készül, amelyeket megdarálva egy vasháromlábba helyezett öntöttvas lábosban gázláng fölött elősütnek. A sütés elején a zsírt leszedik, mert így fehérebb lesz a hurka, aztán a maradékot tovább sütik. Szűrővel kiszedik az átsült darálékot és kinyomkodják belőle a zsírt. A lábos alján maradt zsíros keveréket tepertős pogácsa készítéséhez használják fel. A sült töltelékhez hozzáadják a főtt rizst és a fűszereket, majd műbélbe töltik (a kolbásztöltéshez hasonló módszerrel).

A nyelvet disznósajtba rakják. Nagyon sok helyen meghagyták és felfüstölték, oszt akkor savanyúlevésbe, meg mittudomén mibe használták el. Főleg itt Endrődön nagy divat, hogy meghagyták a vesét, nyelvit, szívit, és savanyúlevésbe elhasználták. Ugye akkor is mi volt. Akkor is az volt, hogy mit tud elhasználni. Egy-két hétig megvolt, kicsit leszóta, felvitték a padlásra, a hidegbe elállt. Most már nincsenek ilyen hideg telek. (HK)

Májjas pogácsa, kenőmájjas

A májas pogácsa tipikus Békés megyei készítmény. Legtöbb helyen nem májas hurkát, hanem helyette ilyet készítenek. A májkerületet (hártya) forró vízbe teszik és még melegen kiterítve töltik meg a fűszerezett főtt, darált májból készített masszával. Néha a májhoz egy kis kolbászhúst is szoktak tenni.

Újabban kenőmájast is készítenek, amelyhez a főtt májat előzőleg zsíron megdinsztelt hagymával együtt darálják le és fűszerezik. Nagy részét mélyhűtéssel tartósítják.

Pohárba rakjuk! Le van darálva kétszer és rakok hozzá megfelelő mennyiségű kövéret, tehát főtt szalonnát tesztek hozzá, só, szegfűbors (más különösebb dolgot nem teszünk hozzá), ezt összegyúrod és kész. A sóval vigyázni kell, mert a máj majd még felvesz a sós izsből. Ezt apám is csinálta. Még úgy is csinálta, hogy betöltötte bélbe, megfőzte, felfüstölte és úgy is jó volt. De ez így egyszerűbb. (HK) *Ilyen kis két decis poharakba rakjuk és be a fagyasztóba. És mindig csak annyit veszünk elő, amennyit megeszünk.* (I)

Ebből a néhány kiragadott mozaikdarabkából is jól érzékelhető, hogy a disznóvágás hagyományai ma is elevenen működnek, s a különböző újítások szervezen épülnek be a mindennapi gyakorlatba.

Juhász Katalin

A mi Almáriumunk

Ahogy nagyanyáink almáriumában ott díszeltek a generációkat átívelő és összekötő családi értékek, emléktárgyak, az ünnepnapok kellékei, hogy a látogatók, a vendégek is láthassák mindazt, amire az egész család büszke volt, úgy a Hagyományok Házában 2010-ben elindított Almárium sorozatunkban mi is igyekeztünk szemlére bocsátani népzenei és néptáncos értékeinket. Tettük ezt olyan együttesek közreműködésével, amelyek egy-egy régió néptáncos és népzenei hagyományait az ott élő hiteles mesterek útmutatásával, gondos kutatással, utánajárással színpadi műsorban újrafogalmazva örököltik tovább.

Nem titkolt szándékunk a sorozat létrehozásával fórumot biztosítani az amatőr néptáncgyütteseknek, hogy modern színháztechnikai körülmények között mutathassák be a szakma és a néptánc, népzene iránt érdeklődő közönség képviselőinek azon műhelymunkáikat, amelyekbe hagyományörző táncosokat, zenészeket vonnak be. Az előadások első részében Agócs Gergely népzenekutató, a sorozat házigazdája beszélgetés keretében tárja a nézők elé, miként fedezték fel a néptáncgyüttes vezetői, tagjai az adott terület néptáncos és népzenei értékeit, hagyományait a műsorba meghívott hagyományörző vendégek segítségével, akiket a nézőkkel is megismertet. A második részben az együttesek táncos előadásban elevenítik meg a választott terület hagyományait, ahogy azt mestereiktől tanulták.

Eddig az „Almárium – népzenei és néptáncos értékeink” sorozatban tíz előadás valósult meg a Hagyományok Háza és a Nemzeti Kulturális Alap, valamint a fellépő együttesek áldozatkész támogatásával. 2010-ben a Nógrád Táncgyüttes, a Tótágas Táncgyüttes és a kolozsvári Ördögtérnye Néptáncgyüttes mutatkozott be, 2011-ben a Gödöllő Táncgyüttes, a felvidéki Ilosvai Selymes Péter Néptáncgyüttes és a szécsényi Iglíce Táncgyüttes szerepelt, 2012 januárjában a Szilas Néptáncgyüttes és a Debreceni Népi Együttes közös műsorban lépett fel. 2011-ben a fennállásának 60. évét ünneplő Magyar Állami Népi Együttes is bekapcsolódott a sorozatba. A tíz előadásban közel 100 hagyományörző vendéget ismerhettünk meg, köztük a (teljeség igénye nélkül) Pál Istvánt Tereskéről, Holecz Istvánt Rimócra, Gadányi Pált Tótújfaluból, Dömötörfy Jánosnét és Szakály Miklósnét Nemespátróról, Illés Mihályt Zebei Erzsébetet Csökölyből, a Veresegyházi Népi Együttest, a varsányi Muskáthli Hagyományörző Együttest, valamint a határon túlról Biharból, Szilágyságból, Kalotaszegről, Gyimesből, Abaújszínából, Gömörből érkeztek hagyományörzők. Legutóbb a Martin György emlékének szentelt „Földön apám fia volnék...” című előadásban szatmári vendégeink is színpadra léptek. A következő alkalommal, 2012. március 10-én az „Örökségünk, a zsook” című műsorban ismét két együttes – a Méhkeréki Népi Együttes és az Eleki Román Hagyományörző Néptáncgyüttes – mutatkozik be az Almáriumban.

Az előadások ismeretterjesztő jellege közel hozza a nézőkhöz a helyi hagyományokat, és a népzenei és néptáncos értékeken túl megismerteti a közönséget az egyes vidékek néprajzi jellegzetességeivel, megvilágítja a mindennapok és ünnepek egyéni megélését a hagyományörzők egyéniségén keresztül. A műsorok utáni táncházakban személyesen is meg lehet ismerkedni az együttesek vezetőivel, táncosaival és a meghívott vendégekkel.

A Hagyományok Háza Almáriumába továbbra is szeretettel várunk olyan amatőr néptáncgyütteseket, akik egy-egy régió népzenei és néptáncos értékeit kutatják, helyi hagyományörzőket keresnek fel, hogy első kézből ismerjék meg a gyökereket, sajátítsák el a hagyományokat, majd tovább adják ezeket az értékeket. És várjuk a népzenei és néptáncos értékekre kíváncsi nézőket, hogy megcsodálják magyar kultúránk sokszínű gazdagságát, melyre jogosan lehetünk büszkéek mindannyian. (Tálás Ágnes)

Népzene gyűjtés a zemzemek földjén

Türkmen expedíció – I. rész

Türkmenisztán falvaiban és pásztorszálásain gyűjtöttem népzene 2011 április-májusában, a közben szerzett élményeimről írok néhány szót.

Türkmenisztán Spanyolország méretű területének nagy része sivatag, kevés növényzettel. Szomszédai Kazahsztán, Afganisztán, Irán és Üzbegisztán, nyugatról pedig a Káspi-tenger mossa partjait. Régen iráni nyelvű népek lakták, többek között szogdok, pártusok, baktriaiak és szkíták. Kr. e. 500 körül jöttek ide a dayae emberek, akiknek embertani nyomai kimutathatók a mai türkmenekben.

Az V–VIII. században a Türk Kaganátusok hatására felerősödött Közép-Ázsia iráni nyelvű népeinek eltörökösödése, a XI. századra a terület iráni és török népeiből létrejött az az etnikai formáció, amely az oguz török népek (türkmének, azerik, oszmán törökök) kialakulásában döntő szerepet játszott.

A különböző türkmen törzsek még ma is meglehetősen elkülönülnek, területileg és társadalmilag is. Legfontosabb közülük a *teke* és a *jomut* törzs. Magam főként a *Balkan* megyében élő jomutok között gyűjtöttem. E törzsen belül két nagy ág van: a *csaparbaj* és az *atabaj*, az ágak pedig számtalan kisebb csoportra tagolódnak. Jellemző a törzsi tudat továbbélésére, hogy a jomutok alcsoportjai egymás között házasodnak, de például a magukhoz amúgy közelinek tekintett teke törzsbeliekkel vagy más törzsek tagjaival nemigen.

De miért is megy egy magyar népzenekutató Türkmenisztánba, egyáltalán mit keres török népek között? Egyszerű a válasz: a régi magyar kultúra és ezen belül a zene erős törökös hatásokat mutat. Ez indította Bartók Bélát is 1936-ban Törökország tengerpartjának délkeleti vidékére, ahol a magyar népzene régi rétegeihez hasonló anyagot talált. Bartók a *yörük* népcsoportot választotta, mely még őrizte nomád vándorló életformáját. És itt kapcsolódik Bartók 1936-os gyűjtése a magam 2011-es türkmen gyűjtéséhez: a *yürükök* az Anatóliát 1071 után megszálló és mára eltörökösítő türkmen törzsek közül származtak.

Vajon a mai Törökország zenéjéből mi a török, és mi az, ami más népek öröksége? A válaszhoz úgy kerülhetünk közelebb, ha megismerjük a többi török nép zenéjét. Magyar népzene kutatók már régóta dolgoznak török népek körében. Bartók már említett 1936-os törökországi gyűjtése után Vikár László és Bereczki Gábor csuvasok, tatá-

rok és baskirok, magam pedig 1987 óta törökök, azerbajdzsánik, karacsajok, kazakok és kirgizek között dolgoztunk. Ennek a kutatás-sorozatnak volt újabb állomása a türkmen kutatóút.

A türkmen népzeneről nincs összefoglaló kötet, sőt a fellelhető cikkek is igen keveset mondanak. Ha tehát valaki meg akarja ismerni ezt a népzene, expedíciót kell szerveznie Türkmenisztánba, csak hogy ez nem olyan egyszerű, mint gondolnánk. Kísérőkkel, szervezeten meglátogathatjuk a turisztikai látványosságokat, de falvakban kószálni, gyűjteni – ehhez sehogy sem adnak engedélyt a türkmen hatóságok.

Első lépésként Tallián Tiborral, az MTA Zenetudományi Intézet igazgatójával levelet írtunk a Türkmen Kulturális Minisztériumnak, kérve, hogy engedélyezzék kutatóutamat. Másik szálon támogatta kérelmemet régi ismerősöm, Szabó István ankarai magyar nagykövet is. Ráadásul, mint később kiderült, a türkmenek is tudtak rólam, eddigi gyűjtéseimről, kutatóútjaimról. Nagy örömmel szolgált, amikor megkaptam az értesítést, hogy mehetek, mégpedig munkavállalói vízummal.

Mivel törökül jól tudok, és a türkmen nyelv a törökországi török nyelv viszonylag közeli rokona, nem aggódtam a kommunikáció miatt, de azért kértem az illetékesektől egy törökül, illetve angolul tudó kísérőt. Mindenesetre az elindulás előtt egy nappal még nem volt a kezemben sem név, sem cím, hogy hova is menjek, kit is keressek, ha megérkezem Asgabadba.

A türkmen főváros, Asgabad felé Budapestről Isztambulon keresztül vezetett az utam. Az alig kétórás repülés után az isztambuli tranzitban összeismerkedtem több kazak és kirgiz lószakértővel, akiket számos lótulajdonossal és politikussal együtt, különböző országokból hívott meg a türkmen elnök a nagy türkmen ló-ünnepre. Az *Ahal teke* ló, ez az igen gyors, nemes és valóban csodaszép állat ugyanis Türkmenisztán egyik jelképe lett, és minden évben ország-szerte ünnepségeket rendeznek a tiszteletére. (Magyarországon az ópusztaszeri ménésben is vannak ilyen lovak.)

Isztambulból este negyed tízkor indult a gép, az út négy óra. Mégis csak hajnali négy felé ereszkedtünk le Asgabadban, Isztambulhoz képest itt három órával előre kell állítani az órát, Magyarországhoz képest pedig négygel.

A megérkezés kis izelítőt adott a későbbi nehézségekből. Az első leküzdendő akadályt egy hosszú és alig haladó sor jelentette a repülőtéren. Ezt végig kell állnia a külföldieknek, míg egyenként ellenőriznek mindenkit, és kifizettetnek vele tizenkét dollárt. Szerencsémre a sor elejére mentem érdeklődni, ahonnan egyenesen a kasszához irányítottak, kifizettem az illetéket és már mehettem is a csomagkiadóhoz. A hatalmas terem egyik sarkában rövidke futószalagon kanyarodtak elő a bőröndök. A szalag végén óriás türkmen férfi állt, aki az elé érkező csomagokat nagy lendülettel átdobta a vállá fölé, azok pedig a mögötte tornyosuló két-három méter magas bőröndhegyek

tetején landoltak. Képzeltetik megkönynyebbülésemet, hogy a bőröndömet nem a hegyek mélyéről kellett előbányásznom, hanem megláttam feltűnni a szalag végén. Odafutottam, megragadtam és gyors léptekkel elhagytam a repülőteret. Kint már várt Makszat úr, a Türkmen Kulturális és Televízió-Rádió Minisztérium alkalmazottja, aki elvitt az *Ak Altin* (Fehér Arany) nevű hotelbe. Megérkeztem Türkmenisztánba.

Asgabad modern város, vadonatúj épületekkel, kiváló utakkal, gyönyörű parkokkal, fákkal, virágokkal, szökőkutakkal, mindez egy olyan országban, mely nagy vízhiányban szenved, és az átlagfizetés száz-kétszáz amerikai dollárnak felel meg. Az általános iskolai tanárok itt többet keresnek, mint az egyetemi oktatók, de két-három évig kötelező vidéken dolgozniuk. Hiány van képzett emberekben. Közben pedig ingyen van a víz, az áram, a benzin ára jelképes, igen olcsó a lakáshoz jutás és az élelmiszer. Mindez a mi „szocialista” időinkre emlékeztet.

A Türkmen Kommunista Párt 1991-ben, tehát nagyjából a magyarországi rendszerváltozással egy időben nemes egyszerűséggel Demokrata Pártra változtatta a nevét. Itt azóta is egypártrendszer van, nagyjából változatlan emberekkel és utódaikkal. Ezek az utódok határozott intézkedésekkel igyekeznek óvni a türkmen nemzeti kultúrát, és a világon a negyedik legnagyobb számú türkmen gázvagyonot, mind az orosz, mind az amerikai expanziótól. A törökországi szakértelmet és tőkét viszont szívesen látják,

A türkmen sivatag

például török cégek építik (türkmen munkásokkal) Asgabad modern épületeit, és a magáncégek jó fele is török kézben van. Ez azonban nem általános pán-török megnyilvánulás, mert például Kazahsztánnal egyáltalán nem barátságos a viszonyuk.

Másnap a minisztériumban fogadott Agadurdi úr, a külföldi ügyek fősztályvezetője, megbeszéltük a tennivalókat: öt-hat napig a fővárosban dolgozom, majd leutazom a Kaszpi-tenger menti Balkan megyébe, ott falvakban gyűjtök. Ezt a területet azért választottuk, mert az itt élő yomutok híresek arról, hogy szívesen énekelnek, szemben a többi törzs tagjaival, akik jóval visszafogottabbak e téren.

Az első napok tehát a fővárosban teltek el, mégpedig nagyon hasznosan. Meglátogattam a konzervatóriumot, ahol elméleti és gyakorlati népzenei oktatás is folyik. Dzsemile Kurbanova, a népzene elméletének ta-

nára megmutatta saját gyűjtéseit is. Ő első sorban a türkmen énekmondókkal (*bahsi*) foglalkozik, róluk később még lesz szó.

Megvettem, illetve lemásoltam azokat a publikációkat, amelyekhez csak itt lehet hozzáférni; sajnos nem volt sok. Lemásoltam néhány könyvet, lemezt és videófelvételt is. A beszerzett anyag tovább erősítette a bennem eddig már kialakult képet: főleg egyszerű, néhány hangból álló dallamok kerültek elő. Mindez erősen emlékeztetett az azeri anyagra, de nagymértékben eltér például az anatóliai török vagy éppen a magyar összképtől. Annál izgatottabban vártam a terepmunkát.

A fővárosban az idegen jól teszi, ha este nem sétálgat, főleg nem egyedül, mert könnyen a rendőrségen találhatja magát. Szabadtéren cigarettázni sem szabad, igaz ez nekem nem okozott különösebb kihívást, mert már régen leszoktam a dohányzásról. Nőcsábászoknak sem ajánlom Türkmenisztánt. Ha valakit rajtakapnak egy türkmen hölgygel, ezeröttszáz dollárt fizet, le kell ülnie húsz napot, majd kiutasítják az országból.

Pedig a türkmen lányok, asszonyok szépek. Nem kell őket sajnálni, hogy nem a legutolsó párizsi divat szerint öltöznek, egyszerű ruháik alatt karcsú, kisportolt test van. Általában az egész nép fizikailag és mentálisan is jóval egészségesebbnek tűnik, mint a magyarok. Igaz, a sivatagi klíma, ahol a hőmérő mutatója nyáron ötven fok fölé kúszik, valószínűleg erősen szelektál. Állítólag hatvan fok is előfordul, de a hivatalos időjárás-jelentés szerint a hőmérsékleti maximum soha nem több mint ötven fok, e fölött ugyanis már munkaszünetet kellene elrendelni. Elhízott, gyenge embereknek itt nem sok babér terem. Jellemző és elgondolkodtató, hogy fizikai alkalmasságukat bizonyítandó, a minisztereknek is bizonyos távot le kell futniuk.

A fővárosi és általában a városi közlekedés főképp autóval történik. Akinek nincs kocsija, az az út mellett kinyújtja a kezét és lefelé lengetve jelez. Pár percen belül valaki biztosan megáll, és egy-két manatért (egy

Nők énekelnek Türkmenisztán Hazar községében történt gyűjtésem alatt

Xüv - di - xüv - di

xüv - len - sin,

Suv - da

ba - lik

köv - len -

sin.

Tipikus türkmén altatódallam (szabad fordításban: Tente, baba, tente, / Hal csapkodjon vízben. / A hal, amit kifogok, / Kígyóként csavarodjon fel.)

Ya - giş

ya - ga -

ra gel -

di,

Go - yun

sa - ga -

ra gel -

di,

Giz - lar

oy - na -

ra gel -

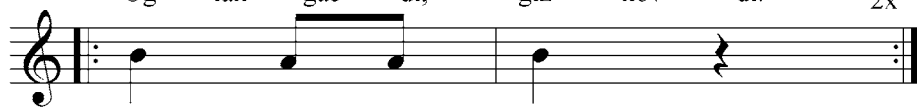
di,

Og - lan

gac - di,

giz kov -

di.

Ös,

sa - çim,

ös,

Ös -

me -

seng,

kes!

Türkmén esővarázsló dallam (Ideje az esőnek, / Ideje a bárány fejésnek, / Ideje a lányok játéknak. / Egy fiú elfutott, a lány kikosarazta. / Fújd, szél, hajamat, fújd, / Ha nem fújod, vágd le!)

manat = hatvan forint) a városon belül bárhóvá elviszi. Ez a közlekedési mód és általában maga Türkmenisztán is eléggé biztonságos, hiszen mindenhol rendőrök állnak. Mégis érdemes óvatosnak lenni, néhányszor jobbnak tűnt hirtelen kiszállnom a leintett kocsiból.

Ami hivatalosan nem, vagy csak nehézkesen intézhető el, arra ott van a *Rus Pazari*, vagyis az Orosz Bazar. Itt, kis túlzással, piros szemű elefántot is kapni. Mindenesetre van működő internet, kapható térkép és telefonkártya. Nemzetközi hívásokat is el lehet innen intézni, máshonnan nemigen.

Az első napokban néha belenéztem a televízió műsorába. A türkmén nemzeti adón napi hat-hét óra népzene szerepel, a városokban azonban főként az orosz és török adókat nézik, ezek sokkal „érdekesebbek”. Oroszul még szinte mindenki tud, és sokan tanulnak törökül is. Az angol csak a nagyobb szállodákban használható, más nyugati nyelvek ott sem.

Noha az első négy-öt nap nagyon hasznosan telt a türkmén népzenevel, nyelvvél és kultúrával való ismerkedéssel, egyre növekvő türelmetlenséggel vártam a terepmunkát. Kisebb gyűjtéseket azért a fővárosban is végeztem. A konzervatóriumban Nurjagdi énekmondótól vettem fel egy eposz-részletet és a konzervatórium archívumában dolgozó, Balkan megyéből származó asszonytól és lányától gyűjtöttem lakodalmi dalokat.

Érdekes a népzenevel kapcsolatos hivatalos türkmén politika. Láthatólag fontosnak tartják, a rádióban-televízióban sok órán keresztül közvetítik, kutatása és archiválása mégsem folyik egységes és főként tudományos módon. A konzervatórium archívuma például teljesen használhatatlan. Egy öreg, alig működő magnóval lehetne meghallgatni a felvételeket, ha az avított készülék nem gyúrná be újra és újra a szalagokat. A jegyzőkönyvek tanúsága szerint itt értékes anyagoknak kellene lenniük a korábbi évtizedekből, a szalagok nagy része azonban eltűnt. A TV archívuma jelentősnek tűnik, ehhez azonban földi halandó nem férhet hozzá. Magángyűjtések vannak, de ezekre a tulajdonosaik rendszerint árgus szemekkel vigyáznak. Szerencsére Dzsemile egy nagyobb adagot átmásolt nekem a saját gyűjtéséből, ebből is folytathattam a tájékozódást.

A türkmén népzene tudományosabb tanulmányozása éppen csak elkezdődött, az összehasonlító elemzések pedig teljességgel hiányoznak. A félprofesszionális énekmondók repertoárjáról még csak született néhány tanulmány, de a tulajdonképpeni népzeneről alig találunk valamit.

Mégis, a publikációkból és az áttanulmányozott anyagból bizonyos kép kibontakozott. Általánosságban elmondható, hogy a türkmén nyelvhez hasonlóan a türkmén népzene átmenetet képez a török nyelvcsalád keleti és nyugati ága között. No-

ha vannak sajátos jellegzetességei, kapcsolatokat mutat a két szomszédos nagytájjal. A közel-keleti turkesztáni azéri-örmény-tadzsik-üzbégi régióval összeköti a *gidzsak* (*rebab*-féle térdhegedű), az arab-perzsa metrikai minták, a versformák és egyes negyedhangos skálák. Az északabbra elterülő kazak-kirgiz zónával pedig a tánc és az ütőhangszerek hiánya, a kobuz (lőszőr-húros hegedű) használata, valamint a virtuóz, polifon hangszeres zene (*dutar*) rokonítja.

A türkmén népdalok jellemzően *ti-ti-ti-ti* | *ti-ti tá* ritmusú hétszótagos sorokból állnak, és szerkezetük is igen egyszerű: egy vagy két rövid zenei sorra és azok variációira vezethető vissza, és gyakoriak a refrének. Ritkán fordul elő a magyar népzene oly jellemző négyrészes strófa. A dallamokat többnyire 2/4-ben adják elő és jellemző a kvarttnál nem nagyobb ambitus. Leggyakoribb hangsorok az ion, eol vagy fríg tetra-kord, de néha egyedi tonális rendszerekkel is találkozunk. Ugyanakkor az előadási stílus területéről-területre igen változatos.

A népdalokat főként a lányok és asszonyok éneklék, ahogyan ezt Azerbajdzsánban, Kazahsztánban és Kirgizisztánban is megfigyeltem. Ennek részben az lehet a magyarázata, hogy a türkméneknél társastánc alig fordul elő, így a táncalkalmakhoz csatlakozó éneklés hiányzik. A lakodalmi köszöntő dalokat is nők éneklék, bár előfordul, hogy e célra professzionális férfi énekeseket fogadnak fel. A lakodalomban résztvevő többi férfi ellenben nem kapcsolódik be az éneklésbe.

Az altatók és siratók dallamait szinte minden kultúrában főként nők éneklék. Egyes területeken, például a központi *Ahal* vagy a szomszédos *Mary* megyében a nők repertoárja lényegében a siratóra és az altatóra korlátozódik, de az altatóknál az egyszerű strukturák alatt meglehetősen komplex, a mai napig nem kutatott dallamkészlet lappang. Altatót szinte minden türkmén nő tud, egyesek több különböző dallamot is. Vannak általánosan ismert dallamtípusok, de valójában nagy a változatosság. Talán mondanom sem kell, hogy a siratók elemzése is a mai napig várat magára.

Nők éneklék a dalokat tehénfejéskor, kezi daráláskor, és ők adják elő a tavaszi évkezdő *Nevruz* ünnep *mondzsukadti* varázsdala-it is. Ők fohászkodnak esővarázsló dalukkal *Szüjt Gazanhoz*, az anyagi javak szentjéhez, aki az esőt is irányítja.

Végül, a lányok műfaja a *läle*. Ennek repertoárja régebben nagyobb változatosságot mutatott, mára szinte csak a *damak lelesi* maradt fenn. Ennek során a torkukat ütögetik tremoló effektus létrehozása céljából vagy legalább imitálják ezt a mozdulatot.

A vallási dalokat férfiak is énekelik, sőt a *Ya Ramazan* dallamokat a Ramadan böjt első napján kizárólag fiatal fiúk adják elő. Ma-napság sajnos sok helyen már csak deklamálnak, a dallam nem maradt fenn. Az emlékek szerint a szovjet idők előtt még énekeltek ezeket, ahogyan például a kazakok vagy a kirgizek a mai napig teszik.

Régebben itt is volt vallási *zikir* ceremónia, melynek során a résztvevők forgás közben vallásos költeményeket (*gazel*) énekelve transzba estek. (Magam szífi közösségek között Törökországban és Azerbajdzsánban is gyűjtöttem ilyen anyagot, és a zikir gyakorlata Kazahsztánban is él, noha sokszor tiltottan, titkosan.)

Türkmenisztánban zikir-rel már nem találkoztam, de a nyugati részeken lakó jomutok között él a *kustdepti* tánc. Ennek lépései és dallamai a régi zikirhez tartoznak, de az előadás mára már elvesztette vallási tartalmát, a dallamokhoz bármilyen szöveg társulhat. A táncokat férfiak és nők együtt járók, és egy nem táncoló nő vagy férfi éneklé a dallamokat. A kustdepti folyamat egy szabad előadású *divana* dallammal kezdődik, majd a *bir depim, iki depim, üç depim* (egy lépés, két lépés, három lépés) nevű táncok következnek. Ez utóbbiak száma és lépései területenként változnak. A régi vallási zikrből megmaradt a táncok közben Isten nevének sajátos, hörgő-kiáltó hangon való emlegetése is (*hu-hu, Alla*). Ne felejtjük ugyanis el, hogy a zikir szó eredetileg említést, emlegetést jelent!

A BAHSIK

A vallási dalokon kívül is énekelnek a férfiak, de nem mindenki, csak egyes kiválasztottak.

Ezek a türkmén a *bahsik* „bárdok”, költők, énekesek és zenészek egy személyben. A bahsi szó a kazakoknál, kirgizeknél, ujugroknál sámánt, látó embert, javasembert is jelent. Noha a jelenlegi türkmén bahsiknak nincs sámán identitásuk, sok hagyományuk megegyezik a sámánok hagyományával, például előadásukat *yol*-nak (út) nevezik, ami összhangban van a sámánok utazásával. Régen a bahsik a zikir ceremóniákban is részt vettek, egy ideig be is tiltották működésüket.

Türkmenisztán kapcsán a magyar Vámbery Ármínról feltétlenül meg kell emlékeznünk, aki 1861 és 1864 között bejárta Közép-Ázsia sivatagjait. A türkmének a magyarokat elsősorban az ő nevével kapcsolják össze. A *magyar* vagy *madzsar* szót azonban nem ismerik, csak az oroszból származó *venger*-t, és ellentétben sok más török (és nem török) néppel, nem is tartanak minket valóba szakadt rokonoknak.

Kustdepti tánc

Vámbery a *Vándorlásaim s élményeim Per-siában* című (Pest, 1867.) könyvében így ír a bahsik beavatásáról: „Egy nap a költő felült a lovára, és hirtelen mély álomba merült. Álmában magát látta Mekkában, Mohammed prófétával és a négy fő kalifával. A szent ember hozzálépett, könnyedén a fejére ütött és megáldotta. Magtunkuli felébredt, és ettől kezdve olyan nagy költővé vált, hogy művészeténél csak a Korán írása volt nagyobb.”

Természetesen a valóságban hosszú mester-tanítvány kapcsolat során tanulnak, melynek végén a mester (*halipha*) rituális áldását (*pata*) adja – enélkül a tanítvány nem léphet be a bahsik közösségébe.

A bahsik repertoárja a rövidebb, önálló dalokon kívül desztánokból, azaz dalbetétekkel színesített hosszú, epikus költeményekből áll. Ezek között van régebbi (például Oguzname, Dede Korkut könyve), de a XVIII. századból származó újabb is. A népi költemények között is soknak a szerzője anonim, de éneklék a perzsa és török irodalom klasszikusainak költeményeit is.

Az epikus költemények előadása közben a bahsi hosszú nyakú kéthúros lanton (*dutar*) kíséri magát, és az előadáshoz rendszerint egy gidzsakos (térdhegedűs) is csatlakozik. A zenekarban lehetőség szerint egy másik dutaros is szerepel. Ő is fontos szerepet játszik, mert a bahsi általában csak az elő-, illetve közjátékokat játssza teljes intenzitással, éneklés közben hangszerét pihenteti vagy csak néhány hangot játszik rajta.

A bahsi előadásnak három tétele van. Mivel a játék folyamán a hangszereket időről-időre negyed- vagy félhanggal felfelé hangolják, minden tétel körülbelül egy tercet magasabban hangzik fel, mint az előző. Az első tétel dallamai kis hangterjedelműek, és minden soruk az alaphangon ér véget. A középső tétel dallamai már egy oktávot járhatnak be, és a dallamsorok között három-négy hangnyi magasságkülönbség van. Végül az utolsó tétel dallamai oktáv magasságban vagy még magasabban kezdődnek, és csak a dallam végén ereszkednek alá.

A bahsik dallamai hét-, nyolc- vagy tizenegyszótagosak, és a dallamszerkezet csak ritkán harmonizál a szöveg szerkezetével. Jellemző az előadás változó, szabálytalan ritmusa, ez a türkmén bahsi-előadás egyik jellegzetessége, és tipikus a nem zenei hangok bőséges alkalmazása is. Egyes területeken (például Ahal megye) gyakoribb a bahsik jelenléte, máshol kevésbé. Fontos azonban, hogy a különböző területek énekmondói egymástól tanulnak; ha nekik tetsző dallamot hallanak, beépítik repertoárjukba, feltéve, hogy közönségük is elfogadja azt.

A bahsi repertoárban, különösen a harmadik tételben, e dallamok között lehet találni olyanokat, melyek sok hasonlóságot mutatnak egyes török népek, sőt a magyarok ereszkedő dallamaival. Minderről a második részben olvashatunk többet.

Sipos János
(folytatása következik)

Találkozásaim a népzenevel

Írta: Fodor András

Népdalról, népzeneről való első emlékeim még a családi körből valók. Bátyámnak, aki csaknem húsz évvel volt idősebb nálam, s férfikora delén meghalt – tehát csak gyerekkoromban ismertem –, különös érzéke volt a zenéhez. Korai betegségektől sújtva tanulni, a pusztai életből kiemelkedni nem tudott. Világéletében pályamunkás volt, ám krampácsolástól durva keze boszorkányos ügyességgel működött. Ösztönös intelligenciával még a hegedűkészítést is megpróbálta. Új és új hangszerekkel kísérletezve, igazából ő avatott be a muzsika titkaiba. Ámulva néztem például, amikor a torpedóforma cserép, az okarina is megszólalt ujjai közt. Legkedvesebb mindennapi hangszere azonban a maga készítette citera maradt. Ott, a berényi udvaron, a szélfogó és a gyümölcsfák közti állandó húrzsibongásban, a kor és környék divatos nótái sorában így találkozhattam először valódi népdalokkal. A lelkes zenélésnek és önfeledt művelvezetnek ezt a veszteség fájdalomtól átjárt élményét próbáltam később szavakkal megkötni, *Bátyám citerál* című versemben megörökíteni.

*

A népdal tulajdonságait, eredendő értékét városi iskolába kerülésemtől, tízéves koromtól kezdtem tudatosan is fölismerni. Egy akkor rendszeresített középiskolai tankönyvnek, a Kerényi – Rajeczky-féle *Énekes Ábécé*-nek s a Kodály-tanítvány énektanáromnak köszönhető, hogy ezekre a dalokra éppoly fogékonnyá nevelődtem, mint a Kaposmérőben tanult zoltárookra. Iskolánk egyébként akkoriban Kodály eszméinek egyik végvára volt. Felső diákok emlegették az *Énekszó*-ban megjelent cikket, melyet maga a Mester írt: „Bravó, Kaposvári fiúk!” kicsengéssel.

Tudjuk, hogy a Bartók, Kodály találta népdalkincs társadalmi birtokbavétele csak mozgalmak (különbéféle kórusok, a népi írók szellemét továbbsugárzó Cserkészlet, Soli deo Gloria szövetség, később a NEKOSZ útján) sikerülhetett. Én azonban a közbejött körülmények: háborús események, a bejáró diáksors miatt, csak egyéni tanulóként tájékozódhattam a folklór világában. Megszereztem minden kapható népdalos kiadványt, s egyetlen kezemre álló hangszereken, xilofonon kopogtatva ki a hangjegyeket, több száz dallamot megtanultam, füzetbe gyűjtöttem. Sőt, környezetemet is vallatóra fogtam. Anyámmal – ki jó dalos leány volt valaha –, sikerült megértetnem, a századfordulón fülében maradt nótákból mikre vagyok kíváncsi. Így tőle sajátíthattam el az egyik betyárnóta hazai változatát: „Hallod-e te Zsubri pajtás, hogyan tetszik a vándorlás...” kezdetűt, meg a soha senkitől se hallott másikat: „A mérei tütésen, tütésen, tütésen...”

*

Az előző számunk Tallózó rovatában megjelent Csoóri Sándor-írás forrása: *Tizenhét kő a parton; Nap Kiadó, Budapest, 2007.*

Egyszer, még a háború utáni időszakban, amikor ritkán és vonszolódva jártak vonatok, egy nyárestébe hajló délutánon utasokkal gyéren telt szakaszunkban hatvan körüli parasztasszony énekére lettem figyelmes. Időtől, tárgyi környezettől függetlenül magát, áhítatos odaadással feledkezett bele Fehér Anna históriájába. Most is hallom, ahogy egy véghetetlen épületben újra meg újra kíséri őt „folyosóról, folyosóra”. Előadásában semmi sem volt abból, amit ma még népi énekesektől is produkcióként érzékelünk. Később Pablo Casals játékában találtam hasonló vonást: nem számít, hallják, vagy nem hallják, a zene csak szól, szól saját kedvére, külön világot teremtő szerény hatalommal. De a somogyi parasztasszony balladamonddása nemcsak utólagos eszmélkedésemet készítette ilyen analógiára, ott a homályosuló vonaton is meglepő fölismerést sugallt. Nem sokkal korábban, még a front időszakában nagy nehezen sikerült rábírnom egy házunkban lakó üzbeig katonát, Uka Turgenbajt, énekeljen valamit saját zenei anyanyelvén. Az ő minden esetlegeset kizáró szakrális elrívülése hasonlított ehhez, aminek Osztópán és Somogyjád közt tanúja lehettem.

A lemezről is hallható *Fehér László* ballada-változat nem azonos azzal, amit én hallottam. Ez rövidebb, gyorsabb ütemű, derűsebb tónusú, de a nyelv zamata, a zárt, nyílt „é”-k, „e”-k változása, a mássalhangzók szokatlan kettőzése ebben is gyerekkorom hazai dialektusát idézi. És mi tagadás, jólesik, hogy e híres régi éneket a Népzene Tára reprezentatív lemezein éppen egy ötvennyolc éves somogyi asszony hangja őrzi – aminthogy a dunántúli elfogultsággal nem vádolható Sárosi Bálint könyvében is örömmel olvasom: „A harmincas években készült Pátia népzenei lemezsorozat első darabjain Somogy megyei énekesek szólalnak meg, s hangjuk ma már a magyar népzene muzeális értékei közé tartozik.”

Közismert, hogy a „Fényes szelek” korszakában a népdal, főként az új stílusú népdal intézményesített virágzása következett. Ha valaki egyszer színpadi képbe tudná sűríteni a diákélet akkori hangulatát, úgy a színpad mögött Béres Ferenc szöke hangjának is hallatszania kéne. A népdallal való jegyességem azonban Budapesten is törvényt kívüli maradt. Nem népi kollégista voltam ugyanis, hanem Eötvös kollégista. Az ottani dalolásokat pedig másfajta tradicionális kultusz szabályozta. Bármikor beléphettem viszont a folyosó végi különszobában lakó Sárosi Bálinthoz, aki akkor és később, az ötvenes években a magyar népzene, kivált az erdélyi örökség elsődleges forrásaiból részeltetett. Tőle kaptam kézbe Bartók *A magyar népdal* kötetét, s a testvérnépek iránti őszinte érdeklődés jegyében tőle, s a rádióból sokszor hallott Maria Lătărețu hatására például román népdalokat is tanultam. Így avatódhattam be divattá válása előtt a mezősegi hangszeres

népzene szinkópás rejtelmébe, s találkozhattam még száron szakasztott, gyűjteményekben nem található népdalokkal. Író társaim szinte testületi elragadtatással szokták idézni a mesteri-finom rímpárt: „Lovamat eloldom, mikor a hold fölkel, de tőled violám csak a halál old el.” Legalább ilyen költői szépséget leltem a következő sorokban: „Jaj de nehéz egy párnára feküdni, aki egymást nem igazán szereti, a párnának a két széle elszakad, a közepe tiszta épen megmarad.”

Fülep Lajos születésnapján a családi ünnepelő tanítványi körben Sárosinak mindig el kellett fűjnia a vistai cselédlánytól gyűjtött, „Gyere rózsám a szekere után” kezdetű dalt, melyet a professzor kivételes megindulással hallgatott, s nem maradhatott el az ihletett furulyaszó sem. Szalagjaimon őrzök egy helyszíni fölvételt a *Porondos víz martján* ott elhangzott, nekem felülmúlhatatlanul szép dallamváltozatáról.

*

A krónikás igazság szerint jóval a „Repülj páva” korszak előtt, az ötvenes években is lehetett olykor találkozni parasztlélekeseivel, -táncosokkal a pódiumon. Nemrég megtaláltam egy meghívót az „Országos Kultúrverseny keretében rendezett budapesti kultúrhét bemutató műsoráról”. A szörnyen hivatalos cím mögül negyedszázad múltán is hallom a hajdúszováti parasztkórus nemesen szikár, egyszólamú dalolását s a szatmárökörítői táncsoport mesterkélt, tobzódóan szilaj jókedvét.

Az igazi nagy élmény ebben az időszakban mégis az archivált népdalokkal, a már említett Pátria lemezekkel való találkozás volt. Boltban persze nem lehetett kapni őket. Meglevő matricákról a Népművészeti Intézet nyomtatott belőlük valamennyit szakmai használatra, szinte „csak előfizetőknek”. De úgy látszik, a zenészek nem kapkodtak értük, mert valamilyen protekcióval sikerült szerezni a visszamaradt példányokból.

Fiatal házasként akkor jutottunk lakáshoz, állásom viszont éppen nem volt, a 700 forintos vételárról így senkinek se mertünk szólni. Ám életünkben új szerzeménynek ritkán örültünk annyira, mint ezeknek a lemezeknek, melyek most az új kiadású Magyar Népzene sorozatban – részesít ismét hozzáférhető lettek.

Az előttem járó nemzedék Bartók és Kodály szelleméhez hű tolmácsát, Basilides Máriát már csak lemezfelvételekről ismerhetem. Örömmel valamennyit, s főként az *Akkor szép az erdő*-t ismételtetetlenül gyönyörűnek tartom. Az én generációmnak Török Erzsébet volt az autentikus népdalénekes. A távozása óta kipattant hitvita nem érinti a lényegét, hogy az ő előadói stílusa is visszahozhatatlan unikum. Különösen intonációinak lélekig rezgő vagy meredeken megfeszülő erejét, mélységes drámai érzékét találok lenyűgözőnek – ahogy például a *Barcsai* balladát

vagy akár csak a *Basa Pistá*-t megszólaltatta. Éppen mivel egész valóját áthatotta a közösség etnikumának: sorsának, történelmének, megszenvedett kultúrájának hite, hangjából a népének elhíthető szuggesztivitása áradt. Nem utánozta ő az eredetiséget, hanem a gégejében hordozta, egzisztenciálisan azonosult vele.

A Kodály feldolgozta *Virágok vetélkedése*-nek megszólaltatását nemcsak azért szeretem, mert a különféle drámai helyzetek szinte plasztikusan érzékelhetők benne, de a puritán hanghordozáson átsütő, fájdalmasan tiszta líra miatt is. Nem mondhatok többet, mint amit a fiatal énekesnőnek egyszer az utcán elébe álló József Attila mondott: „Török Erzsébet, de szépen énekel!”

*

Amint első népzenei élményem a citeraszó volt, mostanáig utolsó revelációm is vele kapcsolatos.

Az egyik kecskeméti népzenei találkozó Matkó-pusztai estjén fölfigyeltem egy addig ismeretlen nevű, kivételesen érzékeny, sajátos technikájú citerásra. Pribojszky Mátyásnak hívták. Akkoriban turbinagépész volt Bokodon. A találkozásból hajnalig tartó beszélgetés, testvéri egymásra ismerés lett. S nem sokkal később egy vers (*Bűvölt bűvölő*), mely a hírre vergődés nehéz időszakában bátorító, bizalomkeltő demonstrációként is szolgált.

A népzeneészek 1969-es kecskeméti találkozásánál, ahol szerény próbálkozóként először szerepelt nagyobb nyilvánosság előtt – ahol megismerkedtem vele –, magam is örömmel adtam tovább a hírt: van itt egy citerás, aki egészen egyéni módon, szinte az impresszionisták új érzékenységet provokáló hárfajaként kezeli hangszerét.

De hát, szabad-e ilyen szentségtörően megváltoztatni egy népi instrumentum színvilágát? Igenis, szabad, csak meggyőző erejű művész, a változtatást igazolni tudó tehetség kell hozzá. Gondoljunk a cimbalom Rácz Aladár előtti és utáni korszakára.

Nem ok nélkül példálózom ilyen merészen. Egyik jeles zenészerzőnk nyilatkozott így első lelkesedésében Pribojszkyról: „...a citera Rácz Aladárja”.

1970-ben történt ez. A szűk világ azóta megnyílt körülötte. Tokió, Helsinki, Brüsszel és Duino jelzi, hogy mind a négy égtájon otthonra számíthat már az Országos Filharmónia egyetlen paraszt-munkás szólóművésze. És rangot szerezve hangszerének, utazzék bármi messzire, játéka finom tónusaiban és fergeteges lendületében, a lefojtott zengéséből váratlan torlódo ritmusokban ott kísért a dél-alföldi táj, a Viharsarok érzelmekben, szilaj változatokban gazdag világa.

(In: Fodor András: Futárposta. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980.)

Vujicsics Tihamér emlékezete

Írta: Fodor András

1951 nyarán, egyetemi társnóm, barátném említi levelében, hogy zeneszerző sógoránál olyan rendhagyó lényvel, olyan temperamentummal találkozott, amilyennek addig még soha. „A pesti szerb ortodox pópa fia jött föl öccsével és egy csomó hangszerrel. S percek alatt olyan szerb, macedón és albán népi zenét produkáltak, hogy csak úgy zengett. Később saját szerzeményeit játszotta, főként kiadatlan Weöres-dalokat és Arany Jánost.”

A *Ráckevei ballada* tehát valószínűleg már akkor készen volt. Arany János színben, ritmusban tobzódó, pompás *Népdal*-át Weöres Sándor mutatta meg Vujicsics Tihamérnak: ezt zenésítse, ez az igazán neki való! Hiszen a vers nemcsak Szentendréről Ráckevére úsztat ladikot, de tele van guzlicaszóval, csimpolyaszóval, kólóval és juhajjal. Ámde lehet-e muzsikát rakni a muzsikára? Lehet-e hangjegyekké átírni a szavakban már ott lüktető dallamot?

Huszonöt év után lemezzel hallva most a szerző hangján meglóduló, keresztül-kasul ismert, agyonjátszott balladát, ámulok, miként maradhatott ilyen friss és végleges egyszerre? Miként lehetséges, hogy a túlédés intonáció, a mórrikáló, majd meg vásári előadásmód, a nyíltan hatás kereső, cintányércattanásos, csinn-bumm kísérlet, mind-mind megigazul a rögtönzőerő romolhatatlan üdeségétől; hogy az egész mű, látszólag improvizált könnyedsége, az előadásmód komedizáló dramatizálása mégis kikezdhetetlenné, döbbenetesen meggyőzővé lett?

Valljam be, hogy a sietős járású, széthulló hajú, általában szinte a begyújtott motorok türelmetlenségét remegtető, mindig túlfútott, mert mindig magas lánggal égő kortársunkban egy természeti csoda későn eszmélő tanúi voltunk? Nem szeretném a zseniális igric, a csörgősipkás, tékozló zenebohóc legendáját tovább tódítani. Néhány tárgyi igazságot tudunk kell Vujicsicsról. Tizennyolc éves korától gyakorló folklórkutató volt. Főiskolás éveiben Kodály fölmentette őt a népzene-tudiumok alól: „Nincs mit tanulnia tőlem.”. 6-8000 kötetes könyvtára Bartókénál, Kodályénál is gazdagabb, tele van ritkaságokkal. Tíz nyelven beszélt, olvasott. Minden hangszert meg tudott szólaltatni. Hagyatékában nemcsak táncjátékok, alkalmi művek sora, nemcsak százharminchétfilmzene maradt, de egy teljes opera is zongoraletétben, s egy nyomdára előkészített tudományos munka: *A magyarországi délszlávok zenei hagyományai* több száz dallammal, néptáncsal, előszóval, bőven dokumentált nemzetközi párhuzamokkal.

Mert amiben a folklorista Bartók legmesszebb jutott tanítványa lett: az éppen a népzeneik összehasonlító tudománya.

Ákárhányszor találkoztunk, a nagy téma nem maradt említetlen. Leginkább a Múzeum kávéházban sodródtunk össze. Ő tán a rádióból jött, én a Széchényi Könyvtárból. Vitakoztunk, utoljára éppen a közösen tisztelt Stravinskyról. Ahogy tiltakozni próbáltam meghökkentő nézetei ellen, új és új érvei, bizonyítékai végeláthatatlan láncként csavarodtak körém. Szöktem volna már, de ő csak mondta, mondta a magáét, töretlen, csillogó tekintetével sejtet-

ve: a titkok kulcsa nála van, egyszer még ő nyitja fel a mélyebb összefüggések rendszerét.

A *Zenei lexikon*-ban ott van a neve, magyarul is, szerbül is. A XV. századi dubrovniki költő Dzore Drzić vagy Petőfi eredeti és Jovan Jovanović fordította versét természetesen idomítja egy dalformán belül is a két származtató etnikum karakteréhez. Sorsa tulajdonképpen arra predesztinálta, hogy a két nép Vitkovics Mihályja legyen, letéteményese a népek testvérsége áhított gondolatának, melyre az elmúlt évtizedekben nemzedékem tanúsíthatja – a Bácskán innen és túl kölcsönösen megértünk végre.

De ha jól odafigyelünk Vujicsics dalaira, kiderül, hogy az ő zenei hátországa nemcsak a Balkán félsziget. Byron verse azért ihleti, hogy a dob-fuvola-klarinet érzéki figurációi mögött kimondhassa az *Athéni lány*-ra: „...ott vár egész Isztambul”. És a tüneményes Machaut, aki egy személyben a XIV. század legnagyobb zeneszerzője, költője, aki tudós kanonokként a személyes érzelmek maga korában féktelen forradalmára volt, mivel ad inspirációt Vujicsicsnak? Ezekkel az Illyés fordította forró sorokkal: „Liliumfehéren, pirosan, mint a rózsza, kelet rubintjával szemed tüzen.”.

Igen, az igazi hívó szó: Kelet. S ennek a birodalomnak az ő vonzódásában Bizánc csak továbbító kapuja lehetett. Úgy hiszem, pályatársaim közül egyedül benne volt eleven realitás a tarkán izgalmas szövevény, mely Delhitől Budáig népeket igázva és befolyásolva egyszer bár, de visszavonhatatlanul létrejött. A sors kegyetlen döntése, hogy éppen e szenvedélyes Keletre vágyódásának lett áldozatává. Háfiz hazájába, Shirázba készült, a *Rákóczi induló* perzsa rokonságát akarta kutatni.

„Negyvenhat éves korában repülőgép-katasztrófa vett véget életének” – zárja le megrendült, szép szövegét Petrovics Emil, a barátja emlékére kiadott hanglemez borítóján. A vele érzők szájjáze kissé megkeseredik, amikor a *Garabonciás*-nak juttatott kései jóvátételt giccsadóval terhelt, könnyűzenei hangfelvételnél kell megvásárolnia. Igaz, a lemez egyik oldalára szórakoztatózenei-paródiák kerültek, mégis kár volt ilyen módon kategorizálni a virtuózt, aki folklór és zenei klasszika közt sose vont éles határt, aki például *Az árgyélus kismadár*-ban – vállalom a kijelentés kockázatát! – utánozhatatlan remekművet alkotott.

Talán pontosan ezekben az órákban, amikor a nyomdagépek szabatos-gondosan papírra pörgetik ezt a szöveget, most van két esztendeje, hogy az a másik ember alkotta gép, ott, Damaszkusz mellett csődöt mondott. A fátum többszörösen vétett Vujicsics ellen. Többet, mást érdemelt volna életében is, halálában is. A búcsúzó Weöresnek volt igaza, amikor róla szólva nem a kudarcot vallott, megsemmisült szárnyakat idézte, hanem a sértetlen továbbrepülést: „Fönn az üresség, lenti sötétre kiterítve. Mint a madárnak, felhőn kell szállni nékem. Fönn a föld és lenn az ég. Mint a mesének, most kell kezdődni nékem.”.

(In: Fodor András: Futárposta. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980.)

A szegedi intenzív kurzusról

Az elmúlt évben, december 5. és 9. között került lebonyolításra az első, Szegeden rendezett *Táncantropológiai és tánc-folklorisztikai intenzív kurzus*, melynek kitűzött célja, hogy egyhetes intenzív program keretében megismertesse a magyar hallgatókat (BA, MA, PhD) és táncpedagógusokat a magyar tánckultúra kutatásának, oktatásának aktuális problémáival és feladataival. A képzés alapjául szolgált, hogy a szegedi táncantropológus hallgatók oktatóik vezetésével a korábbi években rendszeresen részt vettek Erasmus intenzív kurzuson a norvégiai Trondheimben (2011-ben IPEDAM – Erasmus Intensive Programme), így meggyőződhetek ezen képzési forma hasznosságáról. Az előadások és műhelymunkák sűrűsége, az előadók száma, illetve a tematikai sokrétűség alapvetően ezt a modellt követte, a helyi oktatási és tudományos keretek figyelembevételével. Hangsúlyossá vált, hogy a program szorosabbá tegye a kapcsolatokat a tánc kutatás és tanítás különféle korú művelői között, így ellensúlyozva az intézményi széttagoltság miatti hátrányokat.

A kurzus munkarendjét délelőttönként előadások, délutánonként szintén előadások és műhelymunkák adták, amelyek során egy-egy témához kapcsolódva, oktatók irányításával, csoportokban kellett felada-

tokat megoldani, válaszokat megfogalmazni. Ezeket – naponta változó programként – kiegészítettek próbálátogatások (Szeged Táncegyüttes, Szegedi Kortárs Balett), gyakorlati foglalkozások. A résztvevők Szeged kulturális értékeivel is megismerkedhettek. A Magyar Táncművészeti Főiskola oktatói egy teljes napon keresztül tartottak elméleti, módszertani és gyakorlati prezentációt, esténként pedig közös vacsora és táncházak szerepeltek a programban. Az előadásokat minden esetben vita követte – ezek hossza olykor vetekedett az előbbieket időtartamával –, melyek során tartalmas hozzászólások, kritikák és rengeteg kérdés fogalmazódott meg az oktatókban és a hallgatóságban egyaránt. Véleményem szerint ebben teljesedett ki igazán a tanfolyam, mely remélhetőleg továbbgondolkodásra és sok kérdés feltevésére készíti majd a megjelenteket. Nagy előnye volt a kurzusnak, hogy egyes témák bemutatására és megvitatására hosszabb idő állt rendelkezésre, a tág időkerlát lehetővé tette a részletes bemutatást, az egész hetes együttlét pedig folyamatos diskurzust eredményezett a résztvevők között, akár a kötött programokon kívül is. Levonva a tanulságokat, a tervek szerint rendszeresen meghirdetésre kerül majd hasonló képzés a jövőben.

Felkért előadók az elhangzott előadások sorrendjében a következők voltak: Varga Sándor, Felföldi László, Ratkó Lujza, Fügedi János, Karácsony Zoltán, Dóka Krisztina, Kavecsánszky Máté, Kovács Gábor, Andó Ilona, Mizerák Katalin, Lévai Péter, Kovács Henrik, Halmi Zoltán, vendégként Colin Quigley is részt vett Írországból. Az egyetemi hallgatók közül Csempesz Péter, Monostori András, Simon Krisztián, Hortobágyi Ivett, Marusa Andrea, Szőnyi Vivien, Korzenszky Tamás mutatta be röviden dolgozatát. Általában korábbi publikációk vagy előadások rövidített változatai hangzottak el. A több mint ötvenfőnyi hallgatóság hazai és határon túli néprajz szakos hallgatókból, táncosokból, táncoktatókból és érdeklődőkből tevődött össze.

A kurzus a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszéke, az MTA Tánc tudományi Munkabizottsága és a Magyar Etnokoreológiai Társaság támogatásával, Felföldi László, Varga Sándor oktatók és hallgatóik szervezésével jöhetett létre. Ezúton köszönöm meg munkájukat és a nagyszámú résztvevő jelenlétét, akik aktivitásukkal hozzájárultak programunk sikeréhez.

Kukár Barnabás Manó

Bodza Klára ünnepe

Nemrégiben ünnepi koncerttel köszöntöttük Bodza Klárát énekesi pályafutása 40. évfordulóján. Tanítványok, pályatársak, tisztelők gyűltek össze a Hagyományok Háza színháztermében, hogy a színpadon együtt zenélve, a közönség soraiban ülve vegyenek részt a közös örömből.

Most ismét kerek évfordulóhoz közeledünk. Szabad-e elárulnom? Az ünnepelt maga tartalmazott föl rá, így némi vonakodás után megteszem: a hetvenedik születésnap ad alkalmat arra, hogy újra mindannyian együtt legyünk.

Gazdag, tartalmas, sikeres pályafutás egykori énektanáromé: előadóként a népzene és a régi zene birodalmát egyaránt bejárta. Rangos intézményekben tanított: az Óbudai Népzenei Iskolában, a budafoki Nádasdy Kálmán Művészeti Iskolában, majd a váci Pikéthy Tibor Zeneművészeti Szakközépiskolában. Napjainkban a Zeneakadémián kerülnek ki ismert és elismert énekesek a keze alól. Paksza Katalinnal és Vakler Annával közösen összeállított, öt kötetes „Népi énekiskola” című munkáját sok százan forgatják haszonnal. Pedagógiai munkásságát Németh László- és Eötvös-díjjal jutalmazták. A hagyomány továbbadásában betöltött szerepéért Életfa-díjat kapott.

Szabadidejében verset ír, jógázik ma is. Mégis azt tartja a legfontosabbnak, hogy azal foglalkozhatott, azt csinálja mind a mai napig, ami a legfontosabb a számára, ami örömet hoz az életébe nap nap után. Szerencsés ember az ilyen és én bízom abban, hogy boldog és elégedett is.

Szívből kívánom, hogy március 8-án este újra teljék meg a Hagyományok Háza színháztermé az ünneplőkkel: mindazokkal, akik szeretik és tisztelik Bodza Klárát.

Kedves Klári! Örömeiben, dalban, boldogságban gazdag születésnapot és jó egészséget kívánok!

Sándor Ildikó

• **folkMAGAZIN** •

LELŐHELYEK

TÁNC HÁZ ALAPÍTVÁNY

FOLKMAGAZIN SZERKESZTŐSÉG

1011 Budapest,

Szilágyi Dezső tér 6. I. em.

Tel.: (1)-214-3521

Interneten megrendelhető a

www.folkmagazin.hu oldalon

NÉPTÁNCOSOK KELLÉKBOLTJA

1137 Budapest, Katona József u. 22.

Tel.: (1)-239-1199

MESTERPORTA

1011 Budapest, Corvin tér 7.

Tel.: (1)-202-3859

KALÁKA ZENEBOLT

Bp., V. ker., Bárczy István utca 10.

Tel.: (1)-267-5331

A FOLK

1074 Budapest, Dohány u. 84.

Tel.: (1)-351-3341

ETHNOSOUND

Bp., VIII. ker., Krúdy Gy. u. 7.

Tel.: (1) 266-8105

Kutyafejű tatárok

– Gyertek, gyermekek, keljete fel! Megvan már a frustuk. Imádkozni kell! – Feljebb hajtotta a pokrócot a fejüknél.

Mi felültünk az ágyban, imára kulcsolt kezekkel. „Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben...” Jó reggelt, édes apámuram, jó reggelt... Jó reggelt, édesanyám!... Jó reggelt, testvéreim!... Így mindenkit felsoroltunk. Az én édesanyám még addig sem tilt le, se nem állott meg, amíg imádkoztunk. Kihúzta a kicsi rossz csebre az ágy alól, egyik kezére töltött egy kis vizet a piros mázas csuporból, így mosta le az arcát, és közben imádkozott. Levette az ajtóra akasztott törülközőt, és megtörölközött vele. Így imádkozott anyám mosdás közben.

Mire ezzel elkészült, az imát el is mondtuk. – Gyertek ti is, mosakodjatok, üljetek asztalhoz!

Apám is ugyanúgy, mosdás közben mondta el a reggeli imát.

Este levetkőztünk, már úgy ahogy. Nem tudtuk, hogy még háloing is van a világon. Összekulcsolt kézzel megálltunk az ágyunk előtt, és elmondtuk a „Miatyánkot”. Megtörtént, hogy az esti ima, a „Becsukódik már a szemem”, elmaradt, elfelejtődött. Anyám rögtön ránk szólt, hogy nem hallotta az esti imát. Felültünk az ágyba, és hangosan mondtuk el, hogy anyám is hallja.

Mikor készen voltunk az imával, anyám az ágyhoz jött, megcsókolt. – Jó éjszakát, gyermekeim – mondta –, álmodatok szépeket! – Sovány kezét kacagva végighúzta az arcunkon, vagy éppen a takarón. – Drága gyermekeim! – Ezt egész halkán mondta, és ő is vetkőzni kezdett, közben imádkozott. A félhomályban látom, amint

lerakja magáról a fekete ruhadarabokat. Nem volt függöny, de nálunk az is szégyenszámba ment, ha meglátta valaki, hogy vetkőzöl. Apám sokszor szólt, hogy ne fújjuk el még a lámpát, mert le kell vesse a csizmáját. – Hol is van a csizmahúzó, a macska? – Lehúzta a csizmáját, belefújta a lámpába, és csak aztán kezdett vetkőzni. Nekünk, gyermekeknek, ima alatt szépen, egy helyben kellett állnunk, mert az vétek lett volna, ha vetkőzés közben imádkozunk. Édesanyám el is mondta nekem, hogy kitől tanulta ezt.

*

– Tudod, gyermekek, anyám korán meghótt, úgyhogy a nagyanyám-ékni nevelkedtem, de többnyire szolgáltam. Nanóm egy olyan babonás asszony volt. Sokszor megtörtént, hogy készültem valahova, de bár-hogy siettem, ő visszatartott. – Na, most várjál egy kicsit, nem akarom, hogy belerohanj a szerencsétlenségbe. Nem látod, hogy van befeküdvé a macska az ajtóba?

Meg kellett várjam, amíg felkel, és akkor meg kellett kerülnöm az asztalt, de bal felére, hogy jöjjön vissza a szerencse. Csak azután mehettem. Megtörtént, hogy templomba készültem. – Fogd meg a kilincset, nézzél háromszor vissza, csak aztán mehetsz! Nézz a lábad alá, nehogy valamibe belelépjél! Csak a tiszta földre szabad lépned.

Nanóm férjhez ment egy nagy babonás vénemberhez, akivel nagyjába jószoltak is. – Ez, aki most nőszül, nem lesz szerencsés, mert félhold van. – Máskor, ha telehold volt, az volt a baj. Én nem nagyon értetem, de volt, ami rámragadt.

Illusztráció: Juhos Kiss Sándor

– Az életnek van egy törvénye – mondta babóm, aki nagy bölcs volt –, ha ezt betartjuk, akkor jó. Imádkozni sose szabad öltözködés közben, mert magadra rakod a bűnt. Amikor vetkőzöl vagy mosakodsz, akkor mondd el az imádságot, amit tudsz kívülről, mert akkor a mindennapos bűnödöt is leteszed, eltörlődik a bűn. Azt a ruhát, amit este levetesz magadról, az tisztán marad. Nem volt rajtad, megtisztult, amikor letetted. Az már más, ha te olvasol az imakönyvből, Bibliából. Ezt csendbe kell tegyed, hogy nyugodtan odafigyelj, mert most veszed magadhoz az imádságot.

Nagyanyám nem hitt az orvosnak, de nem is volt orvosjárás a faluban. Összeszedett valami gizgazokat a mezőről, összeresztették, összekavarták, ez jó volt kelésre, sebre.

A kelés ellen való védekezésnek külön módszere volt.

Babó meg is szólította nanót:

– Te, miért ettél a két ünnep közt paszulyt? Karácsony és újév közt nem szabad! Jó, hogy nem lett tele keléssel az egész tested. Ezt most ki kéne nyomni, de nincs megérve. Három napig tegyél sós káposztalapot rá, de add meg a káposztalevet is! Azután gyere, kinyomom a gyökerét, és rátesszük ezt a kenőcsöt, és tanuld meg, hogy többet ne egyél a két ünnep közt paszulyt!

– Erre még jól emlékszem – mondta anyám –, sírva jött egy fiatalasszony, hogy fáj az ujjá. Három seprükörét illesztetett az ujjára, és jól lekötözte. – Tíz napig így hagyjad, de nyolc nap után a két nap alatt, naponta négyszer pisíld le! Gyere vissza! Ha nem kötöd ki, kutyabajod sem lesz.

– Jaj, de fáj! – sirt a menyecske.

– Hát hány Miatyánkot mondjak el?

– Addig imádkozz, amíg meggyógyul, de vetkőzéskor, este és reggel mosdás közben is imádkozzál.

Volt egy piros imádságos könyve, azt mindig a belső zsebében hordta. Nanóm sokszor mondta neki: – Te, a füvekért kéne egy kis pénzt is elfogadj. Én is szedem a füveket! Ezzel is telik az idő!

Ilyenkor összeszólalkoztak.

– Te, te! – förmedt rá nanómra. – Teneked nincs egy picit hited se! Ha pénzt fogadnék el, többé nem tudnék senkit meggyógyítani. Az ördög kivenné a kezemből. Az ördög a pénz, a Jóistené a gyógyítás, a jótetés. Mindegyik szegényember hoz valamit. Tejet, tojást, diót, amiye van. Nem akarom az ördögnek adni a lelkemet! – mondta babóm.

Nekem édesanyám sosem mondta, hogy kell imádkozni. Ezt a babóméktól tanultam. Azért vallásosan nevelkedtem még egész kicsi koromtól fogva.

*

Jártam édesanyámmal a templomba. Erre most is emlékszem. Ott üldögéltem az asszonyok között, a pap prédikált, és az egészen idős asszonyok csóválták erre-arra a fejüket. Egy kis idő múlva – a pap biztos mást mondott, nem tudom – de most előre bólogattak az öregasszonyok. Még a fekete kendőjük sarka is mozgott hátul. Anyám nem bólogatott, és az előttem ülő két fiatal lány sem. Hát-ranéztem, ott mintha mindenki bólogatott volna. Egy-egy asszony még az állát is leeresztette, a száját is összehúzta, úgy nekiadta magát a bólogatásnak. Kezdtém mérgelődni. Mihelyt megmozdultam, anyám máris a kezemre tette a kezét. Ez azt jelentette: hallgass! Hát, gondoltam, csak nekik szabad úgy mozogni a templomban?

Egy sarok tele van horgasbottal. Az egész öreg embereknek hosszú, fehér vállig érő hajuk van, a csiperke kalap a fejük tetején.

Még jól emlékszem, amikor anyám tiszta feketébe öltözött. – Ma Birtalan napja van – magyarázta.

– Az mit jelent? – kérdeztem.

– Hát ezen a napon törtek be a tatárok Székre, és mi minden éven megünnepeljük, gyászba öltözünk.

– De mi az a tatár?

– Jaj, fiam! A rossz embereket nevezik kutyafejű tatároknak.

„Ha már olyan erősen rosszak, akkor biztos, nagy fejük is van. Akkora, mint az a katedra, amelyen prédikál a pap. Az, ha csak egyet ásít, elnyeli az embereket” – gondoltam én.

Én édesanyám mellett ülök, de mind jobban és jobban húzódom hozzá. „Oh, bár kötött volna nekem is fekete keszkenőt anyám a fejemre, akkor nem bántana az a hosszú nagy állat. Lehet, hogy éppen a katedra alatt van, legelébb a papot nyeli le, és utána jövünk mi. Én látom, hogy tátja a nagy fekete száját. Egy fekete nagy gödör a szája, akkora, hogy úgy egészbe csúszunk le a torkán. De akkor ott ki tudjuk körmölni a hátát. Ha nem, kimászunk a fülén. Csúszós, összefogózunk, akik a hasában vagyunk, s úgy nyomjuk, húzzuk kifelé egymást a füléből. Ha kimászunk, úgy megkerülünk a fülét. Hátrafelé megyünk, s a hátán szép lassan, óvatosan lecsúszkálunk. Észre se veszi, hogy mi vagyunk, azt hiszi, egy-egy bogár. Mekkora szarva van. Jól lehet fogózni belé. Rűcskös, hasadásos a háta, úgy lehet járni rajta, mint a létrán. Az egyik orrllyuka akkora, mint egy cseber. De nem lehet, mert ha ilyen nagy, nem fér be a templomba. Lehet, nincs is itt.”

Ilyenformán képzelődtem, de még félttem is a saját képzelgéseimtől. Még közelebb bújtam anyámhoz. „Nem tudom, milyen állat – gondoltam magamban –, de lehet, hogy kint az ajtóban vár. Az is lehet, hogy akkora száját tát, hogy csak úgy belesétálunk, és ott maradunk. Mondják, a kutyafejű tatár elpusztított újból egy csomó széki népet.”

Anyám megrázta a kezemet. – Ül helyt, többet nem hozlak – súgja oda nekem. Most énekelnek. Nem értem, miért nem mozgatják az asszonyok a fejüket. Vagy csak akkor bólogatnak, mikor a pap prédikál?

Kijövet a templomból mind megállnak az udvaron. Hallom, mondják: nincs miért hazamennünk. Anyám magyarázza nekem: – Ma Birtalan napja van, háromszoros Istentisztelet lesz. Most harangoznak, és ha elhagyják a harangot, bemehetünk.

– És a kutyafejű tatár? – kérdezem.

– Mit beszélsz, gyermekem?

– Anyám, én megyek haza.

– Jól is teszed. Ilyen nyughatatlan még sose voltál.

„Na, most biztos ott lesz a kutyafejű tatár. Az is lehet, hogy benn van a templomban, csak mi nem látjuk. Anyám is haza kellett volna jöjjön, de fekete ruha van rajta, azt biztos nem bántja. Egyszerre nagyot ugat, ordít, olyan vastagon, hogy még a padok is belereccsennek. Anyám visibál. Sok más asszonnyal összefutnak, az ajtónak rohannak, de ez az állat csak kapdossa, nyeli őket.”

Így képzelődve mendégéltem hazafelé. Amikor leértem a piacig, még visszánéztem a dombon ülő nagy, fehér templomra. Tudtam, hogy a két testvérem, János és Mari is a templomban vannak. Féltettem őket. A piacról leszaladtam, hazáig meg sem álltam. Apám volt otthon, a kicsi testvéremmel.

– Apám, milyen nagy állat az a kutyafejű tatár? Gyere, mondd el nekem!

– Hát, azok csak emberek – mondta apám.

Megnyugodtam. Elmeséltem neki, hogy milyenek is láttam azt a nagy állatot. Ketten üldögéltünk a tornácon, a testvérem aludt. Én elmeséltem a templomi küszködésemet úgy, ahogy leírtam. Lehet, hogy azért is maradt úgy meg az agyamban, mert apámnak még sokszor el kellett mondanom. Néha apám figyelmeztetett, hogy ez vagy az kimaradt belőle.

– Na, gyermekem, ez beválik egy szép mesének. Mindenkinek elmondhatod – tette hozzá. – Ezt soha ne felejtss el, te kis ábrándozó, te kis érzékeny. Te azt hitted, hogy a templomban is kutyafejű tatár lakik?

Kocsis Rózi

Közreadja: Juhos Kiss Sándor és Juhos-Kiss János

Régi magyar mintakincs

Tasnádi Zsuzsanna – Selmeczi Kovács Attila: Régi magyar mintakincs

Néprajzi Múzeum – Cser Kiadó, Budapest, 2012.

A Néprajzi Múzeum Rajzgyűjteménye gazdag mintakincset őriz, amely több mint száz év gyűjtéseit, dokumentálását öleli fel. Ebből a gyűjteményből ad válogatást az album, amely a XVIII–XX. századi tárgyak díszítményeit 1880–1950 között készült rajzokon mutatja be. Mindennapi használati tárgyak és ünnepi reprezentációs darabok rajzai dokumentálják a magyar paraszti, polgári és nemesi rétegektől származó mintakincs összefüggéseit és változatosságát. Rajztanárok, lelkes amatőrök, néprajzkutatók, múzeumi rajzoló, kézműves mesterek, íróasszonyok, textilgyári rajzoló és ismeretlen munkái jelenítik meg a magyar nyelvterület gazdag mintakincsét.

A hat fejezetet külön-külön ismertető szövegek vezetnek fel, egy-egy motívumtörténettel, néprajzi érdekességgel, látványos életképekkel gazdagítva. Ezt követik a színes rajzok, melyekből háromszáz darab található a könyvben.

A díszítmények a magyar népi kultúra különböző területei szerint vannak rendszerezve (vászonzímzések, szöttek szűcs- és szűrhimzések, bútordíszítések, díszkerámia, pásztorművészet), ízelítőt adva nemcsak a kiemelkedő népművészeti központok, hanem az ismeretlen kis települések gazdag mintakincséből is.

A kötet végén képjegyzékben találjuk a tárgyakról származó díszítmények pon-

tos forrását, a tárgyak és a rajzok adataival együtt. Díszítőművészeti mintakönyvekben napjainkban inkább a külföldi kiadványok bővelkednek. Magyarországon kevés az ilyen típusú kiadvány, ezért a mintakincs tartalmazó album forrásként szolgálhat nemcsak a kutatóknak, hanem a művészet, iparművészet, kézművesség, kézimunka iránt érdeklődőknek is. A magyar mo-

tívumok történeti háttérét, szerkezetét, elemeit megismerve, másolva vagy továbbgondolva beépíthetjük mindennapi életünkbe, környezetünkbe, személyes tárgyainkat díszíthetjük velük.

Reméljük, hogy a gyűjteményünkben fellelhető motívumok sokfélesége esztétikai élvezetet és kreatív ötleteket is ad elfeledett mintakincsünk újabb felhasználásához.

Újra „Minden magyarok tánca”

Kedves magyar Néptáncosok és Népzeneészek világszerte!

Közeledik az Országos Táncbálintalkozó, melynek egyik kiemelt eseménye volt tavaly a Minden magyarok tánca című program. A világ minden tájáról érkeztek hozzánk táncosok, hogy közösen bizonyítsák be, a hagyományörzés nem ismer határokat. 2011-ben a résztvevők létszáma elérte a száz főt. Ők a rendezvény nagyszínpadán, a küzdőtéren járták és muzsikálták el az előre kiválasztott két táncot (mezősegi, szatmári) szerény koreográfiába rendezve. Mind a táncosok, mind pedig a közönség számára nagyon lélekemelő pillanatok voltak.

Szeretnénk, ha ezek a pillanatok 2012-ben megismétlődnének. A Táncbálintalkozó idén március 30. és április 1. között kerül megrendezésre. A Minden magyarok tánca a tavalyihoz hasonlóan két táncszámból áll majd, melyeket a küzdőtér színpadán mutatunk be vasárnap, 13.30-kor, körülbelül 20 perces időtartamban. Terveink szerint egy dunántúli és egy kalotaszegi összeállítás lesz. A dunántúliban kanasztánc, ugrós, lassú és friss csárdás, a kalotaszegiben legényes, csárdás és szapora lesz. A kanasztáncban a férfiak használhatnak botot, seprűt, üveget, a nők üveget stb. Természetesen nem kö-

telező mindenkinek mindent táncolni, a jelentkezők erről szabadon dönthetnek, elegendő a magabiztosan ismert tánc típusokat eljáráni. Választhatnak a Dunántúl bármelyik tájegységéről, ahol ezek a tánc típusok megtalálhatóak. A kísérőzenekar idén is kibővíthet a határon túli zenész vendégekkel. A zenét a Tükrös zenekar segítségével előre megtervezzük és elküldjük a jelentkezők számára.

Jelentkezhet minden határon túl élő személy, aki ismeri, műveli a magyar néptáncos vagy népzenei kultúrát és jelen lesz a Táncbálintalkozóon. Felhívjuk a figyelmeteket, hogy nem teljes néptáncgyűjtések jelentkezését várjuk, de természetesen egy-egy külföldi együttesből többen is jelentkezhetnek. Szeretettel várjuk a zenekarhoz csatlakozni kívánó népzeneészek jelentkezését is. Az előzetesen bejelentkező résztvevők számára a vasárnapra szóló belépő árából 50% engedményt adnak a szervezők.

Jelentkezhetek a cimbi@iplus.hu e-mail címen. A jelentkezők írják le nevüket és a települést, illetve az együttest, ahol néptáncos, népzenevel foglalkoznak! Az Élő Forrás Hagyományörző Egyesület és a Táncbálintalkozó Egyesület nevében szeretettel várunk benneteket!

Kovács Norbert „Cimbi”

Oktatás és utánpótlás

A népi kézművesség továbbélésének útjai

A népi kézművesség továbbélésének három jól körülhatárolható útja van a népművészet felfedezésének kora óta, s ezek az utak az idők folyamán – bár a társadalmi változások, divathullámok, a kultúrpolitika jelentősen hatottak rájuk – alapvetően változatlanok maradtak. Mi is ez a három út?

1. A NÉPI KULTÚRA MINT INSPIRÁLÓ FORRÁS A MAGASMŰVÉSZETEK SZÁMÁRA, ANNAK BEÉPÜLÉSE A KORTÁRS MŰVÉSZETBE

A népi kultúra és a magasművészet közötti átjárásnak, kölcsönhatásnak különböző korszakai voltak az idők során. Gondoljunk a szecesszióra, a Gödöllői Műhely, Kós Károly, Tüdős Klára vagy kortársaink közül Makovecz Imre, Csete György, Ekler Dezső, Bak Imre, Samu Géza, Arday Ildikó, Sárvári Katalin, Bakó Ilona munkásságára.

Ezen a területen óriási szerepe van a világban zajló szellemi áramlatoknak, de legalább akkora jelentőséggel bír az, hogy az adott kor kultúrpolitikája mennyire tartja fontosnak a gyökereket, a hagyományos kultúrát. Fontos-e egy országnak az, hogy legyen nemzeti sajátosságokat is továbbvivő, megjelenítő művészete?

Ebből kiindulva fontos lenne az együtt munkálkodás, a gondolatok átjárhatóságának elősegítése az építészet, a belsőépítészet, az iparművészet, a kézművesség területén, hiszen egységes stílustermelésre, a kézműveshagyományok korunknak megfelelő adaptációjára csak így van esély. Európában számtalan példát találunk erre.

A képzett iparművészek szemléletben, tanult formatervezői tudással, a kézművesek szakmai, néprajzi és technikai ismereteikkel tudják egymás tudását gyarapítani, gazdagítani.

Ez persze még mindig nem elég, mert legalább annyira fontos az, hogy mindennek a divatját, nyilvánosságát, reklámját szükséges megteremteni.

Könnyen provincializálódik a népművészet, ha nem sikerül ez a „magas” kultúrába való szerves beépülés.

Számunkra ez új, de elkerülhetetlen feladatokat jelent.

2. A NÉPI KÉZMŰVESSÉG MINT MESTERSÉGBELI MEGÉLHETÉSI FORRÁS

A ma kézművesmesterének egyszerre kell jó mesternek, vállalkozónak, kereskedőnek, pályázatírónak, menedzsernek és alkotó személyiségnek lennie. Ezek a tulajdonságok és az ehhez szükséges tudás, ha szerencsés esetben ötvöződnek is egy emberben, a helytállás akkor is emberpróbáló feladat mai gazdasági-társadalmi viszonyaink mellett.

Erről a problematikáról a konferencia során számos előadás hangzott, hangzik el, én a következőkben a szakképzéssel, felnőttképzéssel kapcsolatos vetületeivel foglalkozom.

3. A NÉPI KÉZMŰVESSÉG MINT „FLOW” ÉLMÉNY

Mi a flow? Az az érzés, ami kapcsán elmerülünk egy dologban úgy, hogy nem vesszük észre az idő múlását, amely tevékenységbe bár sokszor hallatlan energiákat fektetünk, de ezt nem érezzük nehéznek, terhesnek, sőt energiával tölt fel bennünket, erőt adva a mindennapok taposómalmához.

Mindebből látszik, hogy bár sokan hajlamosak a kézművesség eme funkcióját – kicsit lenézve – könnyedén mint amatőr, szabadidős tevékenységet kezelni, sokkal többet jelent annál.

De mikor is kezdődik a tanulás, a belenevelődés folyamata?

Először is természetesen akkor, amikor ringatjuk gyermekeinket, játszunk velük, mesélünk nekik. De valljuk be őszintén: a mai szülőkorban lévő nők hányad része ismeri ezeket a ringatókat, meséket, játékokat? Bizony, egy ilyen felmérés eléggé lehangoló eredményeket mutatna számunkra.

A pedagógusképzés tekintetében óriási hiányok mutatkoznak e területen.

Ezt a tudást átadandó létezik egy főleg pedagógusok és közművelődési szakemberek számára akkreditált 120 órás képzés, a *Népi játszóházi foglalkozásvezető tanfolyam*.

A tanfolyam során a természetes anyagokból készített, hagyományokon alapuló játék- és tárgykészítést, a naptári ünnepek tárgyi kultúráját, a természetben található, kirándulások alkalmával begyűjthető növényekkel való foglalatosságot, a paraszti konyha szokásait, népi játékokat, énekeket tanítjuk néprajzi alapismeretekkel együtt. Ezt a tudást az óvodás korú gyermekektől egészen a kamaszkorig tudják hasznosítani a pedagógusok, valamint a tanfolyam hallgatói.

Erre a képzésre a pedagógusokon kívül főként aktív nagymamák, fiatalok, édesanyák, civil szervezetekben tevékenykedő emberek jelentkeznek, de jellemző az is, hogy olyan hallgatóink is vannak, akik egészen más területen dolgoznak: informatikus, orvos, matematikus stb., és valóban a kreativitásukat akarják kibontakoztatni, életüket gazdagítani e tevékenység által.

Ez a képzés az országban az elmúlt évtizedben sok helyen elindult, további indításuk nagyon függ az elmúlt időszakban lezajlott intézményi és személyi változásoktól.

Egyre több helyen van igény a játszóházakra, játszóházvezetőkre, ami nagyon jó. De ez a tevékenység, bár ízelítőt ad a népi kultúrából, megismerteti a gyermekeket és felnőtteket a népi kézművesség alapjaival, nem pótolja a rendszeres szakköri foglalkozásokat. Nagyon hiányzik a szakköri forma mind az iskolák, mind a kulturális intézmények tevékenységi köréből.

A játszóházakban rövid idő alatt juttatjuk sikerélményhez a gyermekeket, nincs lehetőség elmélyült munkára. Itt általában rengeteg gyermekkel, legfeljebb fél-, egyórai időtartamú foglalkozás zajlik, a tárgyat, tárgyakat ebben az időben be is kell fejezni, tehát nincs mód valóban hosszabb időt igénylő munkára.

A szakkörökben tudatosan felépített tanmenet szerint lehet megismertetni és megszerettetni a gyermekekkel a népi kézművességet és azt a közösségi élményt, ami ehhez kapcsolódik. Hosszabb időt, több munkát igénylő művebb tárgyakat lehet készíteni. Nem véletlen, hogy az ifjúsági kézművespályázatokon ez a korosztály már alig képviselteti magát.

Fontos volna, ha ez a két tevékenységi forma egymással párhuzamosan tudna működni.

MŰVÉSZETI ISKOLÁK – KÉZMŰVESSÉG

A jelenlegi oktatási rendszerben sajnos egyre kevesebb idő jut a művészeti nevelésre, a készségfejlesztő tantárgyakra. Ezt bizonyára más műfajok, szakterületek előadói is panaszozzák.

Ezt a hiányosságot, űrt kell a művészeti iskolák tevékenységének betöltenie, és ez a népzene, néptánc területén kiválóan működik.

De ahogyan ez a két terület megkülönbözteti önmagát, a tanítandó tananyagot a klasszikus zenétől és mondjuk a modern tánc-tól, úgy számunkra is természetes igény a népi kézművesség külön tanszakként való megjelenése.

Nagyon fontos, hogy gyermekeink már iskoláskorban anyanyelvi szinten megismerkedjenek a népi kézművességgel, elsajátíthassák gondolkodásmódját, technikáit, motívumkincsét. Csak ezen az alapon lehet a későbbiek során a népi kultúrát a magas művészetbe átírni, áttemelni. És a folyamatnak az általános iskolai oktatásban, az alapfokú művészeti iskolákban kellene kezdődnie. Ha ebben a korban a gyermek nem ismerkedik meg ezzel a tudással, később már nem, vagy csak esetlegesen találkozik vele.

Ha a népi kézművesség nem nyeri el az őt megillető helyet a művészeti iskolákban, azaz nem tud önálló tanszak lenni, nem tud ki-nevelődni olyan új, fiatal generáció, amelyik megismeri, megszere-ti a tradicionális kézműveskultúrát.

Sajnos ezen a területen napjainkban visszalépés történt a ko-rábbi, jónak egyáltalán nem nevezhető helyzethez képest is, mivel az iparművészeti egyetemen végzett művészstanárok nem szereznek ilyen tudást. A népi játék és kismesterség oktatói végzettséget pe-dig akkor sem fogadják el hivatalosan, ha azzal egyébként rajztaná-rok vagy népi iparművészek, a népművészet ifjú vagy idős mesterei rendelkeznek. Az elmúlt évben számos színvonalas tevékenységet folytató iskola szüntette meg a kézművesoktatást emiatt.

Az oktatási folyamat következő lépcsője a *képző- és iparművésze-ti gimnázium*, majd az *egyetem*, melynek tananyagából szintén hiányoznak a népművészeti kézművesismeretek.

Mi lehet itt a mi feladatunk? Mit tehetünk saját kereteinken, le-hetőségeinken belül?

A kultúrtörténeti előzmények is azt támasztják alá, hogy egy stí-luskorszak, egy stílus akkor átütő, ha nem műfajonként, alkotón-ként folyik az útkeresés, hanem ki tudnak alakulni közös szellemi műhelyek, együtt gondolkodások, útkeresések.

Míndezt elő lehet segíteni közös pályázatok kiírásával, ösztönző kiállítások, fórumok, közösségek létrehozásával, ami vonzó, inspi-ráló hatást gyakorol a témára fogékony alkotókra.

SZAKKÉPZÉS

1990-ben a hátrányos helyzetű fiatalok felkarolása érdekében elő-ször Budapesten, majd az ország számos helyén hoztak létre spe-ciális iskolákat. Az elképzelés az volt, hogy az egyébként elkallódó fiataloknak ez az iskolatípus a kézművesség és a hagyományos kul-túra embert nevelő és próbáló ereje révén lehetőséget nyújtson az életkedéshez.

Ezek az iskolák annak idején a közművelődési intézmények ke-retein belül működtek.

Ezek, valamint a Népművelési Intézet által szervezett tanfolya-mok voltak a jelenlegi iskolarendszerű népi kézműves szakképzés elődiskolái. Nem véletlen, hogy az iskolarendszerű szakképzés je-lentős százalékban ma is a közművelődési intézményeken belül működik.

Az új OKJ átalakítása során a népi kézművesszakkák komoly veszélybe kerültek. Ebben az időben az addigi tanulói létszám, va-lamint a gazdasági jelentőség, a megélhetés komoly szempontja volt a jegyzékben való megmaradásnak, hiszen elsődleges cél a jegyzék-ben szereplő szakkák drasztikus csökkentése volt.

Hivatkozva arra, hogy ez a tudás nemzeti örökségünk része, fennmaradása nemzeti kulturális érdek, a kézművesszakkákat si-került megvédeni, jegyzékben tartani.

A képzés rendszerének kialakításában, a Szakmai és vizsgaköve-telmények, a Központi Program, valamint a vizsgakérdések meg-fogalmazásában a Hagyományok Háza munkatársai, oktatói, vala-

A Hagyományok Háza népi iparművészeti kiállításai

A zalaegerszegi-gébárti Kézművesek Háza közösségvezetőinek kiállítása

A Magyar Népi Iparművészeti Múzeum időszaki kiállítása
(L. Szilágyi Dezső tér 6.)
Nyitva tartás: hétfő-csütörtök: 10.00–16.00, péntek: 10.00–13.00
A kiállítás 2012. január 24. és március 2. között látogatható.

Velünk élő Népművészet Mesterei – I.: Verseghy Ferenc fazekas

Magyar Népi Iparművészeti Múzeum kiállítóterme
(1011 Budapest, Fő u 6.)
Nyitva tartás: kedd-szombat 10.00–18.00
A kiállítás 2012. február 21. és március 24. között látogatható.

Népi iparművészetünk elmúlt 50 éve: „Alkotók – tárgyak – folyamatok”

A Magyar Népi Iparművészeti Múzeum állandó kiállítása
(1011 Budapest, Fő u 6.)
Nyitva tartás: kedd-szombat 10.00–18.00

mint a szakma legkiválóbb oktatói vettek részt, jó együttműködés-sel, együtt gondolkodással koherens, a szakmai terület által is elis-merten jó munkát végezve. A rendszer lényege, hogy egy szám alatt több szakmát tudunk megkülönböztetni, s a szakmák számát úgy lehet bővíteni, hogy az OKJ szerkezete változatlan marad. Így sike-rült már az elmúlt évben két elágazással, a nemezkesztő, valamint a népi bőrműves szakmákkal bővíteni a kezdeti állapotot.

Hosszú távú célunk az, hogy minden olyan mesterség előbb-utóbb képzési jegyzékbe kerüljön, amiből népi iparművész címet lehet elnyerni.

A jelenleg hatályos Országos Képzési Jegyzékben *Népi kézműves szakképzés* elnevezéssel a következő struktúrában épül fel a kéz-művességgel kapcsolatos szakmai képzés.

A szakképzés közös modulja a *Népi kézműves vállalkozás mű-ködtetése*, mely az általános néprajzi ismereteket, művészettörténe-tet, rajzolást, vállalkozási, piackutatási, marketingismereteket, a né-pi kézművesség területén kiírt pályázatok ismeretét, a szakmai elő-rejutás lehetőségeit, a zsűrizés lehetőségeit, szempontjait, a munka-szervezés, műhely, műhelygaléria, kialakításának szempontjait, va-lamint az alapvető vállalkozási ismereteket tartalmazza. Fontos ré-sze a tananyagnak a vásárokon, mesterségbemutatókon való meg-jelenés mikéntje, ennek szervezésbeli, arculatbeli vonatkozásának ismerete, az önálló arculat, honlap, a promóciós anyagok, reklám-felületek kialakítása, megtervezése.

Ezek az ismeretek nagyon fontosak a kézművesek megélhetése, szakmai fejlődése, a mai gazdasági környezethez való alkalmazko-dás szempontjából.

A *Népi kézműves szakképzés*en belül egy részsakképzést, vagyis a kosárfonást és elágazásként tizenegy *népi kézműves szak-mát* – faműves, fajtátékkészítő, csipkekészítő, kézi és gépi hímző, fa-zekas, kosárfonó és fonottbútor-készítő, szőnyegszövő, takács, szal-ma-, csuhé-, gyékénytárgykészítő, népi bőrműves, nemezkesztő – tartalmaz.

Ezekre épül a *Népi játék és kismesterségek oktatója* képzés, mely feltételezi egy adott kézműves szakképzés megszerzését, valamint a Hagyományok Háza által akkreditált *Népi játszóház vezetői tan-folyam* elvégzését. Az oktatói szakaszban az oktatás módszertanát, pedagógiát, pszichológiát tanulnak a hallgatók, valamint szakmai szempontból is több tudást szereznek.

A képzés iskolarendszeren belül és azon kívül, felnőttképzés keretében is megszerezhető.

AZ ISKOLARENDSZERŰ KÉPZÉS NEHÉZSÉGEI

Számos iskola megszűnt az elmúlt évek folyamán. Okai:

- intézménymegszűnés, összevonás, átszervezés;
- jelentkezők hiánya;
- a speciális igényű tanulók túlsúlya miatt vesztett presztízsből az iskola;
- az alapítványi iskolák a mai finanszírozási rendszerben a kis tanulói létszám miatt életképtelenek.

A jelenlegi szakképzési, támogatási rendszerben nem találja a helyét ez a képzési forma, irány, mert:

- Mint már említettem, ezek az iskolák a közművelődési intézmények keretein belül alakultak ki. Emiatt ez az iskolatípus nehezen találja helyét a jelenlegi szakképzési, finanszírozási rendszerben, pedig a felhalmozódott szakmai tudásnak, a műhelyfeltételeknek köszönhetően ezekben az intézményekben, civil szervezetekben nagyon jó helyen van.

– A tanulói létszám alacsony, ezért a TISZK-ben (Területi Integrált Szakképzési Központ) kicsi a súlyuk.

– Több helyen előfordul, hogy a közismereti tárgyakat egy közös nagy intézményben oktatják, így épp a kézművesoktatás bensőségéhez szükséges jó hangulat vesz el.

– Az eddigi támogatók, akik kifejezetten a kézművesiskolákat támogatták, a „nagy kalapba” (TISZK) nem szívesen adnak hozzájárulást (szakképzési hozzájárulást).

– Régióként változik a kiemelten támogatott, támogatott vagy nem indítható képzések listája. Ettől a besorolástól függ a támogatás valamely fajtájának mértéke.

A folyamatosság miatt fontos lenne, hogy ne a piaci igény határozza meg a szakmák támogathatóságát, hiszen ez a tudás kulturális örökségünk része!

A kézművesképzés jellege, sajátossága miatt veszélyes a nagy iskolákba való beolvasztás, amire a jelenlegi szabályozók kényszerítik az iskolákat.

GONDOK A FELNŐTTKÉPZÉS TERÜLETÉN

Itt a helyzet talán egyszerűbb, mert nem függ fejkvótáktól, állami támogatástól, viszont erősen függ a fizetőképes kereslettől, az anya-intézmények, fenntartók helyzetétől.

Jelenlegi helyzet:

– Számos megyei közművelődési intézmény megszűnt, ezzel a képzés is (Debrecen, Zalaegerszeg).

– Máshol átalakult, civil szervezetek vették át a feladatot (Békéscsaba).

– A gazdasági válság következtében kevesebb a jelentkező – számos helyen ez jelentős probléma, mivel az emberek nem tudják megfizetni a képzés árát.

– Az is tény, hogy sokan nem a végzettség, hanem a tudás megszerzése érdekében jelentkeznek a képzésekre, mert más tevékenységre, feltöltődésre vágnak!

Jellemző nálunk, hogy a friss, fiatal nyugdíjasok idejük hasznos kitöltése miatt járnak tanfolyamainkra.

Szükséges beszélnünk a *szakköri mozgalmakról*, azokról a kézművesekről, akik nem a megélhetésért, pusztán a maguk vagy közösségünk örömeire tevékenykednek, alkotnak szebbnél szebb dolgokat. Ha megnézzük az országos pályázatokat, azt tapasztaljuk, hogy a legművesebb, legigényesebb alkotások éppen az ő kezükből kerülnek ki, főleg a hímzőket és csipkekészítőket, szövőket említhetném. A munkába fektetett idő esetükben nem számít, csak a végeredmény.

Ezek az emberek sok időt fordítanak önképzésre, kutatásra, sokszor kovászai szakmai csoportosulásoknak, köröknek. Ebbe a kategóriába sorolnám a kézművesoktatók jó részét is.

Kik is ők? Fiatal és kevésbé fiatal nyugdíjasok, alapvetően nők, akik a gyermekek felnövekedésével szabadidőhöz jutottak, pedagógusok, akik felismerték, hogy munkájuk során mennyit hasznosíthatnak ebből a tudásból, kisgyermekesek, akik saját gyermekeik számára szeretnék egy élhetőbb élet példáját mutatni, matematikusok, orvosok, mérnökök, és még sorolhatnám a foglalkozások körét, olyan emberek, akik csak életüket szeretnék színesebbé, gazdagabbá tenni e tevékenység vagy közösségek által.

Ez főként a közművelődés és a civil szervezetek területe lenne, ha lennének még olyan intézmények, amelyek fel tudják vállalni ezt a feladatot, illetve olyan civil szervezetek, melyek alkotóházzal, alkotóműhellyel rendelkeznek.

Ezek az emberek járnak *népművészeti táborokba* is, ők a *tanfolyamok* biztos bázisa.

Azt gondolom, hogy ennek a körnek egy része – talán a hímzőasszonyok – él vidéken, Budapesten sokkal inkább van ilyen típusú igény. Ennek oka lehet az, hogy a nagyváros elidegenítő hatását az emberek sokkal inkább érzik a saját bőrükön, de oka a szabadidős szokások különbözősége és az is, hogy itt az emberek jobban megtalálják ezt az időtöltési formát.

A *Hagyományok Háza* ebben a képzési rendszerben *felnőttképzést* (kézművesszakmák oktatása – szőnyegszövő, csipkekészítő, kossárfonó, szalmacsuhé-, gyékénytárgykészítő, népi bőrműves –, valamint ezek oktatói képzése és a népi játszóházi foglalkozásvezető képzés) folytat.

Ugyanakkor ernyőszerkezet lévén számos *képzők képzője* típusú oktatási, továbbképzési programunk van. Fontosnak tartjuk és szervezzük a már magas szintű tudást megszerzett *mesterek továbbképzését* is.

Mindezek hatékonyabbá tételére számos szakmai, oktatási segédanyagot adunk ki, melyek tananyagként is szolgálnak. Ezek közül az újabbak korszerű módon – CD-n, CD-ROM-on, illetve DVD-n – jelentek meg.

Végezetül: gyakran emlegetjük a népművészet, a hagyományok továbbéltetésének magyar modelljét, mely valóban jól átgondolt, a néprajzi kutatások, gyűjtések felhasználásával, azok hiteles adaptációjára épülő modell.

A tárgyi kultúrát tekintve ez azt jelenti, hogy megőrizve forma-díszítmény-funkció összhangját olyan tárgyakat készítsünk, amelyek a hagyományos elemek használata mellett a mai környezet-, lakás- és öltözködési kultúra szerves részévé tudnak válni.

Ahhoz, hogy értően tudjunk tárgyi hagyatékunkhoz nyúlni, előbb meg kell tanulni annak törvényszerűségeit, technológiáit, motívumvilágát, hogy ennek birtokában tudjunk új, szép tárgyakat létrehozni.

Ugyanakkor sajnos, a képzés finanszírozási háttere, presztízse sok gonddal küzd, ami miatt azoknak az intézményeknek, civil szervezeteknek, amelyek küldetésüknek tekintik a hagyományos népi kézművesség oktatását, sok nehézséggel kell megbirkózniuk.

Talán e tömör helyzetelemzésből, összefoglalóból is kiderül, a kézművességet nem kell temetnünk, siratnunk a XXI. században sem. Van dolgunk épp elég.

Sokkal inkább az a feladatunk, hogy meg tudjuk teremteni azokat a feltételeket, amelyek biztosítanak ezeknek az egyéneknek és a társadalom számára is fontos tevékenységeknek, feladatoknak a hátterét, ami részben anyagi, részben szemléleti, részben pedig művelődés- és oktatáspolitikai kérdés.

Beszprémy Katalin

ENGLISH TABLE OF CONTENTS

Page 3 New CD: *Mátraalja a hazám* [My Home the Mátra]. **Shepherd's music from Hungary's Mátra region.** Novák Pál – voice, wooden flute, clarinet, tarogato. **Dsupin Pál** – voice, wooden flute, flota, zither. Novak Pál (1940) is a traditional musician born into a Hungarian shepherd's family. This is a recording of music he learned from his family. Includes archival recordings of Novák Pál Sr. Produced and released by Dsupin Pál, 2011.

Page 6 Kóka Rozália's children's column: **Two tales from Péter László's book of Hungarian Székely stories from Voivodina.** The Szekeli Outlaws – is about two mischievous boys that were always getting into trouble. One day they decided to run away and become outlaws. They spent a fine day doing this until it began to get dark and they realized that they wanted to go home... The Bread Trick – about a clever, playful boy who was sent to the bakery every morning to get bread for the family. He devised a spectacular trick of throwing up the loaf bread and then running in the gate in time to catch it. He would perform this trick for the passers-by until one day when rival children fixed it so he couldn't get in the gate. The bread fell into the mud and he got a whipping when he got home. The moral: don't make a play-thing of Christ's body, God's gift.

Page 8 New publication
Péter László: *Kérsztapám nadrágja* [My Godfather's Trousers]. Voivodina Hungarian Cultural Institute. 2011 Zenta [Senta], Serbia. In Hungarian. A book of **Hungarian Székely folk tales and stories** remembered and illustrated by Péter László, who grew up in the Voivodina region of Serbia. This review provides historical information on Hungarian Székely people who settled in the Voivodina in the late 1800s. Review by Kóka Rozália.

Page 10 What Is The Dance House?
"...the answer is simple: it's when a band plays, and the audience dances folk dances. That's all.' If it could only be that simple [...] for once and for all the last forty years should be analyzed [...] to establish clear, understandable ideas that would be understood by everyone in the same way. [...] Since Hungary's dance house teaching method got onto UNESCO's list of intangible world heritage it has become clear that something is wrong in the dance house movement here at home. [...] We must turn to [the disciplines of] anthropology and psychology for help in understanding what it is we are doing at the dance houses [...] the dance house movement is in a marketing, professional and leadership crisis..." **Excerpts from a book in progress by Németh György.**

Page 13 New Publication: *Magyar Néprajz* [Hungarian Ethnography] I. 1.
The region, people, history

Editor: Paládi-Kovács Attila
Akadémiai Kiadó, Budapest 2011
This book completes the 9 volume Hungarian ethnography series published between 1988 and 2011. A total of 8330 pages/the work of 115 authors. In Hungarian. ISBN 978 963 05 9184 3 (I.1.)

Page 14 **Collection work in Arad / Bihar Counties – Western Romania**
Inspired at first by family ties in the area, this Hungarian collector has been documenting traditional dancing in villages in the region for 10 years. This article deals with the Romanian dances. See article in Hungarian for names of dances and Hungarian names of villages where he has done filming. Also includes information on music and musicians. By Farkas Tamás, reporting on his own work.

Page 18 **Letters from Rome**
As post script to the three part series on the life of **Szőnyi Zsuzsanna**, here are excerpts from, and announcement for a new book: *Levelek Rómából.*
Pest County Museum Directorate (PMMI) publishes letters written by Szőnyi Zsuzsanna and her husband (Triznya Mátyás) from Rome, to their parents in Hungary between 1949 and 1956. Announcement by Kóka Rozália.

Page 22 New Publication:
Intangible Cultural Heritage in Hungary
Editor: Hoppál Mihály. Guest editor: Gebauer Hanga.
European Folklore Institute, 2011, Budapest. ISBN: HU ISSN 1585-9924
In English. Includes articles on: falconry, Matyó folkart, mutton stew, pottery of Mezőtúr pottery, lace making, folk arts of Kalocsa region, winter carnival tradition in Mohács. Announcement by Halák Emese.

Page 28 **Hungarian folk kitchen:**
Cultural history and tips on preparation and preservation of **homemade Hungarian sausages**, head cheese, and liverwurst. The piece begins: "During my childhood in Békes County [...] our family slaughtered a pig only once a year..."
By Juhász Katalin (includes bibliography).

Page 36 Széki Soós János' literary column:
Encounters With Folk Music.
Excerpts from **Fodor András: Futárposta.** Szépirodalmi könyvkiadó, Budapest. 1980. Fodor András (Kaposmérő, 1929 - Fonyód, 1997) was a Kossuth award winning poet, writer, literary translator. He was also a music critic. Born in a tiny village in Hungary's Somogy County, he went to school in Kaposvár, then to university in Budapest. He travelled the country and abroad. Excerpts here touch on folk music, the zither, the work of Vujicsics Tihamér, and many other things.

Page 39 Report on an **intensive workshop on dance research held December 5-9, 2011 in Szeged, Hungary.** Organized by the ethnography and Hungarian ethnochoreology departments of Szeged University, the dance research department of the Hungarian Academy of Sciences, and the Hungarian Ethnochoreology Association. This was an intensive course offered to Hungarian BA, MA and PhD students in dance research and dance education as an opportunity for intensive work on current problems and tasks in those areas. The workshop was an outgrowth of a similar course attended by ERASMUS program participants in Trondheim, Norway. See report in Hungarian for names of those who gave presentations. There were more than fifty participants. By Kukár Barnabás Manó.

Page 40 **Beliefs and Superstitions of Szék (Sic), Transylvania.** From the writings of **Kocsis Rózsi**, published by Juhos Kiss Sándor, Juhos-Kiss János. Kocsis Rózsi (born in Szék 1932, died 1999) began writing down memories of her life in her old age. This time we read about beliefs surrounding prayers before going to bed at night and getting up in the morning, Saint Bartholomew's Day (the day when the Tartars invaded Szék) and what Rózsi imagined about the evil "dog-headed Tartars" as a little girl.

Sue Foy

(For more complete list of articles summarized in English go to www.folkmagazin.hu and keep clicking on 'English'.)

folkMAGazin

2012/1, XIX. évfolyam, 1. szám
Megjelenik évente 6+1 alkalommal
Kiadja a Táncház Alapítvány
Alapítványi gondnok: Nagy Zoltán
Kuratóriumi tagok: Sándor Ildikó, P. Vas János

Felölős szerkesztő: Grozdits Károly
Tervező-szerkesztő: Berán István

Munkatársak:

Bede Judit, Gósi Anett,
Havasréti Pál, Kóka Rozália
MAGTÁR – Széki Soós János

Budapest, I. ker., Szilágyi Dezső tér 6.
Levélcím: 1255 Budapest, Pf. 153
Tel./fax: (36.1) 214-3521
folkmagazin@mail.datanet.hu
www.folkmagazin.hu

Porszinter Nyomda
Tel.: 1/388-7632

ISSN - 1218 - 912X

Bankszámla-szám: 11701004-20171625
Külföldről: OTP I. ker. fiók,
1013 Budapest, Alagút u. 3. Hungary
Táncház Alapítvány (B.I.C.) OTPVHUHB
HU55 11701004 20171625 00000000

Támogatónk a Nemzeti Kulturális Alap
Népművészeti Szakmai Kollégiuma

Néptáncosok Kellékboltja

Egy pakliban táncolunk!

táncosok:

Ferencz Adrienn, Mészáros Attila,
a Faesard meg! Sirítsd meg!
Nemzetközi Szólótáncos Fesztivál
díjazottjai

Néptáncosok Kellékboltja
1137 Bp., Katona József u. 21.
www.neptanckellek.hu

XXXI. Országos Táncháztalálkozó és Kirakodóvásár 2012. III. 30.-IV. 1.

www.tanchaztalalkozo.hu

március 30. 19:30 Művészetek Palotája

március 31. 22:00-05:00 Akvárium

március 31. - április 1. 10:00-22:00

PAPP LÁSZLÓ BUDAPEST SPORTARÉNA

 SZÉCHENYI TERV

 TÁNCHÁZ EGYESÜLET
DANCE HOUSE CVILD
BUDAPEST HUNGARY

FŐTÁMOGATÓ:
 otpbank

 Nemzeti
Kulturális
Alap

FOLKMAĞAZIN

